

Vlaamse
overheid

Onderzoeksrapport

Publieksarcheologie in Vlaanderen

Een landschapstekening met aanbevelingen

////////////////////////////////////

PUBLIEKSARCHEOLOGIE IN VLAANDEREN

Een landschapstekening met
aanbevelingen

////////////////////////////////////

FIEN DANNIAU, SIBRECHT RENIERE EN JAN TRACHET

INHOUD

1	VOORWOORD.....	5
2	ONDERZOEKSOPDRACHT.....	6
	2.1 SITUERING.....	6
	2.2 VRAAGSTELLING.....	7
	2.3 METHODE.....	10
3	INLEIDING.....	13
	3.1 WETGEVEND KADER.....	13
	3.2 LANDELIJKE SPELERS.....	15
	3.3 PROVINCIËS.....	18
	3.4 EN HET PUBLIEK?.....	23
4	LANDSCHAPSTEKENING.....	25
	4.1 EEN ONMOGELIJKE KWANTITATIEVE BENADERING.....	25
	4.2 VOORSTELLING VAN DE ACTOREN.....	25
	4.3 BEDRIJVEN.....	27
	4.4 IOED'S, OEG'S EN LOKALE OVERHEDEN.....	36
	4.5 ONROERENDERFGOEDDEPOTS.....	51
	4.6 UNIVERSITEITEN.....	59
	4.7 VERENIGINGEN EN VRIJWILLIGERS.....	75
	4.8 ARCHEOLOGISCHE COLLECTIES, MUSEA EN SITES.....	91
	4.9 ARCHEOLOGIEDAGEN.....	111
	4.10 FORUM VLAAMSE ARCHEOLOGIE.....	122
	4.11 VOOR, TIJDENS EN NA DE OPGRAVING: TYPOLOGIE VAN PUBLIEKSWERKING.....	129
	4.12 ONTSLUITEN, SYNTHETISEREN EN UITWISSELEN VAN KENNIS.....	149
5	NEDERLANDSE LANDSCHAPSTEKENING.....	158
	5.1 INTRODUCTIE.....	158
	5.2 ALGEMENE KENMERKEN.....	160
	5.3 BELANGRIJKE ACTOREN.....	161
6	FRANSE LANDSCHAPSTEKENING.....	168
	6.1 INTRODUCTIE.....	168
	6.2 BELANGRIJKE ACTOREN.....	170
7	CONCLUSIES.....	180
8	AANBEVELINGEN.....	186
9	BIBLIOGRAFIE.....	198
10	BIJLAGE: INDICATIEVE VRAGENLIJST.....	203

////////////////////////////////////

2 ONDERZOEKSOPDRACHT

2.1 SITUERING

Nog nooit werd er zoveel archeologisch onderzoek uitgevoerd als vandaag. Om in een context van intensieve projectontwikkeling en verstedelijking het archeologisch erfgoed te beschermen, werd in 1992 het Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed opgesteld. Het *Verdrag van Malta* bracht in heel Europa een omwenteling teweeg. Ook in het Vlaams gewest staat sinds het in voege treden van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, dat voor het luik Archeologie in werking trad in 2016, 90% van het archeologisch onderzoek in teken van de 'preventieve archeologie': onderzoek dat voorafgaat aan de vernietiging van het bodemarchief door projectontwikkeling. De verstoorder van de bodem betaalt het archeologisch onderzoek dat in hoofdzaak wordt uitgevoerd door private archeologische studiebureaus. Op korte tijd heeft zich een archeologische bedrijfssector ontwikkeld die functioneert volgens een concurrentiële marktwerking. In de transitieperiode waarin nieuwe wettelijke en administratieve kaders dienden opgesteld te worden, is de valorisatie en communicatie met het publiek wat in de verdrukking geraakt. Internationale hamvraag is hoe de archeologische kennis en ensembles die de preventieve archeologie oplevert, kunnen ontsloten worden voor het brede publiek en maatschappelijk gevaloriseerd. De bouwheer is verantwoordelijk voor de verstoring van de bodem en betaalt het archeologisch onderzoek, maar is hij ook aansprakelijk voor de communicatie over de sporen van het verleden die zich in die bodem bevinden en de valorisatie van het onderzoek?

Grootschalig archeologisch veldonderzoek te Molenbeersel (© ARON bv).

Heel wat archeologische ensembles komen na het onderzoek in een depot of bij collectiebeherende organisaties zoals musea terecht. Archeologische ensembles bestaan uit gevonden artefacten en ingezamelde stalen maar ook uit opgravingsarchieven, tekeningen, maquettes, enz. Collectiebeherende organisaties bereiken en vernieuwen hun publiek via verschillende manieren van presenteren en toeleiden: bijvoorbeeld door activiteiten binnen en buiten de muren, digitale presentaties of sociale media. Daarnaast hebben verschillende cultureelerfgoedactoren zoals heemkundige kringen en cultureelerfgoedcellen een werking rond het lokale en regionale erfgoed. Deze erfgoedspelers kunnen een partner zijn in het toeleiden en breed toegankelijk maken van archeologisch onderzoek, de vondsten en de resultaten ervan. Momenteel is er geen overzicht van hoe de interactie tussen het grote publiek en het archeologische veld in Vlaanderen verloopt, en wat dat voorstelt in termen als inhoud, volume of intensiteit.

Samen met de ingrijpende veranderingen in de archeologische sector sinds het *Verdrag van Malta*, is ook het maatschappelijk draagvlak voor archeologie in Vlaanderen de voorbije decennia veranderd. Terwijl archeologisch onderzoek in Vlaanderen in de beginnende jaren van de toepassing van het verdrag dikwijls negatief aan bod kwam in de media, met de nadruk op de vertraging van werkzaamheden en onvoorziene kosten, heeft de steeds efficiëntere implementatie van het Verdrag van Malta ook daar verandering in gebracht. Het archeologisch traject heeft meer structureel haar plaats gevonden in de beginfase van het planningsproces en wordt ook budgettair geïntegreerd in de bouwwerkzaamheden. Deze harmonisatie lijkt ook af te stralen op de beeldvorming in de pers, waar opgravingen, vondsten en verhalen steeds positiever worden geframed. Verschillende publieksbevragingen bevestigen bovendien dat er wel degelijk een draagvlak is voor archeologie.¹

Toch mag de sector zich niet rijk rekenen. De archeologische kenniswinst bereikt het publiek uiterst moeizaam. Initiatieven in publiekswerking zijn kleinschalig, ad hoc en afhankelijk van individuele engagementen. Enkele sterkhouders van archeologische publiekswerking kampen met fundamentele problemen. Alleen al in de loop van dit onderzoek waren er twee spijtige ontwikkelingen te noteren. Archeonet, de enige archeologische nieuwstelex van Vlaanderen, besliste om er na 15 jaar vrijwilligerswerk mee op te houden, en Archeologiedagen, het enige landelijke publieksevenement voor archeologie, dat ook hoofdzakelijk draait op vrijwilligers, krijgt uiterst moeilijk de financiering rond voor een volwaardig bezoldigde projectcoördinator. Na de decretale verankering van preventieve archeologie, is het hoog tijd om ook de archeologische publiekswerking te verduurzamen en professionaliseren. Een meer doordachte en structurele aanpak van het publieksbeleid is nodig om de archeologische kenniswinst maatschappelijk te valoriseren en het maatschappelijk draagvlak verder te voeden en te versterken. Met dit onderzoek willen het agentschap Onroerend Erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd en Media daar een aanzet toe geven.

2.2 VRAAGSTELLING

Deze studie beoogt een landschapstekening te maken van de huidige archeologische publiekswerking. Hoe wordt archeologie vandaag ontsloten in Vlaanderen? Welke vormen neemt archeologische publiekswerking van diverse actoren uit het archeologische en het cultureelerfgoedveld aan? Wat doet men, voor welk publiek, en waarom? Welke interactie bestaat er tussen het publiek en het archeologische veld?

---

¹ Kajda *et al.* 2018; Vanhaevre 2020. Zie verder in 'Inleiding – En het publiek?'

Wat volgt is een kwalitatieve studie die publiekswerking benadert als een proces, eerder dan een product. Interessanter dan het exact aantal educatieve pakketten in musea, sprekers voor lezingen en kilometers archeologische routes in Vlaanderen, is te weten welke praktijken waarom courant en/of succesvol blijken en voor wie; welke drempels archeologen en/of publiekswerkers ondervinden; en welke opportuniteiten ze detecteren. Door publiekswerking te benaderen als een menselijk en interactief proces, is het onderzoek alert voor de contexten waarin het tot stand komt. Publiekswerking grijpt in op, en vloeit voort uit het archeologisch traject, onderzoek, educatie, cultureelerfgoedwerk en (lokale) politiek. Tot slot wil de studie zich niet beperken tot de Vlaamse praktijken maar via voorbeelden uit de omliggende landen (met een vergelijkbaar archeologisch profiel) de blik verruimen en perspectief bieden.

2.2.1 Doelstelling

Met dit onderzoek willen het agentschap Onroerend Erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd en Media zowel (1) een concreet beeld krijgen van hoe archeologie vandaag in Vlaanderen wordt ontsloten voor het publiek, als (2) onderzoeken hoe de vondsten, resultaten, en de daaraan verbonden verhalen en nieuwe kennis over het verleden op een kwaliteitsvolle, publieksvriendelijke en toegankelijke manier breder ontsloten kunnen worden. Door een blik op het buitenland en geënt op de specifieke archeologische, museale en erfgoedcontext in Vlaanderen worden vanuit goede praktijkvoorbeelden (3) aanbevelingen geformuleerd voor publieksarcheologie in Vlaanderen.

Daarnaast vormt dit onderzoek de basis voor een hierna door de opdrachtgever te publiceren inspiratiegids voor publieksarcheologie. Daarin worden per fase en per actor van de archeologische onderzoekscyclus voorbeelden en suggesties gegeven om publiekswerking te integreren. Het instrument laat toe de uitwisseling en interactie tussen stakeholders onderling en tussen stakeholders en publiek te structureren. In deze tool zal bijzondere aandacht gaan naar scenario's voor samenwerking en uitwisseling.

2.2.2 Begrippenkader

Het 'publiek' in deze studie is iedereen die niet professioneel met archeologie bezig is. Het gaat van vrijetijdsarcheologen en metaaldetectoristen, over erfgoedvrijwilligers, schoolgaande jeugd, omwonenden van een opgravingssite, tot geïnteresseerden en liefhebbers. Onder 'publiekswerking' wordt in deze studie de *praktijk* van werken voor/met publiek bedoeld. Specifieke *producten en vormen* van die publiekswerking benoemen we als 'publieksaanbod'. Dat aanbod kan zowel evenementieel zijn - een opensleufdag - of (semi-)permanent - een museumopstelling. We opteren ervoor het onderwerp van deze studie te verruimen naar 'publieksarcheologie' of *public archaeology*. Publieksarcheologie is archeologie voor, met en/of door publiek.² Deze benadering laat toe om het publiek niet als passieve of participatieve afnemer van archeologie te beschouwen, maar als een actor die in verschillende gradaties betrokken is/wordt in archeologie. Publieksarcheologie valt niet te verwarren met gemeenschapsarcheologie: de specifieke praktijk waarbij burgers - een erfgoedgemeenschap - het voortouw neemt in een opgraving. Gemeenschapsarcheologie is dus een vorm van publieksarcheologie.

---

² Een goede introductie op *Public Archaeology* en de vormen die dat kan aannemen bieden Moshenska (2017b, 1-13) en Richardson & Almansa-Sánchez (2015).

- archeologie in het onderwijs;³
- de specifieke praktijken en uitdagingen van de groep van metaaldetectoristen⁴;
- de positie van de opdrachtgever/bouwheer.

Dit onderzoek streeft naar een brede en meerstemmige 'nulmeting' van publieksarcheologie in Vlaanderen. Het is echter geen publieksonderzoek: er worden geen kwantitatieve gegevens verwerkt over opkomst en bezoekers, geen doelgroepen afgebakend of rechtstreeks bevroegd.⁵

Deze studie focust op de publieksontsluiting van kennis en ensembles die voortvloeien uit de Malta-archeologie, en dus op de Vlaamse 'nationale archeologie'. Uiteraard gaat de interesse van het publiek ruimer: het Egyptische Rijk, het antieke Rome en Griekenland, precolumbiaans Amerika, ... In de mate dat die buitenlandse archeologie voorkomt in het publieksaanbod wordt het vermeld en gesitueerd, maar de publiekswerking in/rond buitenlandse archeologie was geen thema in de veldbevraging.

2.3 METHODE

2.3.1 Stuurgroep en klankbordgroep

Het onderzoeksproject 'Werken aan een publieksvriendelijke ontsluiting van archeologische kennis en collecties' werd gezamenlijk uitgeschreven door het agentschap Onroerend Erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd en Media. Het werd uitgevoerd door een interdisciplinair consortium van drie onderzoeksgroepen binnen de Universiteit Gent: het Instituut voor Publieksgeschiedenis (IPG), de onderzoeksgroep Historische Archeologie (HARG) en het Ghent Center for Digital Humanities (GhentCDH). Onderzoekers waren publiekshistorica Fien Danniau (hoofdonderzoeker) en archeologen dr. Jan Trachet en dr. Sibrecht Reniere.

De onderzoekers werden bijgestaan door een stuurgroep met twee vertegenwoordigers van beide opdrachtgevers. Ze adviseerden over literatuur en bestaande rapporten en over de longlist van mogelijke respondenten voor de veldbevraging. Voor de begeleiding van de onderzoekers werd een klankbordgroep samengesteld met adviseurs uit verschillende deeldomeinen van de archeologische en culturele erfgoedsector. De leden werden geselecteerd omwille van hun expertise en ervaring met publiekswerking en veelzijdige blik op de archeologische sector. De leden van de klankbordgroep boden informatie en gaven feedback op de tussentijdse resultaten vanuit hun eigen ervaringswereld.⁶

---

³ De genoemde publieksbevestigingen van Marx *et al.* (2017) en Vanhaevre (2020, 33 en 86) duiden de media aan als belangrijkste informatieverstrekker - documentaires en televisieprogramma's staan met stip bovenaan. Ook het onderwijs krijgt een cruciale rol toebedeeld.

⁴ Rond de metaaldetectoristen lopen momenteel specifieke trajecten met het agentschap Onroerend Erfgoed en Histories.

⁵ Recent publieksonderzoek dat plaatsvond in musea in opdracht van het Departement Cultuur, Jeugd en Media is Siongers *et al.* (2019).

⁶ Van de drie tussentijdse workshops met stuur- en klankbordgroep die waren voorzien, kon omwille van de corona-crisis enkel de eerste plaatsvinden. Dit werd opgevangen door virtueel overleg met de stuurgroep, correspondentie met de leden van de klankbordgroep en een *open review*-fase van de *draft* van het onderzoeksrapport.

2.3.2 Landschapstekening

Voor de landschapstekening van archeologische publiekswerking in Vlaanderen en Brussel werd in de eerste fase een dataset samengesteld van het archeologisch publieksaanbod in 2018 en 2019. Basis daarvoor waren de activiteiten in de UiT-databank waarin archeologie werd vermeld, de activiteiten aangekondigd op Archeonet.be (de Vlaamse archeologie-telex), en activiteiten omtrent archeologie vermeld in regionale en nationale krantenartikelen via GoPress. Deze dataset vormde een eerste indicatie van het type aanbod en een situering van de aanbieders. Vervolgens werden de websites en sociale mediakanalen geraadpleegd van alle gedetecteerde actoren (zowel met als zonder geafficheerd publieksaanbod).

De Vlaamse landschapstekening werd getoetst aan de internationale bakens van publieksarcheologie (*public archaeology*) aan de hand van literatuur en websites. We focusten op de buurlanden Frankrijk en Nederland omdat die een gelijkaardig archeologisch profiel hebben maar er toch een uiteenlopende aanpak op nahouden wat betreft archeologische praktijk en publiekswerking. Waar in Frankrijk de centrale en regionale overheden nog een veel sterkere rol spelen, is in Nederland het commercieel model veel ingrijpender uitgerold. Uitgangspunt was te detecteren welke benaderingen, praktijken, stakeholders, doelgroepen en inhoud en internationaal gangbaar zijn en welke potentieel kunnen worden ingezet in Vlaanderen.

2.3.3 Veldbevraging en -analyse

De tweede fase bestond uit een kwalitatieve analyse van de archeologische publiekswerking op basis van diepte-interviews en focusgesprekken. Op basis van de landschapstekening werden de actoren gedefinieerd die op een of andere manier publieksaanbod rond archeologie organiseren: lokale besturen (i.c. IOED en OEG), provincies, bedrijven, academia, onroerendergoeddepots, erfgoedvrijwilligers en -verenigingen, collectiebeherende instellingen, Forum Vlaamse Archeologie en Archeologiedagen.

In deze onderzoeksfase stelden we ons de vraag (1) *waarom* publiekswerking in Vlaanderen de gangbare vormen aanneemt en (2) *hoe* archeologische informatieverspreiding plaatsvindt. Met het oog op een verbeterde publiekswerking in de toekomst volgt daarop de vraag welke knelpunten en noden er bestaan en hoe deze verholpen kunnen worden.

Er werd in overleg met de klankbordgroep geopteerd om respondenten te selecteren die (1) zelf ervaring hebben met publiekswerking en (2) omwille van hun opleidings- of loopbaantraject meerdere invalshoeken op publiekswerking en (deel)sectoren kunnen combineren. Een derde overweging was de typologische diversiteit van het publieksaanbod waarbij de respondenten betrokken waren. Er bleek grote bereidwilligheid in de sector om deel te nemen aan het onderzoek. Bijna alle respondenten stelden voor om in collegiaal teamverband het interview te laten plaatsvinden, wat de meerstemmigheid van de veldbevraging ten goede kwam. Voor bedrijven, IOED's/OEG's en academia werd geopteerd om focusgesprekken te organiseren om maximale inspraak en participatie aan het onderzoek mogelijk te maken. Daarvoor werd telkens een open oproep gedaan.⁷ Volgende actoren werden uiteindelijk bevraagd:

- Bedrijven;
- Lokale besturen, met een focus op intergemeentelijke onroerendergoeddiensten;

---

⁷ De details van de methodologie per actor staan in de respectievelijke hoofdstukken.

3 INLEIDING

3.1 WETGEVEND KADER

3.1.1 Het Verdrag van Malta

Het huidige archeologische landschap in Vlaanderen is gevormd door het Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed. Dat werd in 1992 vastgelegd in Valletta, de hoofdstad van Malta. Dit verdrag, beter gekend als 'het Verdrag van Malta'⁹, is een herwerking van het verdrag van Londen uit 1969. Deze update werd doorgevoerd om het behoud en de bevordering van archeologisch erfgoed een meer duurzame plaats te geven binnen het bestek van ruimtelijke ordening en planning in een steeds sterker verstedelijkend Europa. Drie belangrijke principes in dit verdrag hebben de krijtlijnen uitgezet in de post-Malta archeologiepraktijk. (1) Het eerste principe beoogt een maximale bewaring van het archeologisch erfgoed 'in situ'. (2) Het tweede principe stelt dat het archeologisch proces maximaal moet geïntegreerd worden in het traject van de ruimtelijke ordening, zodat proactieve strategieën het eerste principe (behoud in situ) vrijwaren. (3) Het derde principe stelt dat indien dat behoud in situ toch niet mogelijk blijkt, de verstoorder van het archeologisch erfgoed moet betalen voor het onderzoek ervan.

België heeft dit verdrag in 2002 getekend, in 2010 geratificeerd en in 2011 van kracht laten worden.¹⁰ De implementatie van de conventies afgesproken in Malta werd pas toegepast in het nieuw Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het luik archeologie in dit decreet ging gefaseerd van start in 2016.¹¹ Tot die tijd werd evenwel al 'in de geest van Malta' gewerkt. De impact van het Verdrag van Malta en het Onroerenderfgoeddecreet op het archeologisch onderzoek in Vlaanderen is groot. Overheden hebben zich grotendeels teruggetrokken uit het archeologisch veldonderzoek ten voordele van een commerciële archeologie.

In heel Europa heeft het Verdrag van Malta een omwenteling in de opgravingspraktijk teweeg gebracht. In die veranderingsperiode, waarin nieuwe wettelijke en administratieve kaders dienden opgesteld te worden, is de valorisatie en communicatie met het publiek in Vlaanderen in de verdrukking geraakt. Nochtans heeft het Verdrag van Malta ook daarover regels vastgelegd; artikel 9 behandelt specifiek de bewustmaking van het publiek

3.1.2 Implementatie van Artikel 9 in de Vlaamse wetgeving

Artikel 9 van het Verdrag van Malta behandelt de bewustmaking van het publiek.

Iedere partij verplicht zich ertoe:

---

⁹ European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, Valetta, 16.01.1992.

¹⁰ Chart of signatures and ratifications of Treaty 143. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage.

¹¹ www.onroerenderfgoed.be/huidige-regelgeving.

Sinds 2018 vormen ook metaaldetectoristen een belangrijke doelgroep van het agentschap, dat 2020 uitriep tot jaar van metaaldetectie. Samen met Histories vzw, de cultureelerfgoedorganisatie die de erfgoedvrijwilligers ondersteunt, worden de relaties met de detectoristen aangehaald, de vondstmelding gepromoot en de rechten en plichten uitgelegd.¹⁴

Het agentschap beheert een eigen, erkend onroerenderfgoeddepot voor archeologische vondsten uit eigen onderzoek en voor deze die niet in een van de andere erkende onroerenderfgoeddepos terecht kunnen. Focus lag de voorbije jaren op de inrichting van het nieuwe depot in Vilvoorde en de verhuis van de collectie uit de vroegere regionale depots in Zarren, Ename en Tongeren. Deze verhuisoperatie werd eind 2019 afgerond. Vondsten worden uitgeleend aan musea of andere onderzoeksinstellingen. Het depot is voor de raadpleging van vondsten toegankelijk voor bezoekers en biedt een blik achter de schermen via een eigen facebookpagina.

Als enige Vlaamse administratie is het agentschap Onroerend Erfgoed ook een 'Vlaamse Wetenschappelijke Instelling'. Medewerkers van het agentschap doen zelf aan wetenschappelijk onderzoek volgens de principes van de wetenschappelijke integriteit.¹⁵ Dit onderzoek staat naast het opgraven en bestuderen van toevalsvondsten volledig in functie van erfgoedinventarisatie, -beheer en -zorg. Dat was vroeger niet het geval. Het agentschap Onroerend Erfgoed ontstond in 2011 uit de fusie van de afdeling "Erfgoed" van het agentschap *Ruimte en Erfgoed* en het *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)*. Het VIOE was op zijn beurt in 2004 de opvolger van het *Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP)*. Ten tijde van het IAP, en deels het VIOE, deden de archeologen wel volop aan archeologisch veldonderzoek gestuurd door wetenschappelijke motieven, en verzorgden ze daarover publiekswerking.¹⁶

Het agentschap Onroerend Erfgoed doet beperkt aan publiekswerking in zoverre dat dit direct betrekking heeft op het archeologisch onderzoek van de eigen medewerkers: advies en lezingen op vraag, deelname aan erfgoedevenementen, publicatie van eindverslagen en communicatie via eigen sociale mediakanalen. De publiekswerking heeft overigens in de eerste plaats betrekking op afgerond onderzoek dat gebeurde ten tijde van het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed. De publiekswerking gebeurt vaak uit persoonlijk engagement, bijvoorbeeld het schrijven van artikels in heemkundige tijdschriften. In dat opzicht verschilt de positie van de archeologen van het agentschap niet van deze die werken in bedrijven, universiteiten of lokale overheidsdiensten (zie verder in de landschapstekening). Behalve met een occasioneel nieuws- of facebook-bericht, is het agentschap niet dienstbaar voor de publiekswerking van de archeologische sector. De website en digitale instrumenten van het agentschap dienen erfgoedbeheer en -zorg en nauwelijks de maatschappelijke of wetenschappelijke valorisatie. Deze instrumenten en het gebruik ervan worden besproken in het hoofdstuk 'Kennis ontsluiten en synthetiseren'.

Het kerntakenplan van de Vlaamse overheid¹⁷ heeft er in het geval van het agentschap Onroerend Erfgoed voor gezorgd dat het de kenniscoördinatie en -valorisatie voor archeologisch onderzoek heeft afgestoten, dat de uitgave van publicaties en tijdschriften is beëindigd, de onderzoeksbalans niet langer wordt bijgehouden, archeologische expertise enkel nog via toevalsvondsten of onrechtstreeks (via de verwerking

---

¹⁴ Een blogbericht van het agentschap Onroerend Erfgoed van 30 januari 2020 situeert de doelstelling en planning met betrekking tot metaaldetectoristen (www.onroerenderfgoed.be/blog/metaaldetectie-2020-een-spannend-jaar-voor-de-boeg); meer over metaaldetectoristen in het hoofdstuk 'Vrijwilligers en verenigingen'.

¹⁵ www.onroerenderfgoed.be/wetenschappelijke-integriteit.

¹⁶ Van Looveren 2014, 518-536.

¹⁷ Het kerntakenplan is de onderhandeling van politiek en administratie over welke activiteiten van de administratie essentieel zijn om de beleidsdoelstellingen te bereiken en de dienstverlening te verzekeren. De plannen werden goedgekeurd 17 juli 2015. Meer info via <https://overheid.vlaanderen.be/kerntakenplan>.

////////////////////////////////////

van onderzoek door anderen) wordt verworven, en acties met betrekking tot de maatschappelijke valorisatie van het archeologisch onderzoek zijn geschrappt. In de huidige hoedanigheid en met het actuele takenpakket, zit het agentschap Onroerend Erfgoed niet in de positie om aan de maatschappelijke (en wetenschappelijke) bepalingen met betrekking tot publiekswerking en draagvlakcreatie zoals gestipuleerd in het *Verdrag van Malta* tegemoet te komen. Dat hoeft ook niet perse een taak van het agentschap te zijn, maar de Vlaamse overheid is wel verantwoordelijk om de leemte in te vullen. Via de huidige 'structurele erfgoedpartners' gebeurt dat niet. We beschrijven hier enkel Herita als landelijke netwerkorganisatie.¹⁸

3.2.2 Herita

Herita vzw is opgevat als 'National Trust', een netwerkvereniging voor het middenveld en de vrijwilliger met een hart voor erfgoed. De missie luidt: 'Herita versterkt en stimuleert draagvlak voor erfgoed in Vlaanderen. Wij brengen erfgoedactoren samen, ontwikkelen onroerend erfgoed en engageren het brede publiek.' Op haar website formuleert Herita de doelstellingen voor 2025 en drie kerntaken: (1) het draagvlak vergroten, (2) de erfgoedsector versterken en (3) onroerend erfgoed ontwikkelen, beheren en ontsluiten. Het draagvlak vergroten voor erfgoed gebeurt via het erfgoedevenement Open Monumentendag. Hoewel de merknaam Open Monumentendag is, staan ook landschappelijk en archeologisch erfgoed die dag in de kijker. Het archeologisch aanbod van dit evenement is echter klein: in 2019 waren 30 van 913 activiteiten archeologisch geïnspireerd.¹⁹ Respondenten van (onroerend) erfgoeddiensten en -organisaties geven aan er bijna altijd deel aan te nemen maar ervaren moeilijkheden om uit het monumenten-aanbod te springen en via het evenement een publiek te bereiken dat in archeologie geïnteresseerd is (zie verder in de landschapstekening).

De inhoudelijke expertise van Herita situeert zich in het bouwkundig erfgoed. De organisatie heeft geen archeologische expertise in huis en organiseert geen aanbod specifiek voor de archeologische sector. In het jaarverslag van Herita voor 2018 komt archeologie of archeologisch erfgoed niet voor, met als uitzondering een archeologische workshop als ledenevent aan de vooravond van Open Monumentendag.²⁰ Dat Herita archeologie niet actief opneemt in zijn werking wordt voorts geïllustreerd door slechts het handvol artikels met archeologische thematiek in de online 'kennisdatabank'.²¹ Omdat Herita geen specifieke of actieve werking heeft rond archeologie, is het niet opgenomen als actor in de landschapstekening.²²

¹⁸ Monumentenwacht Vlaanderen, een samenwerkingsverband van de provincies en de Vlaamse overheid, heeft ook een archeologische poot maar aangezien deze organisatie zich strikt bezighoudt met het beheer en de zorg van de site, is die voor dit onderzoek naar publiekswerking niet relevant. De andere structurele en gesubsidieerde erfgoedpartners zijn De Erfgoedkluis, het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, Het Orgel in Vlaanderen en vzw Bedevaart aan de IJzer (www.onroenderfgoed.be/partners).

¹⁹ De activiteiten van de afgelopen edities van Open Monumentendag zijn te raadplegen en analyseren via de UiT-databank. 30 van de 913 activiteiten van OMD 2019 droeg het 'label' archeologie.

²⁰ Jaarverslag Herita 2018 (Herita 2019). Het jaarverslag van Herita voor 2019 was niet beschikbaar bij het afsluiten van dit onderzoek op 30 juni 2020.

²¹ Het domein 'archeologie' geeft in de kennisdatabank van Herita vier artikels: over toevalsvondsten, onroerenderfgoeddepots, tuinarcheologie en virtual reality in het archeologisch museum Ten Duinen (www.herita.be/kenniscentrum).

²² De respondenten werd wel steeds gevraagd naar de expertise- en steunpunten die hen ondersteunden, en naar de participatie aan Open Monumentendag, Erfgoeddag en Archeologiedagen.

3.2.3 Departement Cultuur, Jeugd en Media

De implementatie van het Verdrag van Malta, archeologie en archeologisch erfgoed sorteren onder de bevoegdheid Onroerend erfgoed. Het Departement Cultuur, Jeugd en Media is niet betrokken bij het onroerenderfgoedbeleid, maar soms wel bij het archeologisch erfgoed. Archeologische collecties kwamen in het verleden terecht in musea (zie hoofdstuk 'Collecties, musea en sites'). Ook via de omgang met archeologie in de lokale erfgoedpraktijk raakt het aan de cultureelerfgoedmaterie (zie hoofdstuk 'Vrijwilligers en verenigingen'). Het Departement voert echter geen specifiek beleid rond of communicatie over archeologische collecties of musea.

3.2.4 FARO

FARO is het steunpunt voor cultureel erfgoed. Het werkt 'voor en met erfgoedwerkers uit archieven, erfgoedbibliotheken, erfgoedcellen, organisaties die zich toespitsen op immaterieel erfgoed, landelijke dienstverlenende organisaties en musea. Ook beleidsmakers, gemeentelijke cultuur- en erfgoeddiensten zijn belangrijke doelgroepen'.²³ Hoewel beide landelijke organisaties zijn voor respectievelijk cultureel en onroerend erfgoed, kunnen FARO en Herita niet beschouwd worden als elkaars evenknie met een gelijkaardige werking.²⁴ FARO is betrokken bij archeologische publiekswerking in de mate dat de culturele erfgoedinstellingen die het ondersteunt daar via hun collectie of erfgoedgemeenschap betrokken zijn. Er bestaat geen specifieke werking rond archeologische collecties of verenigingen. Naast het steunpunt FARO zijn er in de culturele erfgoedsector twaalf organisaties die een 'landelijke' rol opnemen.²⁵ Met 'landelijk' wordt in het Cultureelerfgoeddecreet en -beleid steeds 'voor heel Vlaanderen' bedoeld, bij wijze van onderscheid met 'regionaal' en 'lokaal', en dus niet 'Belgisch'.

3.3 PROVINCIES

In tegenstelling tot de Vlaamse overheid, formuleren de provinciebesturen publiekswerking wel als een speerpunt in hun (onroerend)erfgoedbeleid. Publiekswerking past in hun ambitie om de beleving, de waardering en dus het behoud van onroerend erfgoed te versterken.²⁶ Een belangrijke eigenschap van de provincies is dat ze in functie van hun gebiedsgerichte werking het onroerend erfgoedbeleid (kunnen) verbinden met andere domeinen als ruimtelijke planning, milieubeleid, toerisme. De provincies zijn tot slot cruciaal als toeleider naar Vlaamse en Europese ontwikkelingsfondsen en -subsidies.

3.3.1 Onroerenderfgoedbeleid

De provinciebesturen hebben, onder meer op basis van de Interne Staatshervorming (2011) en het Onroerenderfgoeddecreet (2013), beperkte bevoegdheid met gerichte focus op voornamelijk onroerend

²³ <https://faro.be/faro-vlaams-steunpunt-voor-cultureel-erfgoed>.

²⁴ Het is onmogelijk en niet relevant om hier dieper in te gaan op de verschillende aanpak van FARO en Herita. Grootste verschil is dat FARO zich als steunpunt niet rechtstreeks richt tot het publiek van erfgoedliefhebbers maar (professionele en vrijwillige) erfgoedwerkers ondersteunt. FARO beheert geen eigen sites of instellingen.

²⁵ Voor een overzicht zie www.kunstenenerfgoed.be/nl/alles-over-subsidies/beslissingen/cultureel-erfgoed.

²⁶ www.vlaamseprovincies.be/categories/erfgoed.

Archeologie wordt in West-Vlaanderen soms geïntegreerd in de gebiedsgerichte werking, daarvan is het project Zwinstreek zonder grenzen, gefinancierd door het Euregio Scheldemonde-fonds een goed voorbeeld. Het project moet nieuw leven blazen in samenwerking op het gebied van cultureel erfgoed in de Zwinregio. Het includeert en ontsluit archeologisch en landschappelijk onderzoek. Een andere pijler spitst zich toe op de archeologie van de wereldoorlogen. Samen met de UGent en het In Flanders Fields Museum werkt de provincie aan de inventarisatie, interpretatie en ontsluiting van historische luchtfoto's van de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Een applicatie Ypres Salient 1914-1918 ontsluit de sites voor publiek en de provincie zet er burgerparticipatieactiviteiten rond op. De erfgoedplaats Atlantikwall Raversyde wordt beheerd als natuur- en recreatiepark en heeft naast de bunkerrelicten uit de Tweede Wereldoorlog een middeleeuwse component: ANNO 1465.

Tentoonstellingsruimte in het Erfgoedcentrum te Enne (© provincie Oost-Vlaanderen).

Oost-Vlaanderen

De archeologische expertise van de provincie Oost-Vlaanderen bevindt zich in de directie Erfgoed & Erfgoedplaatsen. De provincie focust met betrekking tot archeologie op erfgoedzorg, het beheer en behoud van archeologisch erfgoed: via de depotwerking, allerlei ondersteunende en sensibiliserende activiteiten en publicaties. Centraal in deze publiekswerking rond erfgoedzorg staan de erfgoedplaatsen van Enne en Velzeke die samen het Provinciaal Archeologisch Museum (PAM) vormen, dat door de Vlaamse overheid erkend is als museum op regionaal niveau. Daarnaast bevat het 'Erfgoedcentrum', eveneens te Enne, behalve het provinciaal erfgoeddepot een tentoonstellingsruimte en biedt het toegang tot het 'archeopark' met de ruïnes van de middeleeuwse Sint-Salvatorabdij. In Enne organiseert de provincie geregeld

publieksactiviteiten. In Velzeke is er dan weer het 'Archeocentrum', verbonden met het PAM, met zowel permanente als tijdelijke tentoonstellingen, het 'Archeodepot', en een werking rond experimentele archeologie (zie verder hoofdstuk 'Musea').

De provincie publiceert de brochurereeks *Erfgoed sprokkels* waar ook archeologisch onderzoek onderwerp van kan zijn. De educatieve werking is gefocust rond 'Erfgoedredders' dat leerkrachten in contact brengt met erfgoed- en natuurdeskundigen om samen een erfgoedproject uit te werken. De dienst organiseert een jaarlijkse contactdag archeologie. De provincie Oost-Vlaanderen heeft een traditie van cultuur- en erfgoedprijzen en reikt vanaf 2020 jaarlijks de provinciale Onroerend Erfgoedprijs uit, afwisselend voor erfgoedgemeenschappen, erfgoedlandschappen en herbestemmingen. De provincie heeft een uitgebreid subsidieaanbod voor erfgoedprojecten, erfgoedwerking en werkzaamheden voor klein historisch erfgoed.³³

Vlaams-Brabant

De provincie nam het initiatief voor Archeologiedagen, kon voor de tweede editie een samenwerking met de andere provincies bewerkstelligen en verzorgde tot nu toe het projectsecretariaat. Voorts vertrekt ook in Vlaams-Brabant veel van de publiekswerking vanuit het onroerenderfgoeddepot. Het depot maakte een modulaire kijkkast waarin lokale vondsten van opgravingen worden gecontextualiseerd en gepresenteerd op publieke plaatsen (bibliotheken) in de gemeenten. De kast kreeg intussen navolging in de IOED Pajottenland en Zennevallei en de provincie Antwerpen. Op vlak van erfgoededucatie biedt Vlaams-Brabant een 'Archeokit', een leskoffer rond archeologie voor het 4de, 5de en 6de leerjaar en er is een inspiratiegids *Ontdek onroerend erfgoed in je schoolbuurt*. De provincie publiceert (bijna) jaarlijks de brochure *Archeologie* met een overzicht van archeologisch onderzoek in de provincie en doet zo een poging om het actueel onderzoek bekend te maken. Samenwerking met de regionale culturele erfgoedspelers gebeurt ad hoc vanuit de depotwerking of in het kader van de Archeologiedagen. De subsidies voor onroerenderfgoedprojecten worden momenteel herbekeken om beter te kunnen inspelen op de nieuwe onroerenderfgoedrealiteit.

Antwerpen

De dienst Erfgoed van de provincie Antwerpen werkt hoofdzakelijk dienstverlenend voor andere provinciale diensten: monumentenzorg, ruimtelijke ordening, en archeologische trajectbegeleiding bij een ingreep in de bodem of de organisatie van een gebiedsgericht project. Op de website van het provinciaal onroerenderfgoeddepot is een kaart opgenomen met de herkomst van alle archeologische ensembles. Het depot onderhoudt nauwe relaties met de wetenschappelijke wereld en werkt samen met lokale spelers om archeologische kennis te laten doorstromen naar publiek. Het publiceert de brochurereeks *Uit het depot*. De afgesloten reeks *Archeologie in de provincie Antwerpen* is beschikbaar via de digitale kiosk. De provincie was net als West- en Oost-Vlaanderen partner in het Europees regioproject (2008-2012) Staats-Spaanse linies over de restanten van 16de- en 17de-eeuwse militaire verdedigingswerken. Het project gaf aanleiding tot een provinciale en stedelijke visievorming rond de ontsluiting van de restanten van de fortengordel. De provincie organiseert jaarlijks het evenement Fortengordel wat zowel een bouwkundige, landschappelijke als archeologische component kent. De provincie Antwerpen reikt sinds 2018 de jaarlijkse erfgoedprijs uit aan een organisatie of initiatief dat het rijke onroerend erfgoedverleden van de provincie

---

³³ pers.oost-vlaanderen.be/provincie-lanceert-nieuwe-onroerend-erfgoedprijs/; werkingsubsidies zijn er onder andere voor de Gentse Vereniging voor Stad Archeologie Landschap en Monument en IOED Erfpunt.

Antwerpen aan een ruim publiek bekend maakt. Winnaar in 2019 was het collectief MOOS voor de publiekswerking rond vergeten grafheuvels in Ravels en in 2018 was Erfgoed Noorderkempen laureaat voor een participatieve archeologische tentoonstelling. De provincie Antwerpen biedt volgens het subsidieloket geen subsidies voor erfgoed.

Limburg

Het Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE) van de provincie Limburg bouwt een algemene werking rond onroerend erfgoed uit op het gebied van expertisedeling, participatie en educatie. Samen vormen ze de afdeling Onroerend Erfgoed. Het zwaartepunt van de archeologische publiekswerking lag jarenlang in het provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren. Het museum werd bij de overheveling van de culturele bevoegdheden van de provincies in 2017, overgedragen aan de stad Tongeren. Het PCCE heeft ervoor gekozen om 'Cultureel Erfgoed' in haar naam te behouden. Het vertrekpunt is nog steeds onroerend erfgoed maar waar koppeling met cultureel erfgoed mogelijk is wordt dat gestimuleerd omdat het PCCE gelooft dat dit kwalitatievere en meer gedragen projecten oplevert. Ook onroerend erfgoed wordt zoveel mogelijk integraal - archeologisch, bouwkundig en landschappelijk - benaderd via verschillende subsidiekanalen. PCCE zet in de eerste plaats in op participatieve projectwerking en probeert daar ook het Limburgse werkveld voor te sensibiliseren. Dat doet het in de eerste plaats via de opmerkelijk diverse subsidiemogelijkheden, voor zowel erfgoededucatie (Jong redt oud), tijdelijke projecten en kleine investeringen, projecten klein historisch erfgoed als grote investeringsprojecten (E-XTRA²). De educatieve erfgoedwerking spitst zich toe op de projectreeks "Jong redt Oud" waarbij kinderen en jongeren onroerend erfgoed uit hun buurt onder hun hoede nemen. De provincie initieert ook zelf projecten, zoals het burgerparticipatieproject Onder de Radar. Samen met de UGent kon de provincie de IOED's warm maken voor een partnerschap in dit project waarbij burgers op luchtfoto's speuren naar sporen uit de Tweede Wereldoorlog. Het PCCE communiceert over haar werking, projecten en projectsubsidies via het halfjaarlijks magazine *LEF - durven met erfgoed* waarin de integrale erfgoedbenadering nogmaals geïllustreerd wordt. De provincie heeft geen onroerenderfgoeddepot.

3.4 EN HET PUBLIEK?

Door publiekswerking te bestuderen vanuit de brede optiek van publieksarcheologie (zie inleiding), staat de positie van 'het publiek' in de praktijk(en) van publiekswerking en de relatie van publiek met archeologie centraal. Maar deze studie is geen publieksonderzoek. Naar bezoekers- en waarderingcijfers is niet gevraagd, evenmin als naar de mening van 'het' publiek. In de voorbije jaren hebben een aantal andere enquêtes en publieksbevragingen gepolst naar hoe archeologie gepercipieerd wordt door de samenleving.

Op Europees niveau bevroeg het NEARCH-consortium 4516 volwassenen in negen landen (2014-15).³⁴ Hoewel inwoners uit België of Vlaanderen niet werden bevraagd, mogen we ervan uitgaan dat de resultaten ook op Vlaanderen toepasbaar zijn. Resultaten van kleinschaliger en belendende bevragingen tonen immers vergelijkbare tendensen.³⁵ De essentie voor dit onderzoek is dat iets meer dan de helft van de bevolking een verbondenheid en/of interesse toont in archeologie. Een positieve interpretatie van deze cijfers suggereert dat er een vruchtbare voedingsbodem aanwezig is om resultaten van archeologisch onderzoek

---

³⁴ Kajda *et al.* 2018, 96-117.

³⁵ Van der Dooren 2013; Vanhaevre 2020; Vander Stichele *et al.* 2011b.

////////////////////////////////////

breed te communiceren. Een meer kritische - maar ook ambitieuze - interpretatie is dat er nog een kleine 50% van de bevolking te overtuigen valt. De manier waarop deze ongeïnteresseerde burgers overtuigd, en geïnteresseerde burgers gevoed kunnen worden met resultaten van archeologisch onderzoek is dé internationale hamvraag.

Dit onderzoek stelt de vraag op welke manier archeologische kennis vandaag ontsloten wordt in Vlaanderen. Hoe kunnen we vanuit de archeologische praktijk en processen het publiek bereiken? Ook vanuit dit nauwer perspectief helpen de publieksbevragingen de vinger op de wonde te leggen. 85% van de Europese bevrageden geeft immers aan graag een archeologische site te willen bezoeken. Het Vlaamse draagvlakonderzoek naar erfgoed toont dat slechts 33% van de bevrageden ook effectief een archeologische site bezocht heeft.³⁶ Bovendien geeft 61% van de Europese respondenten aan dat ze graag eens zouden deelnemen aan een archeologische opgraving. In Vlaanderen zou 13% van de bevrageden actief bezig zijn met historisch of archeologisch onderzoek.³⁷

Uit deze cijfers en bevragingen komt steeds naar boven dat er een groot potentieel aan archeologiegeïnteresseerden is, maar dat die doelgroep onvoldoende bereikt wordt. Deze vaststelling sluit aan bij vraagstelling van deze studieopdracht: 'Hoe wordt archeologie vandaag in Vlaanderen ontsloten voor het publiek? En hoe kunnen de vondsten en de daaraan verbonden verhalen en nieuwe kennis over het verleden op een kwaliteitsvolle, publieksvriendelijke en toegankelijke manier breder ontsloten worden?'

Geïnteresseerde bezoekers aan de opgraving te Hamont (@ Geert Vynckier, agentschap Onroerend Erfgoed)

³⁶ Er werd geen onderscheid gemaakt tussen archeologische sites in binnen- en buitenland, dus een deel van deze bezoeken zal zeker in het buitenland hebben plaatsgevonden.

³⁷ De onderzoekers vermoeden dat dit een overschatting is door het groot aantal ondervraagden met een uitgesproken erfgoedinteresse. Er werd in de bevraging geen onderscheid gemaakt tussen historisch of archeologisch onderzoek.

4 LANDSCHAPSTEKENING

4.1 EEN ONMOGELIJKE KWANTITATIEVE BENADERING

De analyse van de archeologische publiekswerking in Vlaanderen kan onmogelijk kwantitatief zijn. Publiekswerking hebben we gedefinieerd als een praktijk, een proces. Publiekswerking is mensenwerk en dat laat zich niet herleiden tot aantallen, kilometers of oppervlaktes. Geafficheerd publieksaanbod - permanent of evenementieel aanbod dat publiek wordt aangekondigd - wijst enkel op het product, een (soms tussentijdse) uitkomst van publiekswerking. Er valt niet uit af te leiden wat de verhouding tussen de (co-)organisatoren was, wie de lokale organisator het idee heeft ingefluisterd, aanwezig was op de enthousiasmerende brainstorm, geholpen heeft met de zoektocht en interpretatie van bronnen en literatuur, de eindredactie heeft gedaan van de teksten, contacten met de partners heeft gelegd of de schepen heeft overtuigd om wat budget te voorzien. Geafficheerd publieksaanbod verhult bovendien veel van de permanente of eerder dienstverlenende publieksactiviteiten van de archeologische actoren. Je leidt er niet uit af hoeveel keer een lespakket wordt uitgeleend, de gegidste wandeling aangevraagd is of de erfgoedraad bij elkaar komt. Uit geafficheerd publieksaanbod valt tot slot niet af te leiden wat de inhoudelijke of vormelijke kwaliteit was van publiekswerk, het bereik, de waardering en het effect op het publiek.

Toch werd in de eerste fase van het onderzoek een dataset samengesteld van archeologisch publieksaanbod in 2018 en 2019.³⁸ Deze dataset van 373 'permanente of evenementiële activiteiten' gaf een indicatie van het type publieksaanbod, een situering van de aanbieders en de partnerschappen, en een zeer rijke verzameling van praktijkvoorbeelden. De dataset werd doorheen het onderzoek geconfronteerd met de informatie over publiekswerking die beschikbaar is op de websites en sociale mediakanalen van alle vermelde actoren in de landschapstekening en met de kwalitatieve veldbevraging. Het is duidelijk dat lang niet iedereen de zin, de tijd of de vaardigheid heeft of de noodzaak ziet om te communiceren over publieksaanbod. Deze dataset was een werkinstrument en kan in de eindrapportage in geen geval als een exhaustief of kwantitatief instrument worden ingezet. De publiekswerking - waaronder het geafficheerde publieksaanbod - wordt per actor geanalyseerd in de volgende hoofdstukken.

4.2 VOORSTELLING VAN DE ACTOREN

In de volgende hoofdstukken zal voor acht actoren een analyse gemaakt worden van de publiekswerking. De actoren zijn zowel door de stuurgroep als in de dataset gedetecteerd als belangrijkste aanbieders van publieksaanbod. Samen met de provinciale instellingen zijn ze goed voor 92% van de hoofdorganisatoren van het geafficheerde publieksaanbod en betrokken bij 94,5% van het geafficheerde aanbod. De provinciale publiekswerking werd hierboven reeds gesitueerd en wordt niet in een apart hoofdstuk geanalyseerd,

---

³⁸ Basis daarvoor waren de activiteiten in de UiT-databank waarin archeologie werd vermeld, de activiteiten aangekondigd op Archeonet.be (een Vlaamse archeologie-telex), en activiteiten omtrent archeologie vermeld in (regionale en nationale) krantenartikelen via GoPress. Vervolgens werden de websites en sociale mediakanalen geraadpleegd van alle geselecteerde actoren (zowel met als zonder geafficheerd publieksaanbod). Werden niet weerhouden in de dataset: aanbod in natuurhistorie (fossielen en dinosaurussen), zuiver professioneel aanbod (wetenschappelijke studiedagen), industriële archeologie, historische 'feesten' en markten waarvan niet duidelijk is of er een archeologische component was, het aanbod in het kader van Archeologiedagen (zie verder hoofdstuk Archeologiedagen), Open Monumentendag of Erfgoeddag.

omdat zowel het provinciaal evenement Archeologiedagen als de onroerenderfgoeddepots, musea en sites die de provincies beheren, reeds aan bod komen in de respectievelijke hoofdstukken. Waar dat relevant is, worden deze instellingen onderscheiden in hun provinciale werking. De acht actoren zijn:

- Bedrijven;
- Lokale besturen, met een focus op intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten;
- Onroerend erfgoeddepots;
- Universiteiten;
- Erfgoedvrijwilligers en -verenigingen;
- Musea en collectiebeherende instellingen;
- Forum Vlaamse Archeologie;
- Archeologiedagen.

We situeren kort de 5% organisatoren zonder direct partnerschap met de genoemde actoren. Het zijn een handvol natuurverenigingen die wandelingen of workshops organiseren met archeologische inslag; culturele centra of culturele verenigingen die lezingen over archeologie of oude beschavingen programmeren; een handvol organisaties uit de kunstensector die zich door archeologie laten inspireren.

De acht geselecteerde actoren worden telkens gecontextualiseerd; hun publiekswerking geanalyseerd; en het belangrijkste types van aanbod- en werking besproken. Uitgangspunt is te situeren (1) welke vormen de publiekswerking door de actoren aanneemt en waarom dat zo is; (2) met het oog op een verbeterde publiekswerking de drempels voor publiekswerking te detecteren. De analyse gebeurt op basis van gedetecteerde trends in de dataset van publieksaanbod, een uitgebreide screening van de websites van de betrokken actoren en diepte-interviews met betrokkenen.³⁹

Het hoofdstuk eindigt telkens met een samenvattende analyse van de Sterktes, Zwaktes, Kansen en Bedreigingen van de actor met betrekking tot publiekswerking. Deze analyses zijn niet bedoeld als waardeoordeel ten aanzien van deze actoren, maar als situatieschets met betrekking tot publiekswerking. Veel van de genoemde kenmerken houden immers verband met contexten die weinig met publiekswerking, of de wil of inspanningen daartoe, te maken hebben. De SWOT-analyses doen evenmin uitspraak over de principiële verantwoordelijkheid die de actor al dan niet zou dragen met betrekking tot publiekswerking.

---

³⁹ In elk hoofdstuk staat een korte methodologische toelichting. Voor de algemene methodologie van de veldbevraging zie hoofdstuk 'Onderzoeksopdracht – Methodologie'.

4.3.2 Analyse van de publiekswerking

Methode

Deze analyse kwam tot stand na een systematisch nazicht van alle websites en sociale mediakanalen van de 20 Vlaamse archeologiebedrijven. Er vond een focusgesprek plaats met vertegenwoordigers van drie bedrijven en VONA, waarvoor VONA een open uitnodiging verstuurd naar al haar leden. In totaal werd in focusgesprekken en diepte-interviews samen gesproken met zeven archeologen actief in de commerciële sector.

De veroorzaker bepaalt

Of archeologische bedrijven publiekcommunicatie of -activiteiten kunnen uitwerken rond een archeologisch onderzoek, is volledig afhankelijk van de toestemming van de opdrachtgever. Respondenten geven aan dat het merendeel van de private opdrachtgevers die toestemming niet geeft en publiekswerking bij voorbaat afblokt: omdat men er geen meerwaarde in zit, tijdverlies op de werf vreest, ruchtbaarheid wil vermijden omdat het bouwproject gevoelig ligt in de buurt.⁴⁴ Een aantal archeologische bedrijven voorziet een clause in de overeenkomst dat ze mogen communiceren over het onderzoek via de eigen sociale mediakanalen en proberen zo een flagrante weigering van de opdrachtgever te omzeilen. In een minimale vorm laat de klant toe dat het archeologisch bedrijf communiceert over het onderzoek, maar wil men zelf volledig buiten beschouwing blijven.

Respondenten zien het als een groot gemis dat er vanuit de overheid geen maatschappelijke argumentatie wordt geleverd over het archeologisch onderzoek. Dat zou een fundament bieden voor het gesprek over publiekswerking met de opdrachtgever.

L'archéologie en France, missions et acteurs

Het Ministère de la Culture bracht in 2018 een aantrekkelijke brochure uit waarin de archeologie in Frankrijk wordt geduid. Het omvat een overzicht van de tijdsperiodes en bijhorende representatieve sites; schematische toelichting van de doelstellingen en activiteiten van de archeoloog in zijn zoektocht naar menselijke aanwezigheid in het verleden; korte situering van het wettelijk kader dat het erfgoed beschermt en de doelstelling; situering van de preventieve en wetenschappelijke archeologie en het depotwerk; de manieren waarop archeologie wordt gevaloriseerd ('mettre en valeur') en tot slot een schematische situering van alle betrokken actoren. Behalve deze algemene brochure biedt het INRAP nog een aantal fiches en brochures over specifieke aspecten. Ook in haar digitale communicatie en platformen draagt het INRAP het maatschappelijk belang van archeologie uit.⁴⁵

Er is volgens respondenten weinig lijn te trekken in het profiel van de private opdrachtgevers die de publiekswerking wel toestaan of faciliteren. Een grote speler ziet soms reclameopportunities of een

---

⁴⁴ In de focusgroep werd geschat dat vier op vijf opdrachtgevers alle vormen van publiekcommunicatie weigert maar gezien de meeste respondenten al bij al een beperkt aantal grote opdrachten per jaar hebben waar meerdere parameters in het spel zijn, kan er geen numerieke lijn in getrokken worden.

⁴⁵ Ministère de la Culture 2018: *Archéologie en France, missions et acteurs*. Samen met de andere fiches en brochures te downloaden via de website van het Ministère de la Culture: <https://www.culture.gouv.fr/Sites-thematiques/Archeologie/Ressources/Fiches-pratiques-brochures>.

manier om iets te doen voor de eigen werknemers. Het gebeurt dat archeologie als middel wordt gebruikt voor positieve beeldvorming voor een project in een buurt of om een evenement voor potentiële kopers te organiseren. Maar ook omgekeerd: soms laat een opdrachtgever het toe op voorwaarde dat hij er zelf geen enkele moeite of visibiliteit aan moet verbinden.

De situatie is enigszins anders als de opdrachtgever een lokale overheid is. Gemeenten zien sneller opportuniteiten in communicatie of activiteiten rond een archeologische site. In dat geval wordt publiekswerking deel van een ruimer onderhandelingsproces: de communicatie en logistiek van een opensleuvendag kan worden gedragen door de gemeente, de personeelskost door het bedrijf, of het bedrijf ruimt het terrein op zodat de archeoloog van de IOED een rondleiding kan geven aan publiek. Respondenten signaleren dat de aanwezigheid van een IOED of erfgoedcel helpt in het onderhandelingsproces met de opdrachtgever.

ARCHEOLOGEN ZIJN DRUK AAN HET WERK OP RUTE.

Binnenkort bouwt ontwikkelaar Revive langs de Schelde in Gentbrugge de nieuwe wijk "RUTE". Maar vooraleer de bouwwerken starten gaan de archeologen van BAAC op zoek naar sporen van middeleeuwse bewoning op die plek.

Een vooronderzoek deed vermoeden dat er iets te vinden zou kunnen zijn in de ondergrond en nu er effectief gegraven wordt, bevestigen de eerste resultaten die vermoedens. Er kwamen al sporen aan het licht van ambachtelijke activiteiten uit de middeleeuwen. Er werd ook aardewerk gevonden dat beduidend ouder is en vermoedelijk aantoont dat de locatie al veel langer werd bewoond.

"RUTE" blijkt een geschiedenis te hebben die over de middeleeuwen heen mogelijk zelfs tot in de prehistorie reikte.

Wil u graag een blik werpen op de resultaten van het archeologisch onderzoek?
Op donderdag **24 mei** kan u de archeologische opgravingen bezoeken. De archeologen zullen aan de hand van de vondsten de geschiedenis van de site toelichten.
We voorzien 4 rondleidingen met start om 17u00, 17u15, 17u30 en 17u45.
Inschrijven is niet nodig.
We spreken af aan de ingang van de werf, Kerkstraat 24 in Gentbrugge.
Tot dan, team RUTE

revive www.rute.gent

Aankondiging van een opensleufdag naar aanleiding van een opgraving te Gentbrugge (© BAAC Vlaanderen).

Melding

Tenzij een gemeente een OEG is, wordt die niet automatisch op de hoogte gebracht van de start van archeologisch onderzoek op het grondgebied. De facto zijn de gemeenten aangewezen op de hoffelijkheid van de bedrijven om hun komst te melden. Respondenten geven aan dat slechts enkele dat systematisch te doen. Het is een frustratie bij bedrijven maar vooral bij de lokale spelers. Zowel VONA als de IOED's dringen bij het agentschap Onroerend Erfgoed aan op een automatische melding van het archeologisch onderzoek bij de gemeente. Dat gebeurt idealiter via een geautomatiseerde procedure waarbij de verplichte melding die toekomt bij het agentschap Onroerend Erfgoed, wordt doorgespeeld aan de bevoegde lokale instantie. In afwachting roept VONA haar leden op om zelf de stap te zetten naar de regionale deskundigen, IOED's en stadsarcheologen.⁴⁶ De melding van archeologisch onderzoek op het grondgebied is een primaire en cruciale stap voor het uitwerken van een geïntegreerde publiekswerking.

Wie betaalt voor publiekswerking?

Respondenten zijn unaniem: publiekswerking wordt uiterst uitzonderlijk gefactureerd, ook niet aan lokale overheden. In de uitzonderlijke gevallen dat publiekswerking toch in het bestek staat, durven bedrijven er geen grote bedragen aan verbinden uit angst de opdracht te verliezen. Grotere bedrijven kunnen de personeelskosten verbonden aan publiekswerking – gaande van sociale mediaberichten, rondleidingen, lokale berichtgeving tot lezingen – via een interne verdeelsleutel inschrijven. Kleine bedrijven hebben die marge niet. De marktcontext heeft de bedrijven ertoe aangezet hun winstmarges zeer scherp te maken, wat hun mogelijkheden voor publiekswerking ondergraaft.

Respondenten uit de bedrijfssector zijn eveneens unaniem in hun oordeel dat de kost voor publiekswerking niet kan worden doorgeschoven naar de opdrachtgevers. Zij verstoren de grond en moeten betalen voor het onderzoek, maar kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor wat er zich in de bodem bevindt. Ze schatten het draagvlak daarvoor bovendien als onbestaande in. Ze worden daarin expliciet bijgetreden door respondenten uit (boven)lokale en provinciale overheidsdiensten. Respondenten zien bovendien praktische bezwaren in een regelgeving omtrent verplichte publiekswerking: hoe kan de maatregel gehandhaafd worden in de huidige context waarin zelfs de kwaliteitscontrole van het onderzoek door het agentschap Onroerend Erfgoed minimaal is? Hoe 'meet' je publiekswerking? Wat goede publiekswerking is voor de ene site, is dat niet voor de andere. Algemene regelgeving kan niet inspelen op de lokale erfgoednetwerken en publieksoportunities.

Als de opdrachtgever een overheid is, zijn de respondenten genuanceerder en wordt gewezen op een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid om verantwoording af te leggen aan de burger. Maar respondenten uit de IOED's wijzen er tegelijk op dat de middelen bij lokale overheidsdiensten krap zijn en niet dienen om de valorisatie van archeologisch onderzoek structureel op te vangen. Men wijst er bovendien op dat lang niet alle sites zich even goed lenen tot publiekswerking of dat de timing van opgravingen niet altijd strookt met publieksactiviteiten en -projecten in de gemeente.

Er wordt geopperd om opdrachtgevers via het systeem van de tax shelter te stimuleren om te investeren in (publiekswerking in) archeologie. Het systeem van belastingvrijstelling bestaat al sinds 2003 voor de audiovisuele kunsten en werd in 2016 uitgebreid voor de podiumkunsten. Het Departement Cultuur

---

⁴⁶ VONA 2019b, 4.

monitort en evalueert jaarlijks het systeem van de tax shelter. In het laatste rapport werd opgemerkt dat ook niet-commerciële spelers gebruik maken van de belastingvrijstelling.⁴⁷

De archeologische diensten en IOED's zouden volgens respondenten uit de bedrijfssector een proactieve(re) rol kunnen spelen en in anticipatie van opgravingen met evident publiekspotentieel zoeken naar manieren om de archeologische publiekswerking te integreren in lopende culturele of educatieve projecten.

Marktmogelijkheden voor publieksontsluiting

Er zijn slechts heel uitzonderlijk opdrachten voor archeologische publieksontsluiting en navenant geen (archeologische) bedrijven die er zich uitsluitend op kunnen toeleggen. Navraag bij historische en archeologische bureaus bevestigt dat er nauwelijks (zuiver of zijdelings) archeologische publieksoopdrachten bestaan.⁴⁸ Wel blijkt uit het geafficheerde publieksaanbod dat er vraag (en aanbod) is naar workshops die archeologie en ambachten combineren, gaande van Romeins koken, tot potten bakken en manden vlechten.⁴⁹

4.3.3 Types publiekswerking

Op de opgraving

De meest voor de hand liggende maar ook enige activiteit waar bedrijven zelf het initiatief voor nemen is een rondleiding op de site, de zogenaamde opensleuf. Rondleidingen gebeuren in de eerste plaats voor scholen, omdat die tijdens de werkuren kunnen langskomen, en buurtbewoners.

In het geafficheerde publieksaanbod valt op dat vooral grote en middelgrote bedrijven hun werven openstellen voor publiek. Dat heeft gedeeltelijk te maken met de aard van de werven die deze grotere bedrijven aannemen: de sites zijn van een behoorlijke omvang en men is voor langere tijd aanwezig op het terrein. Dat zijn noodzakelijke voorwaarden om de rondleidingen te kunnen organiseren en communiceren. Ten tweede hebben deze bedrijven meer marge in de bedrijfsvoering om personeelsleden in te zetten.

Hoewel kleine bedrijven quasi onzichtbaar zijn in het publieke aanbod, betekent niet dat deze archeologen zich afkeren van publiekswerking. Respondenten geven aan dat de publiekswerking die ze doen veel kleinschaliger is en onder de radar blijft: ze geven lezingen aan de lokale kring of culturele vereniging, schrijven een bijdrage in een ledenblad of zijn actief op sociale media.

Respondenten geven aan dat het voor bedrijven een groot verschil maakt of er voor de publiekswerking ondersteuning komt van de gemeente, erfgoedcel of IOED. Respondenten geven aan dat slechts een aantal IOED's proactief te werk gaat en de organisatorische logistieke en communicatieve last op zich neemt.

---

⁴⁷ Departement Cultuur, Jeugd en Media 2019a. Samenvatting via: www.kunstenenerfgoed.be/nl/nieuws/evaluatierapport-tax-shelter-2019.

⁴⁸ Op basis van navraag bij Geheugen Collectief naar de ontvangen bestekken (<https://www.geheugencollectief.be/>).

⁴⁹ In het onderzoek is enkel het eenmansbedrijf Foodarcheoloog gedetecteerd als aanbieder van culinair-archeologische workshops en projectbegeleiding. Ambachtelijke workshops worden ook vaak gegeven door levende geschiedenisgroepen die daarvoor worden ingehuurd.

Illustratief voor deze opmerking is de vaststelling dat in het geafficheerde publieksaanbod vooral opensleufdagen opduiken in gebieden van IOED's die zich profileren op archeologische publiekswerking (zie hoofdstuk 'IOED's, OEG's en lokale besturen'). Het valt moeilijk te achterhalen of er ook daadwerkelijk veel meer opensleufdagen plaatsvinden in die regio's, of opensleufdagen er een andere grootteorde krijgen, of dat men er gewoon beter over communiceert in pers en sociale media.

Opensleufdag op de Groenmarkt te Sint-Truiden (© ARON bv).

Delen van onderzoeksresultaten

In het verlengde van de opgraving worden bedrijven gevraagd om te komen spreken over de onderzoeksresultaten. Lezingen over lokale opgravingen vormen een duidelijk tweede type van publieksactiviteiten waar bedrijven bij betrokken zijn. Dat gebeurt veelal op uitnodiging van een lokaal bestuur of erfgoedvereniging. Omdat de opgraving dan meestal al enige tijd achter de rug is, wordt hier een meer traditioneel publiek van erfgoed geïnteresseerden bereikt (zie verder).

Verschillende bedrijfsarcheologen publiceren, binnen maar meestal buiten de bedrijfscontext, over vermeldenswaardige sites een samenvatting van het onderzoek in de proceedings of jaarboeken van de jaarlijkse (Belgische) congressen die per tijdperiode worden georganiseerd. Publicaties in internationale wetenschappelijke tijdschriften gebeuren doorgaans in samenwerking met academische onderzoekers. Enkele bedrijfsarcheologen publiceren in heemkundige tijdschriften of *Ex situ* maar respondenten geven aan dat het afhangt van persoonlijke engagementen en dat het binnen de bedrijfsvoering de facto niet kan of mag.

Archeologiedagen

Bedrijven vormen een opvallend segment van de organisatoren van Archeologiedagen. 11 van 70 organisatoren van Archeologiedagen 2019 zijn bedrijven (zie hoofdstuk 'Archeologiedagen'). Het valt op

Bedrijven werken occasioneel mee aan een tentoonstelling als die verband houdt met het onderzoek dat men heeft uitgevoerd. Meestal beperken die tentoonstellingen zich tot een tijdelijke presentatie van de belangrijkste vondsten. De opening van zo een tentoonstelling is opnieuw een gelegenheid om de archeologen van het betrokken bedrijf aan het woord te laten. Respondenten geven aan dat ze het interessant zouden vinden om mee te werken aan tentoonstellingen die hun onderzoek ontsluiten. In praktijk lijken ze te weinig genetwerkt om zelf partnerschappen op te zetten die noodzakelijk zijn om projectsubsidies aan te vragen.

Archeologen duiken in het geafficheerde publieksaanbod op in de initiatieven van gemeenten, IOED's of erfgoedverenigingen. Respondenten uit deze sectoren erkennen de bereidheid en persoonlijke engagement van bedrijfsarcheologen voor deze occasionele initiatieven.

Enkele bedrijven pikken in op initiatieven uit het jeugdwerk: ze doen mee aan YOUCA - Youth for Change and Action en organiseren jeugdkampen archeologie van Jeugd, Cultuur en Wetenschap (JCW).

Vrijwilligerswerking

De wet op vrijwilligerswerk maakt het voor bedrijven onmogelijk om vrijwilligers in te schakelen. Hoewel er af en toe wel vragen komen uit het publiek om mee te lopen of te kijken, mogen de bedrijven daar niet op ingaan. Enkel de bedrijven die als uitvoerende poot verbonden zijn aan een gemeente of IOED kunnen onrechtstreeks vrijwilligers inschakelen in de nazorg van de vondsten. Het contact met metaaldetectoristen zit volgens recent juridisch advies aan VONA in een schemerzone. Mits een overeenkomst die aantoont dat de erkende detectorist niet werkt voor of onder het gezag staat van het bedrijf, zou de aanwezigheid op de site op eigen risico kunnen. Maar gezien de onduidelijkheid wordt het de leden afgeraden.⁵⁰ Omdat bijna elke opgraving in Vlaanderen is voorbehouden aan de bedrijven, zijn er zeer weinig mogelijkheden voor vrijwilligers of geïnteresseerden om op te graven. De bezorgdheid leeft dat mochten vrijwilligers toegelaten worden op sites, ze op termijn een zekere zelfstandigheid en expertise zullen clusteren en mogelijk marktverstoring werken.

4.3.4 SWOT-analyse in functie van publiekswerking

Sterktes

- Onvermijdelijke partner voor publiekswerking rond actueel archeologisch onderzoek
- Verzekeren de zichtbaarheid van archeologie in heel Vlaanderen
- Rechtstreeks contact met opdrachtgevers
- Rechtstreeks contact met publiek
- Zijn zich bewust van het belang van publieksarcheologie voor het maatschappelijk draagvlak
- Betrokken bij alle stappen in het archeologisch proces: vooronderzoek, terreinwerk, verwerking van de vondsten, rapportage
- Interne kennisopbouw over publiekswerking groeit
- VONA is een behartiger van publiekswerking

---

⁵⁰ VONA 2020, 3.

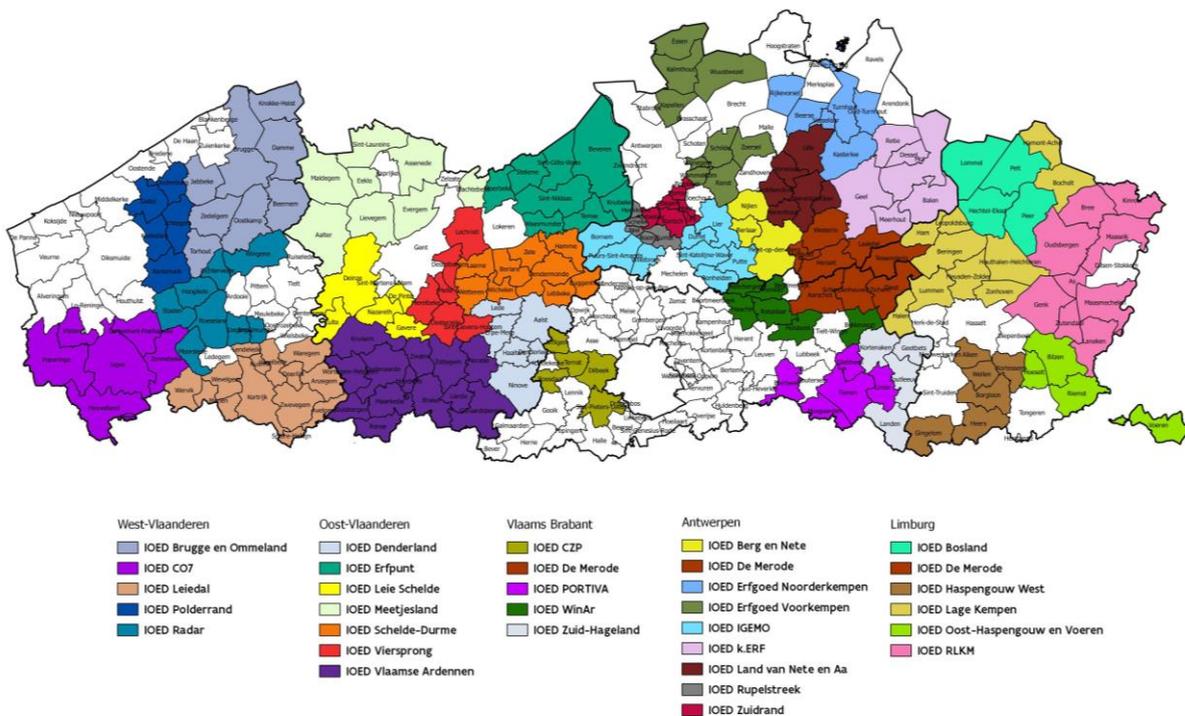

4.4 IOED'S, OEG'S EN LOKALE OVERHEDEN

4.4.1 Context

In de beleidsnota Onroerend Erfgoed staat dat de Vlaamse overheid lokale besturen wil stimuleren om een lokaal onroerenderfgoedbeleid te voeren en bepaalde bevoegdheden over te nemen van Vlaanderen. Belangrijke instrumenten daartoe die binnen het Onroerenderfgoeddecreet van 2013 zijn beschreven, zijn de IOED's en OEG's.⁵¹ Deze actoren zijn potentiële sleutelspelers voor sensibilisering en lokale draagvlakcreatie voor archeologie en onroerend erfgoed in het algemeen.

Intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten (IOED's)

Gebiedsdekking door de IOED's (situatie 2020, bron: agentschap Onroerend Erfgoed).

Gemeenten kunnen sinds 2015 en aanvullend op het Vlaamse onroerenderfgoedbeleid een eigen beleid uitwerken. De erkenningsvoorwaarden worden opgesomd in artikel 3.3.2 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. Behalve taken omtrent acties en adviezen rond inventarisatie, bescherming en beheer omschrijft de website van het agentschap Onroerend Erfgoed als indicatieve taken het opnemen van een informatiefunctie, het opbouwen van een lokaal consultatienetwerk en het organiseren van sensibiliseringsacties. Een erkenning als IOED geeft geen toezicht op de archeologische procedures die lopen

⁵¹ De krijtlijnen voor het partnerschap met een volwaardige taakverdeling tussen Vlaanderen en de lokale besturen is onderwerp van een Groen Boek waar momenteel aan gewerkt wordt door het kabinet van Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed in samenspraak met het agentschap Onroerend Erfgoed, de onroerenderfgoedgemeenten en de VVSG.

Noorderkempen en WinAr zijn de enige waarvan alle aangesloten gemeenten ook erkend zijn als OEG, samen goed voor de helft van de erkende OEG's.⁵⁸

De beperkte animo bij gemeenten om een erkenning aan te vragen is te verklaren, en zo wordt bevestigd in de interviews, omdat het een aanzienlijke takenlast met zich meebrengt zonder financiële tegemoetkoming. Het begeleiden en beoordelen van de archeologische procedure vereist bovendien dat de gemeente (of IOED) archeologische expertise in huis heeft. IOED's die OEG's ondersteunen krijgen daarvoor wel een kleine extra toelage.⁵⁹

Bezoekers op een werf van de Gentse stadsarcheologen (© Dienst Monumentenzorg & Stadsarcheologie Gent).

---

⁵⁸ Zowel de gemeenten van IOED Erfgoed Noorderkempen als IOED WinAr werkten reeds samen omtrent archeologiebeleid en vormden sinds 2003 een IAD. De erkenning van de gemeenten als OEG en de samenwerking via IOED was volgens de respondent een bestendiging en verderzetting van het bestaande en een uitbreiding van de bevoegdheid met landschap en onroerend erfgoed.

⁵⁹ Erfgoed Noorderkempen krijgt met haar zeven OEG's een subsidie van 110.000 euro, dat is zo'n 20.000 euro meer dan de IOED's zonder OEG. Afgemeten aan het VTE equivalent is dat ruim ontoereikend om de taken van een OEG uit te voeren.

digitale communicatie blijkt dat de helft van de 25 IOED's in 2018 en 2019 archeologische publieksactiviteiten hebben ondernomen. Kanttekening daarbij is dat het geafficheerde aanbod verhult dat archeologen van de IOED's en OEG's soms een onzichtbare rol spelen in de inhoudelijke ondersteuning van lokale actoren en archeologische bedrijven.

Een erkenning als onroerendergoedgemeente leidt niet tot opmerkelijk meer of diverser geafficheerd publieksaanbod. De erkenning betekent dat de lokale archeoloog een zware beleidsmatige en procedurele takenlast op zich neemt en tenzij er een groter IOED-team ter beschikking is om de taken te verdelen zoals in IOED Erfgoed Noorderkempen, is er heel weinig marge om publiekswerking uit te bouwen.

Vershillende takenpakketten en relaties met publiek

De diversiteit aan websites van de IOED's illustreren hun variërende posities in een regio en hun relatie met het publiek.⁶³ Het is onmiskenbaar dat de IOED's die sterk inzetten op publiekswerking, eveneens over gebruiksvriendelijke communicatieplatformen beschikken die burgers zowel wegwijs willen maken in de dienstverlening met betrekking tot onroerend erfgoed als in het erfgoed en landschap van de streek. Een beperkte of onbestaande communicatie over onroerend erfgoed en dienstverlening kan wijzen op het gebrek aan tijd en middelen om een publieksvriendelijk communicatieplatform op poten te zetten, maar ook op het type dienstverlening dat lokale besturen van hun IOED's verwachten. Sensibilisering en maatschappelijk draagvlakverbreding is daarin geen prioriteit. Dit wordt bevestigd door respondenten die aangeven dat kleinere IOED's in de eerste plaats opereren binnen de administraties en het rechtstreeks contact met de burgers (moeten) beperken.

Jaar van erkenning	IOED	Voorgeschiedenis	Depot	Uitvoerende cel	Publieksaanbod*
2017	Berg en Nete				Af en toe
2020	Bosland				N.v.t.
2016	CO7	IAD	De Potyze		Veel
2020	Denderland		SOLVA	SOLVA	N.v.t.
2015	Erfgoed Noorderkempen	IAD	Tram 41		Geregeld
2016	Erfgoed Voorkempen				Geen of weinig
2016	Erfpunt	IAD	Waasland	Team Onderzoek Erfpunt	Veel
2016	Haspengouw West				Af en toe
2016	IGEMO				Geen of weinig
2017	k.ERF				Geen of weinig
2017	Lage Kempen				Af en toe
2017	Land van Nete en Aa				Geen of weinig

⁶³ Negen van de 25 IOED's (de recent goedgekeurde blijven buiten beschouwing) hebben een eigen website waarvan er slechts twee zeer uitgebreid communiceren over dienstverlening en (publieks)projecten (Erfpunt, Raakvlak). Acht IOED's zijn geïntegreerd in de website van de overkoepelende instantie voor erfgoed of landschap waarvan vijf uitgebreid (CO7, Erfgoed Noorderkempen, RADAR/BIE, Lage Kempen en Schelde-Durme) en drie zeer beperkt (Viersprong, Land van Nete en Aa, Zuidrand) communiceren over archeologie. Negen van de 25 IOED's hebben geen website waarop ze communiceren over projecten en dienstverlening m.b.t. onroerend erfgoed, enkel een infopagina en/of contactgegevens op de website van de gemeente, erfgoedcel of streekvereniging (Haspengouw West, IGEMO, k.ERF, Leiedal, Merode, Pajottenland & Zennevallei, PORTIVA, RLKM, Zuidrand) (websites geraadpleegd op 1 mei 2020).

2020	Leie-Schelde				N.v.t.
2015	Leiedal	IAD	Trezoor		Af en toe
2017	Meetjesland				Af en toe
2016	Merode				Geen of weinig
2017	Oost-Haspengouw-Voeren	proef IOED Zolad			Geregeld
2016	Pajottenland & Zennevallei				Af en toe
2016	Polderrand	IAD			Af en toe
2015	PORTIVA	IAD			Af en toe
2016	Raakvlak (Brugge & ommeland)	IAD	De Pakhuizen	AardeWerk	Veel
2015	RADAR	proef IOED TERF			Veel
2016	Regionaal Landschap Kempen en Maasland				Af en toe
2020	Rupelstreek				N.v.t.
2017	Schelde-Durme				Af en toe
2017	Viersprong				Geen of weinig
2020	Vlaamse Ardennen		SOLVA	SOLVA	N.v.t.
2015	WinAr	IAD			Geen of weinig
2017	Zuid-Hageland				Af en toe
2017	Zuidrand				Geen of weinig

Overzicht van de IOED's (*: op basis van het geafficheerde publieksaanbod in 2018, 2019 en deelname Archeologiedagen 2018, 2019. geen of weinig: 0-1 / af en toe: 2-5 / geregeld: 6-10 / veel: 10+).

Er zijn grote verschillen in de mate waarin de IOED's aan publiekswerking in archeologie doen. Er tekent zich een duidelijke kopgroep af met IOED's CO7, Raakvlak, RADAR, Erfpunt en Erfgoed Noorderkempen. Deze IOED's hebben de taken rond sensibilisering, draagvlakcreatie en vrijwilligerswerking expliciet opgenomen en organiseren aanzienlijk meer en diverser publiekswerking dan de andere IOED's. Ook IOED Oost onderscheidt zich op het vlak van publiekswerking hoewel het eerder een beleidsprofiel heeft en de publiekswerking zich minder in evenementiële activiteiten vertaalt.

Deze zes IOED's behoren tot de eerste en tweede lichter van de erkenningen in 2015 en 2016 en bogen op een langere traditie in (inter)gemeentelijke archeologie. Voorafgaand aan hun erkenning als IOED volgens het decreet van 2015, waren vijf ervan erkend als Intergemeentelijke Archeologische Dienst (IAD).⁶⁴ Het is dus niet hun erkenning en positie als IOED *an sich* die de publiekswerking rond archeologie heeft geactiveerd. Het draagvlak voor archeologie bij de lokale besturen was minstens al deels aanwezig voorafgaand aan de erkenning als IOED. Respondenten van deze IOED's geven aan dat zowel het feit dat ze archeologen in dienst hebben, als de jarenlange ervaring, hen een grote voorsprong geeft in publiekswerking ten opzichte van de jonge IOED's, die vaak enkel een consultant bouwkunde in dienst

⁶⁴ De wortels van archeologie in Brugge en het Waasland gaan nog verder terug tot respectievelijk de Stedelijke archeologische dienst Brugge (1977) en de intergemeentelijke Archeologische Dienst Waasland (1987). Ook IAD WinAr is verder gezet als IOED. Deze IOED heeft een sterk inhoudelijk-wetenschappelijk profiel en is een relatief kleine dienst met een grote takenlast voor de betrokken OEG's. De huidige IOED's Oost en RADAR waren in het kader van een proefproject voor de integratie van archeologisch en bouwkundig erfgoed reeds vanaf 2010 erkend als IOED onder de naam IOED Zolad+ en IOED Terf.

////////////////////////////////////

Relatie met de erfgoedcellen

Van de IOED's CO7, RADAR en Erfgoed Noorderkempen zijn alle participerende gemeenten eveneens aangesloten bij een cultureelerfgoedconvenant. De onroerende en culturele erfgoedwerking gebeurt in deze intergemeentelijke diensten onder één koepelorganisatie. Erfpunt en Raakvlak vallen niet een-op-een samen met een erfgoedcel maar hebben wel partnerschappen met respectievelijk Erfgoedcel Waasland en Erfgoed Brugge. Respondenten geven aan dat de samenwerking met collega's van de erfgoedcel een substantiële meerwaarde betekent op het vlak van publiekswerking: de erfgoedcel heeft meer praktijkervaring met participatieve projecten en erfgoedcommunicatie, een sterk lokaal netwerk en kan steunen op een goed functionerend landelijk expertisecentra en steunpunt.

Er zijn nog een aantal IOED's buiten de kopgroep waarvan de gemeenten participeren in een cultureelerfgoedconvenant: het gebied van IOED Leiedal valt volledig samen met dat van erfgoedcel Erfgoed Zuidwest en dat van IOED Viersprong met Erfgoedcel Viersprong. Een bijna volledige overlap is er tussen IOED Meetjesland met erfgoedcel COMEET en IOED Schelde Durme met erfgoedcel Land van Dendermonde. De erfgoedcel Kempens Karakter verenigt dan weer drie verschillende IOED's: Land van Nete en Aa, Berg en Nete en (deels) IGEMO. Uit het publieksaanbod, de beschikbare beleidsplannen en de interviews blijkt dat de archeologische pijler in deze IOED's (nog) niet sterk uitgebouwd is. Uit de aanwezigheid van en partnerschap met een erfgoedcel vloeit dus niet automatisch een sterke publieksreflex voor archeologie. In Oost- en West-Vlaanderen bieden bestaande samenwerkingsstructuren voor cultureel erfgoed een impuls aan de gemeenten om ook op het vlak van onroerend erfgoed samen te werken.⁶⁸

Respondenten geven aan dat de link met culturele diensten via de bevoegde schepen of raad van bestuur, hen helpt om publiekswerking te organiseren. Vanuit onroerend erfgoed en ruimtelijke ordening ligt de nadruk op dienstverlening ten behoeve van bouw dossiers. Het lokale beleid en de praktijk van een integrale erfgoedwerking wordt volgens respondenten sterk bemoeilijkt door de houding van de Vlaamse overheid die de materies strikt gescheiden houdt en zeer argwanend is ten opzichte van samenwerking. Vooral het Departement Cultuur ziet scherp toe op een transparante en gescheiden werking van het cultureel en onroerende erfgoed. Dat is niet geheel onlogisch gezien ze als enige middelen voorzien voor publiekswerking via zowel de subsidies voor de erfgoedcellen als projectmiddelen.

Relatie met de Regionale Landschappen

In de provincies Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant is de relatie tussen IOED's en cultureelerfgoedconvenanten nog minder eenduidig dan in Oost- en West-Vlaanderen en tekent zich een lappendeken uit van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. De Regionale Landschappen spelen hier een grotere rol: Regionaal Landschap Kempen en Maasdal functioneert ook als IOED en IOED Erfgoed Voorkempen ligt volledig op het grondgebied van Regionaal Landschap Voorkempen.

Binnen de regionale landschappen is vaak ook enige archeologische expertise aanwezig. Maar gezien ze grote regio's bestrijken en publiekswerking geen hoofdtak is - wel behoud en beheer - resulteert dat veel minder in een breed en evenementieel publieksaanbod. Het archeologisch aanbod van IOED's die ingekapseld zitten in een regionaal landschap verschilt van de IOED's die verwant zijn aan cultureel

---

⁶⁸ Dit was bijvoorbeeld het geval voor de nieuw erkende IOED Denderland die voortbouwt op het cultureel erfgoedconvenant Denderland en de IOED Leie-Schelde die voortbouwt op erfgoedcel POLS.

////////////////////////////////////

erfgoed. Archeologie en onroerend erfgoed in het algemeen zijn daar in het ideale geval onderdeel van een integrale benadering van het cultuurhistorische landschap en de ontsluitingswijze.⁶⁹ Thematische routes en wandelingen met een prominente plaats voor archeologie komen voor in Limburg en de Kempen. Samen met scholieren en met steun van de provincie Limburg ontwikkelde de IOED en Regionaal Landschap Kempen en Maasland een archeologische geluidswandeling voor een recent opgegraven site in Peer. Dit pilootproject van Jong redt oud, een initiatief van de provincie, leidde tot een nieuw project met de IOED Regionaal Landschap Lage Kempen - met een archeoloog als coördinator - rond het 'Rendierjagerspad' in Zonhoven dat twee archeologische sites moet ontsluiten en aantrekkelijker maken voor publiek. Deze ontwikkelingsprojecten gaan gepaard met een intensief participatief traject waarbij de lokale gebruikers en actoren uitgebreid bevestigd en betrokken worden. Ook IOED Haspengouw West leidt momenteel een Jong Redt Oud-project rond de beleving door kinderen van Gallo-Romeinse grafheuvels in Gingelom.

Relatie met bouwkundig erfgoed

Ten opzichte van het bouwkundig erfgoed en landschap wordt archeologie ook binnen de IOED's omschreven als het kleine broertje. Dat komt tot uiting in het feit dat lang niet elke IOED een archeoloog in dienst heeft.⁷⁰ In die gevallen is het niet evident voor de IOED om opportuniteiten te zien in archeologische onderzoek op het grondgebied, of om archeologische publiekswerking te initiëren of ondersteunen. Maar respondenten geven ook aan dat het niet perse een nadeel is om in de schaduw te staan van het bouwkundig erfgoed. Respondenten-archeologen geven aan te kunnen meesurfen met initiatieven die starten vanuit een bouwkundige vraag en zien in de slipstream ook het draagvlak voor archeologie vergroten. Nog een voordeel volgens de respondenten is dat archeologie per definitie een tijdelijke inspanning vraagt van een gemeente, in tegenstelling tot bouwkundige erfgoeddossiers die soms meerdere beleidsperiodes meegesleept worden en waarvan de permanente zorg en invulling de gemeente financiële kopzorgen bezorgt.

Lokale samenwerking

Uit het activiteiten aanbod voor archeologie blijkt dat veel van de activiteiten van de IOED's gebeuren in partnerschap met zowel de lokale besturen, bedrijven als verenigingen. Het omgekeerde geldt evenzeer: initiatieven van verenigingen of besturen kunnen inhoudelijk ondersteund worden door IOED's. Respondenten vertellen dat inhoudelijke kennis het grootste maar vaak enige goed dat IOED's in de schaal kunnen werpen aangezien ze geen personele of projectmiddelen bieden. Het maakt de IOED's kwetsbaar aangezien inhoudelijke dienstverlening vrijblijvend en onzichtbaar blijft als er geen officieel partnerschap aan wordt verbonden.

Respondenten geven aan dat de positie van de consultants van de IOED's in het lokale erfgoednetwerk anders is dan die van de collega's van de erfgoedcel. De erfgoedcel is een spelverdeler en coördinator die ideeën en activiteiten van lokale actoren capteert en stimuleert met methodologische, organisatorische en soms financiële steun. Anderzijds ontwikkelt de erfgoedcel activiteiten en instrumenten om het Vlaamse

---

⁶⁹ Dit soort projecten vraagt meer ontwikkelingstijd en komt niet perse terecht in het evenementiële, geafficheerde publieksaanbod. De specifieke rol van de IOED in de vertaling van het archeologisch onderzoek blijft grotendeels onzichtbaar.

⁷⁰ Het agentschap Onroerend Erfgoed heeft geen eenduidig zicht op het aantal archeologen die tewerkgesteld zijn bij de IOED's en hun respectievelijke takenpakketten. Er zijn zowel niet-archeologen die archeologisch gerelateerde taken uitvoeren als archeologen van opleiding die geen archeologisch takenpakket hebben.

cultureelerfgoedbeleid, bijvoorbeeld rond digitalisering, lokaal te bewerkstelligen. De medewerkers van de IOED's daarentegen worden beschouwd als inhoudelijke experts die geconsulteerd kunnen worden.

IOED's kunnen niet op gelijkaardige manier als een erfgoedcel terugvallen op een groep van liefhebbers die initiatieven neemt rond archeologie of bouwkundig erfgoed. Publieksactiviteiten in het kader van Open Monumentendag of Archeologiedagen bijvoorbeeld, moeten IOED's veelal zelf initiëren en ontwikkelen. Archeologen zeggen meer dan de collega's van de erfgoedcel beroep te moeten doen op hun persoonlijke kennis en netwerk. IOED's die verbonden zijn met een erfgoedcel krijgen dan wel weer meer werk verzet: omdat het team groter is en omdat het lokale netwerk van de erfgoedcel kan ingezet worden.

IOEDOOST NIEUWS WIE ZIJN WE? DOWNLOAD PERS & PUBLICATIES CONTACTEER ONS

Pop-up-tentoonstelling Conflictarcheologie in Zuid-Limburg

"Al wie een mooie vrouw heeft, een kasteel op de grens of een wijngaard langs de weg, is altijd in oorlog", zegt een Spaans spreekwoord. Conflicten zijn jammer genoeg van alle tijden. Dankzij de Rudi Vranckx'en van deze wereld worden de conflicten van vandaag meer tastbaar gemaakt, zowel in woord als in beeld. Voor de conflicten van lang vervlogen tijden hebben we de geschiedschrijvers, historici of... de archeologen. De archeologische component van conflicten is lang stiefmoederlijk behandeld: er waren immers, zo dacht men, voldoende bronnen voorhanden om het conflict en het verloop ervan te reconstrueren. De laatste decennia gaat er meer aandacht uit naar het archeologische verhaal achter de conflicten, met soms verrassende resultaten. De pop-up-tentoonstelling, gemaakt door IOED Oost-Haspengouw & Voeren in samenwerking met de gemeente Riemst, geeft een overzicht van de verschillende conflictepisodes in Haspengouw en de vertaling ervan in het bodemarchief. Dankzij de samenwerking met enkele erkende metaaldetectoren krijgen we ook een beeld van dit conflict in de vorm van archeologische vondsten uit de regio. De tentoonstelling is opgesteld in het beleevingscentrum De Brug in Vroenhoven en is te bezichtigen vanaf 12 december 2019 tot begin mei 2020. Alle dagen geopend behalve op maandagen en dinsdagen.

Deelnemende gemeenten: Riemst, VOEREN, bilzen, HOESELT

De webpagina van IOED OOST (@ IOED OOST).

4.4.3 Types publiekswerking

De publiekswerking van de IOED's kan inhaken in op het volledige traject van de opgraving. Het gaat van onderhandeling met besturen, bedrijven op opdrachtgevers voorafgaand aan de publiekswerking, allerlei vormen van verslaggeving van de voortgang, organiseren en ondersteunen van opensleufdagen, installeren van kijkkasten met vondsten, faciliteren van lezingen, samenstellen van reizende of overzichtstentoonstellingen, meewerken aan lokale evenementen, aanbieden van educatieve workshops, uitgave van brochures, adviseren van erfgoedvrijwilligers en plannen van in situ verwerking. De mogelijkheden zijn divers en worden uitgebreid toegelicht in hoofdstuk XX, maar zoals aangegeven is publiekswerking voor de meerderheid geen evidentie. In praktijk is participatie aan Archeologiedagen het enige haalbare.

4.4.4 Drempels

Geen archeologische expertise

Elk van de IOED's met een uitgesproken archeologische publiekswerking heeft minstens één archeoloog in dienst. Respondenten geven aan dat de publiekvertaling van archeologische kennis op zich mogelijk is voor niet-archeologen en zelfs een meerwaarde kan zijn. Maar het ontbreekt de consultants van de IOED's die geen archeologische achtergrond hebben aan instrumenten om uit de grote hoeveelheid rapporten de resultaten en vondsten te detecteren met een sterk potentieel voor publiekswerking. Er bestaat geen verzameling van goede praktijken of een kenniscentrum waar men op kan terugvallen. Dat belemmert hen in de dienstverlening aan en begeleiding van erfgoedvrijwilligers en archeologische bedrijven.

Geen medewerkers of tijd voor publiek

Publiekswerking is mensenwerk en kost tijd: voor inhoudelijke vertaling, voor de organisatie van de activiteiten, voor het ondersteunen van vrijwilligers en partners, voor het opbouwen van een lokaal kennisnetwerk. Binnen de IOED's wordt niemand aangesteld als publiekswerker.⁷¹ Wat gerealiseerd wordt, komt vaak tot stand na de werkuren. In de IOED's met een uitgesproken publiekswerking worden de inspanningen verdeeld onder de medewerkers met een gemiddelde inspanning van 0,5 VTE per IOED. Dit is volgens de respondenten een absoluut minimum om publiekswerking te kunnen uitbouwen en onmogelijk te bekostigen met de toelage die de erkenning als IOED met zich meebrengt. Enkel via extra inbreng van de lokale besturen en de toegevoegde waarde van samenwerking met een erfgoedcel of regionaal landschap, op voorwaarde dat de lokale context dat toelaat, kan dit georganiseerd worden.

Onwetendheid over archeologische onderzoeken

Enkel OEG's zijn een officiële partij betrokken in de archeologische procedure. Zij krijgen via het agentschap Onroerend Erfgoed melding van archeologisch onderzoek op het grondgebied. IOED's krijgen dat niet en zijn slechts van een minderheid van de archeologische onderzoeken op de hoogte. Persoonlijk informatief contact met bedrijven is momenteel de enige mogelijkheid om hieraan te verhelpen maar is zeer

---

⁷¹ Enkel Raakvlak heeft een halftijdse publieksmedewerker voor archeologie die betaald wordt door de stad Brugge.

arbeidsintensief en afhankelijk van de goodwill van de bedrijven. De onwetendheid bemoeilijkt de relatie met de lokale bestuurders die verwachten dat de IOED's op de hoogte zijn. Ten tweede maakt de onwetendheid het ook onmogelijk dat IOED's onderhandelingen voeren met het archeologisch bedrijf en de eigenaar van de grond over de mogelijkheden van publiekswerking en ondersteuning die de IOED daarin zou kunnen bieden.

Beperkt lokaal politiek draagvlak

Een lokaal draagvlak creëren voor onroerend erfgoed is een van de erkenningsvoorwaarden voor de IOED's. Respondenten geven aan dat er nog veel inspanningen moeten geleverd worden om de erfgoedreflex bij besturen en ambtenaren te installeren. IOED's doen in de eerste plaats aan directe archeologische dienstverlening in het kader van ruimtelijke ontwikkeling. Ze helpen de lokale besturen in het traject van ontwerp, over vergunningen naar uitvoering. De functie van de archeoloog is om dat traject zo vlot mogelijk te laten lopen, niet om sterker archeologisch onderzoek of valorisatie van dat onderzoek via publiekswerking te stimuleren. Publiekswerking kost de gemeenten die investeren in een IOED dure tijd die vanuit hun standpunt van ruimtelijke ontwikkeling niet rendeert.

De dienstbaarheid ten opzichte van de lokale besturen betekent concreet dat IOED's weinig tot geen marge hebben om zelf keuzes te maken of om bijvoorbeeld op eigen initiatief te communiceren met de burger. Voor publiekswerking moeten de besturen hun fiat geven. Dat vergt niet alleen een intens onderhandelingsproces, het vraagt ook tijd die er in het geval van een archeologische opportuniteit, vaak niet is.

Hoewel de IOED's met een langere traditie in onroerenderfgoedwerking over een breder politiek en administratief draagvlak beschikken, geven ook respondenten uit deze regio's aan dat de sensibilisering van de lokale besturen voor archeologie en publiekswerking een permanente opdracht is. Besturen kunnen zeker geënthousiasmeerd worden voor archeologie, vooral als het opgravingen in de publieke ruimte betreft of bij een spectaculaire vondst, maar moeten voor elk project opnieuw overtuigd worden. Bij gebrek aan een kader of duidelijke verwachtingen over acties en activiteiten met betrekking tot draagvlakcreatie is de positie van de publiekswerking kwetsbaar.

Geen volwaardige erfgoedpartner

IOED's kunnen geen middelen aanvragen voor publiekprojecten archeologie, tenzij bij sommige provincies. Er worden geen innovatieve voorbeeldprojecten ontwikkeld met landelijke relevantie die formats en expertise opleveren die ook de andere IOED's ten goede komen. Dat heeft bovendien als belangrijke consequentie dat IOED's niet als volwaardige partner kunnen optreden in grotere erfgoedprojecten met spelers uit de domeinen cultureel erfgoed, ruimtelijke ontwikkeling of toerisme. Inhoudelijke expertise is het grootste maar vaak enige goed dat IOED's in de schaal kunnen werpen. Het maakt de IOED's kwetsbaar aangezien inhoudelijke dienstverlening vrijblijvend en onzichtbaar blijft als er geen officieel partnerschap aan wordt verbonden. Spelers uit de belendende domeinen hoeden er zich voor (of moeten er zich voor hoeden) hun eigen projectmiddelen niet te delen met een partner uit een ander beleidsdomein. Ook de subsidies voor syntheseprojecten missen voor de IOED's in de praktijk het doel om publiekswerking te stimuleren (zie hoofdstuk Ontsluiten, synthetiseren en delen van kennis). Respondenten zijn positief over de projectmiddelen voor educatie en participatie die in 2018 in het kader van het Europees Erfgoedjaar

gezamenlijk door het agentschap Onroerend Erfgoed en het departement Cultuur ter beschikking werden gesteld.

Onvoldoende middelen om alle taken op te nemen

De toelage die IOED's krijgen is beperkt voor de taken die ze opnemen. De IOED's hebben geen werkingsmiddelen die ze kunnen gebruiken om zelf initiatieven te nemen of die van anderen te ondersteunen en kunnen geen beroep doen op projectsubsidies voor publiekswerking. Respondenten zien voor de IOED's een rol weggelegd om de kennis die de archeologische rapporten vervat zit door te geven en te vertalen naar verschillende doelgroepen. In praktijk is dat onmogelijk uit tijdsgebrek.

Gebrek aan landelijke ondersteuning

Respondenten zijn vragende partij voor een landelijk expertise- en/of kenniscentrum voor archeologie dat zowel de IOED's, de professionele archeologen als vrijwillige spelers ondersteunt door de verspreide archeologische kennis, goede publiekspijpraktijken en tools te bundelen en uit te wisselen. Dit expertisecentrum zou tevens een volwaardige Vlaamse partner kunnen zijn voor proefprojecten. Het zou jonge IOED's ondersteunen om hun rol in draagvlakontwikkeling op te nemen en de archeologische publiekswerking in het algemeen uit de lokale en ad hoc sfeer halen.

IOED's geven aan momenteel geen landelijke ondersteuning te vinden op maat van archeologie en archeologische publiekswerking, bij Herita noch het agentschap Onroerend Erfgoed. De inhoudelijke expertise van Herita situeert zich in het bouwkundig erfgoed. De context, de aard, de kennis en het publiek van archeologisch erfgoed verschillen sterk van die van het bouwkundig erfgoed. Ook op het vlak van publiekswerking vindt men geen aansluiting bij het aanbod van Herita dat zich uitgesproken richt tot erfgoedgeïnteresseerden en -vrijwilligers, niet op het professionele erfgoedkader. Vormingsaanbod of consultancy op maat is meestal betalend en hoewel dat niet perse een onoverkomelijke drempel is voor de IOED's, is dat volgens de respondenten wel het geval voor terreinarcheologen, vrijwilligers en het middenveld. Respondenten geven aan dat de consensus onder de IOED's is dat Herita zeer moeilijk tot een steunpunt voor archeologie kan worden gevormd omdat er te weinig vertrouwen is in de expertise en openheid ten opzichte van archeologie. De beperkte rol van archeologisch aanbod op Open Monumentendag en de houding t.o.v. Archeologiedagen (zie verder) is volgens de respondenten symptomatisch.

Ook bij het agentschap Onroerend Erfgoed kunnen IOED's volgens de respondenten niet terecht voor advies en expertise inzake publiekswerking. De digitale instrumenten zijn functioneel voor erfgoedbeheer, maar te technisch en wetenschappelijk om te hanteren in functie van publiekswerking door niet-archeologen.

Respondenten geven aan vorming en expertise over publiekswerking, participatie en vrijwilligerswerking op te pikken via Faro, het steunpunt voor cultureel erfgoed, en de collega's van de culturele erfgoedcellen. De communicatie en aanpak van Faro in de aanloop van de subsidiedossiers voor zowel IOED's als erfgoedcellen werd opgemerkt en gewaardeerd.

////////////////////////////////////

- Verbinden en de versterken van bestaande lokale kennis- en erfgoednetwerken
- Activeren van een netwerk van liefhebbers en verenigingen voor archeologie
- Regionale en/of provinciale connectie met onroenderfgoeddepots
- Samenwerking met andere regionale structuren zoals erfgoedcellen en Regionale Landschappen en wederzijds spill-over effect
- Potentiële projectpartnerschappen in erfgoed- en wetenschappelijke projecten
- Dienstbaarheid voor andere beleidsdomeinen: toerisme, ruimtelijke ordening, landschap, cultuur, jeugd, wetenschap
- Mogelijkheid om in te spelen op maatschappelijk urgente thema's rond duurzame landschapsontwikkeling

Bedreigingen

- Vrijblijvende en vage taakomschrijving omtrent draagvlak, sensibilisering en vrijwilligerswerking
- Omschreven taken voor publiekswerking zonder middelen om die volwaardig te kunnen opnemen
- Te weinig tijd om lokaal kennisnetwerk te vervoegen en ondersteunen
- Evenementiële publiekswerking zonder inhoudelijke basis of duurzame strategie
- Lokale en regionale focus op het verleden met verlies van het groter geheel
- Ervaring en goede praktijken blijven hangen bij de afzonderlijke IOED's
- Jonge IOED's moeten focussen op speerpunten (databanken, inventarisatie en expertiseopbouw) en ontbreken handvaten voor publiekswerking
- Spanningsveld in relatie met archeologische bedrijven: zowel controle van dossiers en partnerschappen in publiekswerking
- Ongelijkwaardige projectpartner door gebrek aan eigen werkings- en projectmiddelen

//

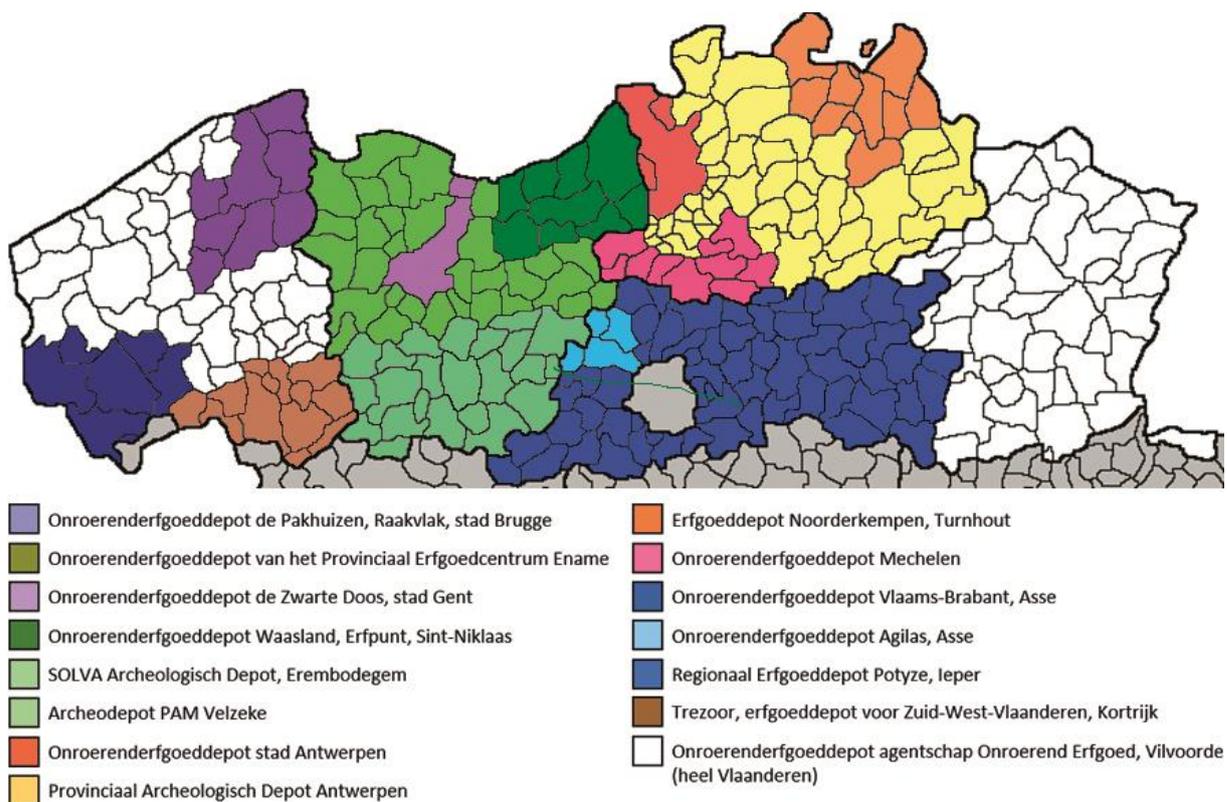
4.5 ONROENDERFGOEDDEPOTS

4.5.1 Context

Archeologiedepots

Archeologische vondsten zijn volgens de Belgische wetgeving eigendom van de grondeigenaar. Het Onroerendergoeddecreet van 2013 verplicht de eigenaar van archeologische ensembles, dat is de onderzoeksdocumentatie, vondsten en stalen, als een geheel en in goede staat te bewaren. Bouwheren en bedrijven kunnen de ensembles zelf bijhouden of ze deponeren, al dan niet met overdracht van eigendom, in een van de vijftien erkende onroerendergoeddepots. Deze depots garanderen een optimale en professionele bewaring. Een onroerendergoeddepot kan meer bewaren dan alleen archeologische vondsten, ook (tijdelijk) losse onderdelen van een monument tijdens een langdurige restauratiecampagne kunnen er worden ondergebracht. Dat is het geval in de provinciale depots van Ename, Vlaams-Brabant, Waasland en Noorderkempen.

Erkende onroerendergoeddepots

Gebiedsdekking erkende onroerendergoeddepots (bron: agentschap Onroerend Erfgoed).

Op de nieuwe onroerendergoeddepots in Zuid-West-Vlaanderen na, bestonden alle onroerendergoeddepots reeds voor hun erkenning in 2016 in het kader van het Onroerendergoeddecreet: als depot bij een archeologische dienst of museum (Antwerpen, Gent, Brugge, Mechelen, Waasland, Adak (Noorderkempen) of als provinciaal depot (Vlaams-Brabant, Oost-Vlaanderen en Antwerpen). Ze waren (en zijn soms nog) gelieerd aan een instantie die zelf archeologisch onderzoek verricht(te) of aan een museologische site. Het Onroerendergoeddecreet legt de depots hoge kwaliteitseisen op om een erkenning te kunnen krijgen. Die is nodig om ook de belangrijke subsidie te ontvangen voor een periode van zes jaar en laat toe om depotbeheerders aan te werven.⁷² Hoewel de primaire functie van de depots ligt bij behoud en beheer van de archeologische ensembles, zijn er in de erkenningsvoorwaarden van de onroerendergoeddepots ook enkele openingen naar publiekswerking. De instelling moet over een geschreven onderzoeks- en publieksplan beschikken met daarin minimaal één wekelijkse bezoeke dag, bruikleenmogelijkheden bieden en de collectie openstellen voor wetenschappelijk onderzoek.

Vlaams depotnetwerk

De erkenning en subsidiëring van onroerendergoeddepots heeft op korte termijn een grote impact gehad op de professionalisering van de erkende depots. Het zijn belangrijke knooppunten in een Vlaams depotnetwerk maar vormen vooralsnog geen gebiedsdekking. Ensembles uit Limburg en delen van West-Vlaanderen kunnen daarom onder bepaalde voorwaarden gedeponeerd worden bij het onroerendergoeddepot van het agentschap Onroerend Erfgoed. De erkende depots zijn georganiseerd in het Vlaams depotnetwerk. Dat neemt een sensibiliserende rol op naar de archeologische sector en staat in die optiek in contact met alle actoren betrokken in het archeologisch traject, van bedrijven tot musea. Het informeert de archeologische en erfgoedsector via folders en infosessies. Het netwerk komt vier keer per jaar samen, heeft occasionele werkgroepen en stuurt vertegenwoordiging naar overleg met andere actoren.⁷³ In Antwerpen en Oost-Vlaanderen bestaat daarnaast een provinciaal overleg gecoördineerd door de provinciale depots.

Afgestemd depotbeleid

Depotbeleid werd in 2009 een taak van de provincies die de kwestie integraal benaderden, voor roerend en onroerend erfgoed, en investeerden in provinciale depots. De provincies lanceerden o.a. samen met de VGC Depotwijzer.be, een instrument dat inzicht biedt over roerend en onroerend depotbeheer, depotpraktijk en depotbeleid in Vlaanderen en Brussel. In 2018 werden de culturele bevoegdheden van de provincies overgeheveld naar Vlaanderen. De provinciebesturen zetten blijvend in onroerendergoeddepotbeleid en nemen hun rol op in het Vlaams depotnetwerk. Ze stimuleren binnen de eigen provincie actief extra uitwisseling en ontmoeting tussen de depots, met bijzondere aandacht voor de complementaire werking ervan. Enkele provincies voorzien ook een subsidie-aanbod voor onroerendergoeddepots.⁷⁴

Het departement Cultuur positioneert zich momenteel in het culturelerfgoeddepotbeleid en heeft de overgedragen medewerkers binnen de administratie en FARO opgenomen. In tegenstelling tot het

---

⁷² Voor de actuele erkenningsvoorwaarden zie www.onroerendergoed.be/erkenningvoorwaarden-depot.

⁷³ De Langhe 2018; www.onroerendergoed.be/depotnetwerk.

⁷⁴ Voor toelichting over het provinciaal erfgoedbeleid zie de website van de Vereniging Vlaamse Provincies (www.vlaamseprovincies.be/categorie/erfgoed).

4.5.2 Analyse van de publiekswerking

Methode

Deze analyse kwam tot stand na een systematisch nazicht van alle websites en sociale mediakanalen van de 15 erkende onroerendergoeddepots. Er vonden diepte-interviews plaats met drie depotbeheerders. De (samen)werking van (met) de onroerendergoeddepots was een onderwerp in alle interviews en focusgesprekken.

Nooit zomaar maar een onroerendergoeddepot

De publiekswerking van een depot staat nooit los van de dienst of instantie die ze beheert. Behalve de provinciale depots, zijn de onroerendergoeddepots op zichzelf niet zichtbaar als organisator van publieksactiviteiten. Respondenten geven aan dat de depots instrumenteel zijn voor hun publiekswerking: daar komen alle stappen van het archeologisch traject samen, bevinden de vondsten zich en is er de infrastructuur om bezoekers te ontvangen. Tegelijkertijd zijn de depots voor deze instanties een belangrijke voorwaarde om aan publiekswerking te kunnen doen: waar anders kan men ten allen tijden publiek ontvangen en liefhebbers van archeologie structureel laten participeren? Courante vormen van eigen publieksaanbod betreft rondleidingen, lezingen, (al dan niet digitale) vitrines en vrijwilligerswerk. Daarnaast proberen depots dienstbaar te zijn voor de publiekswerking van anderen.

Omdat publiekswerking geen prioritaire functie is van de onroerendergoeddepots, vraagt het, afhankelijk van de context, het beleid en de faciliteiten van de beherende instantie, veel inspanning om de publieksactiviteiten die men wel kan ondernemen onder de aandacht van het publiek te brengen. In grote organisaties als een stads- of provinciebestuur zijn de communicatieprocessen centraal aangestuurd en soms erg log, wat laagdrempelige en actuele communicatie over archeologie of projecten via websites en sociale media bemoeilijkt. Overkoepelende communicatie- en promotie zoals die bestaan voor de evenementen zijn cruciaal om niet volledig afhankelijk te zijn van de interne communicatiediensten.

Dienstbare regiocentra voor publiekswerking?

Hoewel de depots eerder een dienstbare houding aannemen, geven respondenten aan dat er zowel bij de IOED's, provincies als steden, instanties zijn die de klik maken om van hun depot een regionaal centrum te maken voor participatie en publiekswerking in archeologie. Onroerendergoeddepots kunnen als kennisknooppunt ook een meer proactieve rol spelen in de archeologische publiekswerking. In Oost-Vlaanderen brengt het provinciaal depotnetwerk alle publiekswerkers van musea en bezoekerscentra samen om de jaarplanningen te bespreken, af te stemmen en synergieën te zoeken. De organisatie van lezingen, studiedagen en publicaties waarin een stand van lopende onderzoeken of de resultaten van afgelopen onderzoeken worden gedeeld, zijn cruciale activiteiten om kennis te laten doorstromen en te inspireren, in de eerste plaats via professionele netwerken en liefhebbers. De erkende onroerendergoeddepots hebben een belangrijke voorbeeldfunctie voor andere collectiebeherende instellingen die op hun beurt bezig kunnen zijn met publieksarcheologie. Via goede praktijken en vormen slijpelt de professionalisering door.

////////////////////////////////////

Huis van Hilde

De bodemvondsten van de provincie Noord-Holland worden gedeponerd in het Huis van Hilde. Dit depot is uitgewerkt tot en/of maakt deel uit van een 'archeologiecentrum' dat niet enkel de vondsten en collecties beheert, maar ze ook openstelt voor een breed publiek in museale vorm. Hun visietekst spreekt expliciet over het samenbrengen van archeologen en geïnteresseerden, het overkoepelen van lokale en regionale archeologie, en de interactie met andere disciplines zoals geschiedenis, taalkunde, ruimtelijke ordening, geologie en waterbeheer. Het centrum beheert eveneens een ArcheoHotSpot, heeft een maandelijks ArcheoVondsten Spreekuur, en een Archeolab, meer specifiek gericht op scholen.⁷⁵

Onderzoeks- of erfgoedcollecties?

Een groot deel van de archeologische collecties in de onroerenderfgoeddepots heeft geen tentoonstellingswaarde voor het grote publiek. Het zijn onderzoekscollecties die bewaard worden als referentie aan en als context van het ondergronds erfgoed dat verdwenen is door de bodemingreep; omwille van de kennis die er in vervat zit; en om bijkomend onderzoek in de toekomst mogelijk te maken. De collecties worden in de eerste plaats geraadpleegd voor onderzoeksdoeleinden van studenten, academici en archeologen in overheidsdiensten. Aangezien steden en provincies amper nog eigen onderzoek ondernemen, hebben de meeste onroerenderfgoeddepots geen link meer met het onderzoek dat aan de basis ligt van de gedeponerde collecties. Enkel de depots van Gent, Antwerpen, de intercommunale SOLVA en IOED's Raakvlak (Pakhuizen) en Waasland (Erfpunt) herbergen (onder andere) de onderzoekscollecties van eigen actueel onderzoek. Dat heeft volgens respondenten gevolgen voor de kennis over en blik op collecties. De inhoudelijke relatie met de site, de vondsten en wetenschappelijke vraagstelling zou verminderen ten voordele van een erfgoedbenadering, maar die bedenking kan zeker niet voor alle depots worden doorgetrokken. Als die erfgoedbenadering betekent dat ook de betekenis voor en omgang door publiek gefaciliteerd wordt, kan dat zeker voordelen hebben. Anderzijds is inhoudelijke kennis belangrijk als narratieve voedingsbodem voor publiekswerking. Idealiter zijn beide perspectieven aanwezig.

Ontsluiting voor (her)gebruik

Respondenten wijzen op de enorme uitdaging om de archeologische ensembles die binnenkomen in de depots, te ontsluiten. Doelstelling van het Vlaams Depotnetwerk is dat tegen 2021 te doen op collectieniveau. Tweede pijnpunt is dat alle depots momenteel een eigen digitale databank en ontsluitingssysteem opzetten en gebruiken.⁷⁶ Een vlot doorzoekbare databank zou een oplossing bieden voor de berg grijze ensembles en literatuur te ontsluiten die in de context van de commerciële archeologie wordt gecreëerd en is cruciaal om verder onderzoek mogelijk te maken. Hoewel dit op het eerste zicht niet direct te maken heeft met publiekswerking, is een goede geografische, chronologische en thematische ontsluiting van de collecties noodzakelijk om het potentieel voor (her)gebruik in tentoonstellingen en publiekswerking algemeen te vervullen.

---

⁷⁵ www.huisvanhilde.nl

⁷⁶ Alle depots gebruiken wel het Cometa-model (<http://cometamodel.be/p/Cometa>) als basis voor hun database en hebben in principe op collectieniveau een gelijkwaardige basis.

In de erfgoeddatabanken, Erfgoedplus.be (provincies Vlaams-Brabant en Limburg) en Erfgoedinzicht.be (provincies West- en Oost-Vlaanderen) en Donnet (provincie Antwerpen) zijn sommige (vooral historische) archeologische objecten opgenomen, waaronder die van de provinciale onroerenderfgoeddepots. De erfgoeddatabanken kwamen er op initiatief van de respectievelijke provincies maar zijn alle drie opgericht met een andere doelstelling en focus. Erfgoedinzicht.be was een instrument van het regionale depotbeleid en telt daarom een groter aandeel collecties van onroerenderfgoedinstellingen.⁷⁷ Het beheer van de provinciale erfgoeddatabanken werd in 2018 overgeheveld naar het Departement Cultuur waar momenteel een traject loopt met het oog op de toekomstige integratie en beheer van de databanken. Het risico bestaat dat deze databanken daardoor een meer museale invulling krijgen en het aandeel van onroerend erfgoed en archeologische ensembles in de toekomst beperkt of geëxcludeerd wordt. Dat zou bijvoorbeeld voor de gemengde depots onwerkbaar zijn en niet tegemoet komen aan de behoefte aan een centraal systeem dat alle collecties doorzoekbaar maakt.⁷⁸

EDNA

Het e-depot Nederlandse Archeologie is een samenwerking tussen het nationaal data archief DANS en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het heeft als doel het duurzaam archiveren en beschikbaar stellen van archeologische onderzoeksdata en de kennis hierover uitdragen. Sinds 2007 zijn archeologen in Nederland formeel verplicht via het nationaal data archief DANS hun data te deponeren volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De data worden opgeslagen in het online archiveringssysteem EASY en gebruikt door archeologen, beleidsmakers, bedrijven en cultuurliefhebbers. Door deelname aan Europese portalen als Europeana en ARIADNE zorgt DANS voor een betere zichtbaarheid van de archeologische data in EASY.⁷⁹

4.5.3 Types publiekswerking

Rondleidingen

Bijna alle onroerenderfgoeddepots bieden rondleidingen aan op vraag en zullen ter gelegenheid van Erfgoeddag, Open Monumentendag of Archeologiedagen publiek een blik achter de schermen bieden. Sommige bieden een aantal thematische workshops aan op maat van verschillende doelgroepen. Zeker de lokale besturen verwachten dit soort publiekswerking van de depots als een basale maatschappelijke return op de investeringen die gedaan zijn. Bezoekers kunnen permanent gluren naar de depotwerking in Erfpunt, het provinciaal erfgoedcentrum in Ename en het Felixatelier (stad Antwerpen). De archeologen en archivariissen van de Zwarte Doos in Gent bieden samen een workshop aan waarin zowel historische bronnen als archeologische methodes aan te pas komen.

Vrijwilligers

Alle erkende onroerenderfgoeddepots, behalve die van het agentschap Onroerend Erfgoed, hebben een vrijwilligerswerking: van kleinschalige projecten met tijdelijk 2-3 vrijwilligers tot een team van 25-30. De vrijwilligers helpen bij het wassen, sorteren, verpakken en registreren van vondsten. De inspanning die de

---

⁷⁷ Delaware 2019.

⁷⁸ Voor toelichting bij de databanken en het toekomstige beleid door het Departement Cultuur, Jeugd, en Sport zie www.kunstenenerfgoed.be/nl/wat-doen-we/erfgoeddatabanken.

⁷⁹ <https://dans.knaw.nl/nl/over/diensten/easy/edna>.

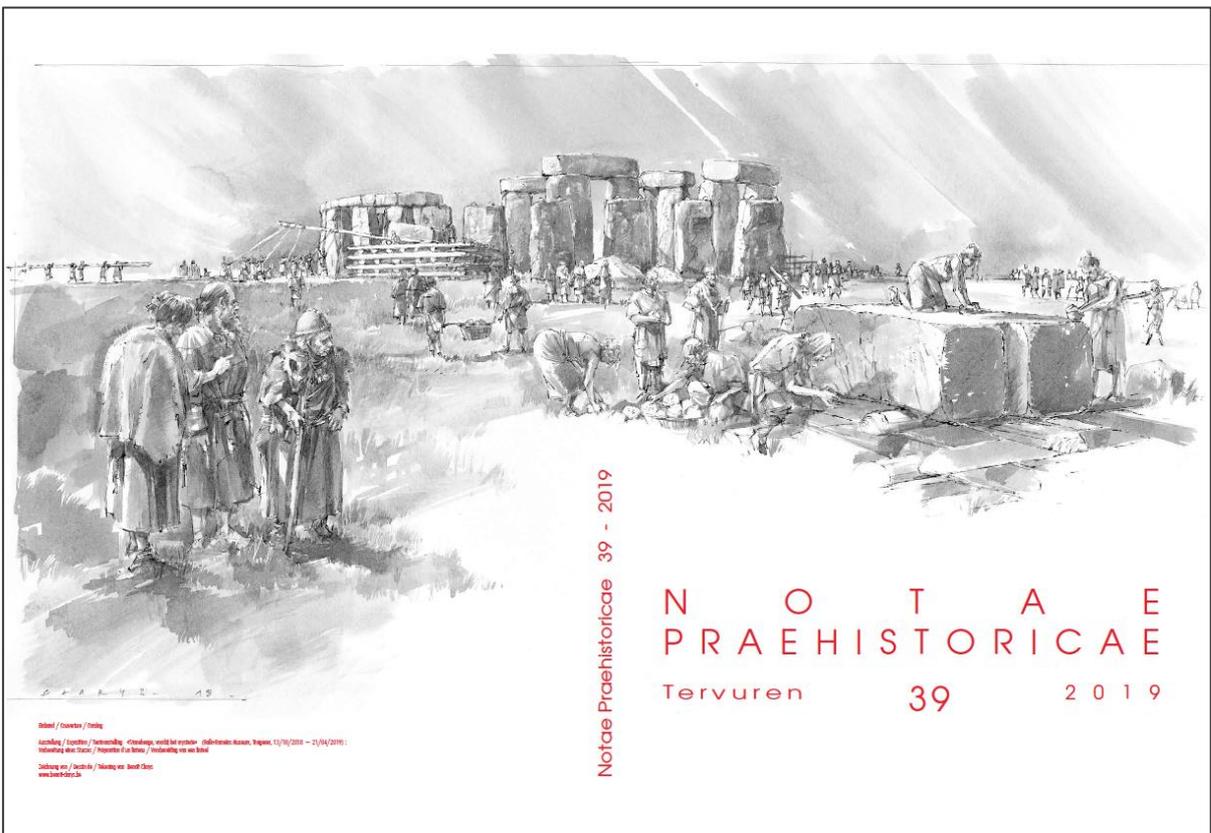

heeft. In eerste instantie publiceren academici binnen de archeologische sector in Engelstalige vakbladen. De publicatiecultuur in afzonderlijke artikelen sluit eerder aan bij de exacte wetenschappen, dan bij de humane wetenschappen, waar traditioneel meer in boekvorm wordt gepubliceerd. Enkel via publicatie in Engelstalige tijdschriften met hoge impactfactor – de zogenaamde A1-artikelen – kunnen academici de nodige wetenschappelijke certificering en financiering bekomen voor hun onderzoek. In het huidige academisch onderzoeks klimaat wordt de carrière van onderzoekers vooral gewogen aan het aantal A1-publicaties. Wie schrijft blijft, maar dan liefst in het Engels: *publish or perish*. Sinds enkele jaren erkent men het probleem van deze eenzijdige evaluatie van onderzoekers en worden voorzichtige stappen naar een mentaliteitsverandering ingezet. Zo tracht *Altmetrics* bijvoorbeeld aan de hand van alternatieve berekeningen het volledige communicatiespectrum van onderzoekers te beoordelen.⁸⁰ In Vlaanderen worden onderzoekers die een beurs aanvragen bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO) sinds 2019 ook gevraagd hun ambities rond wetenschapscommunicatie te expliciteren.

Cover van de congresbundel van de Contactdag Prehistorie 2019 (© Studia Praehistorica Belgica).

- De vertaalslag naar de sector

Aangezien er geen Nederlandstalige vaktijdschriften met hoge impactfactor voor archeologie bestaan, verschuiven wetenschappelijke publicaties in het Nederlands naar het tweede plan. Een eerste vorm van Nederlandstalige communicatie van onderzoeksresultaten is gericht aan vakgenoten uit België en Nederland. Het gros van de communicatie naar de sector gebeurt via lezingen op jaarlijkse colloquia en

⁸⁰ www.altmetric.com/about-altmetrics/.

- Communicatie naar een breed publiek

Het tweede vorm van Nederlandstalige communicatie over het eigen onderzoek is gericht aan een breed publiek. In de academische wereld spreekt men specifiek van 'wetenschapscommunicatie' (afgekort 'WeCom'), of de Engelse variant 'Science Communication' (SciCom). Op deze vorm van publiekswerking voelen academici zich het meest aangesproken wanneer het over hun activiteiten in publiekswerking gaat.

Academici worden steeds meer aangezet om hun onderzoek(sresultaten) aan een breed publiek wereldkundig te maken. Daarvoor krijgen ze ondersteuning op meerdere vlakken. Doctorandi kunnen tijdens hun doctoraat bijvoorbeeld gebruik maken van specifieke opleidingen rond wetenschapscommunicatie. Zo organiseren alle Vlaamse universiteiten de jaarlijkse *summer school* 'Zeg t' eens / Let's Talk Science' voor jonge onderzoekers. Daarnaast bestaan er tal van evenementen die een podium geven voor wetenschapscommunicatie en vooral academici aantrekken, zoals Wetenschapscafé, de Dag van de Wetenschap, Pint of Science, Sound of Science, of TEDx. Een derde vorm van ondersteuning zijn de universitaire cellen rond (wetenschaps)communicatie en marketing, al geleiden die onderzoekers vooral naar het juiste format, eerder dan hen toegepast ondersteunen met het uitwerken van een concrete communicatieactie of persbericht. Sporadisch, maar amper structureel bieden sommige universiteiten financiële ondersteuning voor publiekscCommunicatie of -werking. De vakgroep archeologie van de Universiteit Gent kon via dergelijke financiering bijvoorbeeld een halftijds publieksmedewerker aannemen in het project rond het project van Kerkhove-stuw of het publieksboek van het Boudelo-project bekostigen (zie verder).

- Drempels

De stap richting wetenschapscommunicatie is een erg persoonlijk engagement waar weinig stimuli voor een academische carrière aan verbonden zijn. Hoewel het FWO sinds de aanvraagronde van 2019 naar ambities en strategieën rond wetenschapscommunicatie peilt, heeft het al dan niet toepassen van zulke acties voorsnog weinig consequenties. Jonge onderzoekers ervaren dikwijls enige schroom om de stap naar een brede communicatie te zetten. In de sterk hiërarchische academische wereld twijfelen vooral doctoraatsstudenten of zij over de nodige wetenschappelijke autoriteit beschikken om te communiceren over hun onderzoek. Wanneer onderzoekers naar het einde van een doctoraatsonderzoek wél over die autoriteit denken te beschikken, is tijdsgebrek dikwijls de drempel voor wetenschapscommunicatie. In het laatste onderzoeksjaar is er immers de grote publicatiedruk van zowel A1-artikels als het doctoraatsmanuscript. In de maanden na het doctoraat, die zich eveneens lenen tot wetenschapscommunicatie, geven respondenten aan dat ze niet communiceren omdat ze ofwel een nieuwe job hebben buiten de academia, ofwel reeds aan een nieuw onderzoek zijn begonnen dat al hun aandacht vraagt. Vooral postdoctorale onderzoekers zullen dit tweede verweer aanhalen. Diezelfde postdoctorale onderzoekers halen opnieuw publicatiedruk en beperkte carrièrestimuli aan als redenen om niet over hun onderzoek te communiceren. Diezelfde redenen, vermeerderd met onderwijs- en administratieve lasten gelden als beperkingen voor docenten.

In principe zijn bovenstaande drempels erg vergelijkbaar met die uit het commerciële werkveld: een gebrek aan tijd en financiën gedurende het onderzoek, een verschuiving van de prioriteiten na het onderzoek en het individueel engagement dat doorslaggevend is. Toch geven de respondenten uit de academische wereld aan dat ze een zekere verplichting voelen om hun resultaten te delen met de gemeenschap, die tenslotte het onderzoek financiert. Dat ervaren ze dan weer als een groot verschil met de commerciële

////////////////////////////////////

- Huidig academisch aanbod

Respondenten van de universiteiten erkennen dat er misschien weinig zichtbare aandacht is voor publiekswerking als apart afgelijnde vak of lespakket, maar wijzen erop communicatieve competenties te integreren doorheen de hele opleiding. Ze richten zich daarbij op de domeinspecifieke leerresultaten (DLR) die die zijn vastgesteld door de Vlaamse Universiteiten en Hogeschalen Raad (VLUHR).⁸¹ De KUL biedt binnen haar stagevak zowel een Service Learning-project rond *community archaeology*, als een traject bij het universitair archeologisch museum (DMA) aan. De VUB, die zich in de opleiding meer richt tot de bredere erfgoedsector, raakt het thema aan in de cursussen 'Kritische Erfgoedstudies (BA3) en 'Cultureel Erfgoed: theorie, beleid en praktijk' (Master – keuzeprofiel Erfgoed). De UGent laat aspecten aan bod komen in meerdere vakoverschrijdende leerlijnen en in de vakken Archeologie & Maatschappij en Archeologisch Projectmanagement. De vakgroepen erkennen dat publiekswerking in principe een prominentere plaats zou verdienen binnen de opleiding, maar dat de contacturen beperkt zijn, mede doordat de masteropleiding Archeologie in Vlaanderen niet tot twee jaar mag uitgebreid worden zoals in andere landen. Wel werd sinds 2019 de Educatieve Master geïntroduceerd; een tweejarig opleidingstraject waarbij studenten (ook Archeologie) een pakket vakken met betrekking tot didactiek opnemen waardoor zij als leraren in het hoger secundair onderwijs aan de slag kunnen.

- Iedereen publieksarcheoloog?

Een eerste bijkomende kanttekening die academici maken heeft betrekking op de breedte van het concept communicatie in de opgravingspraktijk. Communicatie met het publiek is volgens hen maar een deeltje van de communicatievaardigheden waarover een (veld)archeoloog zou moeten beschikken. Het is minstens even belangrijk om over het juiste register te beschikken in de gesprekken en onderhandelingen met opdrachtgevers, ingenieurs, beleidsarcheologen of lokale overheden. Dat vergt een heel andere communicatieve bekwaamheid die even belangrijk is in het vergroten van het maatschappelijk draagvlak, hetgeen de uiteindelijke finaliteit is. Daarom kiezen ze ervoor deze vaardigheden transversaal via leerlijnen te integreren, eerder dan één vak met de nadruk op publieksarcheologie aan te bieden.

In een tweede kanttekening vragen respondenten zich af of dit dan ook een vaardigheid is waarover elke terreinarcheoloog moet beschikken? De didactische vaardigheid om iets goed te kunnen uitleggen (of uitschrijven) aan een breed publiek, staat los van de technische kunde van een terreinarcheoloog. Zijn we als sector met andere woorden niet beter af met enkele specialisten die echt goed zijn in publieksarcheologie, eerder dan in te zetten op een oppervlakkige inleiding voor iedereen? De respondenten uit de academische sector wijzen erop dat in de DLR's van zowel de UGent-KUL als de VUB communicatie naar respectievelijk 'niet-specialisten' en 'diverse doelgroepen' vervat zit. Communicatie naar een breder publiek behoort dus wel degelijk tot de basiscompetenties van een afgestudeerd archeoloog. Studenten die zich willen verdiepen in publieksarcheologie trekken nu naar het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk, waar wel specifieke masteropleiding in die richting georganiseerd worden. Als sector moet je dan hopen dat die studenten niet ter plekke blijven maar terug naar Vlaanderen komen met die knowhow.

Tot slot wijzen verschillende respondenten er op dat de expertise rond publiekswerking in de archeologie op dit moment erg verspreid en niet professioneel is. Hoewel universiteiten in het huidige landschap één

---

⁸¹ De UGent en KUL volgen daarbij de DLR's 'Bachelor of Arts in de archeologie' en 'Master of Arts in de Archeologie'. De VUB volgt de 'Bachelor of Arts in de kunstwetenschappen en de archeologie' en 'Master of Arts in de kunstwetenschappen en de archeologie'. Zie www.nvao.net/nl/dlr-vlaanderen.

van de meest logische actoren om rol rond opleiding op te nemen, zou die opdracht volgens respondenten evenzeer bij andere instanties kunnen liggen, zoals Herita, het agentschap Onroerend Erfgoed of een kenniscentrum voor archeologie.

- De doorstroom naar het (secundair) onderwijs

De bovengenoemde verdere uitbouw van een academische master Archeologie kan ook verhelpen aan het probleem dat archeologie als onderwijsthema een opvallende afwezige in het Vlaamse secundaire onderwijslandschap. Aangezien het creëren van een maatschappelijk draagvlak voor archeologie niet vroeg genoeg kan starten, lijkt dit een fundamenteel pijnpunt. Het probleem is tweeledig. Enerzijds zijn er weinig archeologen die doorstromen naar het onderwijs. Vroeger werd een vaste aanstelling als leerkracht geschiedenis in het secundair onderwijs met een master- of licentiaatsdiploma archeologie bemoeilijkt door TADD-regelgeving, maar sinds de aanpassing met bekwaamheidsbewijzen in 2015 is deze drempel weggewerkt. Daarenboven worden periodes met een meer uitgesproken archeologisch profiel, zoals de prehistorie, het Oude Nabije Oosten of de Klassieke Oudheid in de 1ste graad onderricht, terwijl in die graad sowieso geen masters archeologie (of geschiedenis) mogen lesgeven. Dit brengt ons bij het tweede probleem: de lineair-periodieke opbouw van de geschiedenislessen in het secundair onderwijs, beginnend bij de prehistorie in het eerste jaar, en eindigend in de 20ste eeuw in het zesde jaar. Dergelijke lineaire invulling heeft niet enkel als nadeel dat er geen opgeleide archeologen kunnen lesgeven over typisch archeologische periodes, maar ook dat er een ongelijke verdeling van de intellectuele capaciteit is over die verschillende periodes. Meer complexe sociale processen uit de prehistorie of wetenschappelijk ingewikkelde archeologische dateringsmethodes kunnen met andere woorden nooit op het niveau van een 18-jarige worden gedoceerd. De ondervetegenwoordiging van leerkrachten met een achtergrond in materiële bronnen en archeologische methodes, en de lineair-periodieke opbouw van het geschiedenisonderwijs leiden enerzijds tot een *bias* in de perceptie op het verleden ten voordele van geschreven bronnen, en anderzijds tot een meer beperkte algemene voorkennis bij het publiek met betrekking tot archeologie. Vooral dit laatste pijnpunt speelt een belangrijke rol in de concipiëring van publieksarcheologie.

Vrijwilligers in academisch onderzoek

In het huidig decretaal kader is onderzoek vanuit wetenschappelijk vraagstelling de enige optie om vrijwilligers te betrekken bij opgraving.⁸² Vanuit wetenschappelijk oogpunt, en rekening houdend met de marktwerking binnen de commerciële archeologie, worden universiteiten naar voor geschoven als de meest logische partner om 'in de geest van' dit artikel vrijetijdsarcheologen te betrekken bij archeologisch onderzoek.

In de huidige praktijk voeren universiteiten inderdaad prospecterend en gravend onderzoek uit binnen het kader van wetenschappelijke vraagstelling. Concreet gebeurt dat op locaties waar hun onderzoeksprojecten gesitueerd zijn, dikwijls op percelen die door de mazen van het commerciële net zouden vallen. Academics kennen deze micro-regio's erg goed en volgen lokale infrastructuurwerken op de voet. In de voorbije jaren werd zo onder andere in Middelburg (UGent) en Leffinge (VUB) opgravingen uitgevoerd. Daarnaast is er ook prospecterend onderzoek, zoals veldprospectie, of boorprospectie, die eerder in het kader van doctoraatsonderzoeken worden uitgevoerd. In zowel het gravend als

---

⁸² www.onroerendergoed.be/archeologisch-onderzoek-vanuit-wetenschappelijke-vraagstelling.

prospecterend onderzoek wordt in beperkte mate beroep gedaan op vrijwilligers. Binnen de projecten aan de UGent zijn dit enkele vaste vrijwilligers, die eveneens delen van de opleiding archeologie volgen. De opgraving in Leffinge van de VUB ronselde *ad hoc* vrijwilligers in de lokale gemeenschap (zie verder). In zijn huidige werking zijn universiteiten dus beperkt actief in enkele micro-regio's en betrekken ze een heel beperkt aantal vrijwilligers. De universiteiten geven ook aan dat ze niet over de nodige financiële en personele middelen beschikken om binnen het huidige decretale en universitaire kader de noodzakelijke omkadering te voorzien om voor structurele vrijwilligerswerking in hun opgravingen.

Opgraving door de VUB van de middeleeuwse pastorie te Leffinge, ondersteund door lokale vrijwilligers (© Stijn Van Loock, Ex situ).

Toch pleiten sommige academici voor een uitbreiding van het aantal niet-commerciële opgravingen vanuit wetenschappelijke vraagstelling. Daar zouden niet enkel meer vrijwilligers aan de slag kunnen, maar bijvoorbeeld ook studenten archeologie in opleiding. Zo stelt men voor om bijvoorbeeld twee opgravingen per zomer te organiseren, op percelen die niet binnen het commerciële circuit kunnen opgegraven worden. Het lijkt de respondenten echter niet opportuun om dergelijke projecten te enten op de marge die de

////////////////////////////////////

wetenschappelijke vraagstelling biedt. Een uitgesproken visie vanuit de Vlaamse overheid rond de participatie van vrijwilligers, een duidelijke decretaal regelgeving, en een agentschap dat fungeert als spelverdeler die percelen op de radar zet en openstelt voor publieksarcheologie, zijn noodzakelijke voorwaarden voor dergelijke opgravingen. Opnieuw wijzen respondenten erop dat niet enkel universiteiten daarin betrokken kunnen worden, maar ook bedrijven en vooral IOED's logische partners kunnen zijn. Dergelijke *community digs* worden in het Verenigd Koninkrijk vooral georganiseerd vanuit de universiteiten, terwijl in Nederland traditioneel de AWN het voortouw neemt, al heeft een internationaal consortium van universiteiten (CARE) zich nu op dergelijke opgravingen toegelegd. In Vlaanderen heeft enkel de VUB een *community dig* ondernomen in 2014 in Leffinge (zie hoofdstuk Verenigingen en vrijwilligers).

Burgerwetenschap, als variant op het *citizen science*-concept waarbij onderzoek actief participeren in wetenschappelijk onderzoek vindt vooralsnog weinig plaats aan de Vlaamse onderzoeksgroepen archeologie. Het online platform MEDEA, een databank waar metaaldetectoristen hun vondsten kunnen melden dat werd opgestart aan de VUB en thans door Histories wordt gemonitord, komt het dichtst in de buurt van dergelijk participatief concept. Ook het reconstrueren van pottenbakkersovens en het namaken van Romeinse (2018) en Middeleeuwse (2019) aardewerkvormen in samenwerking met de lokale ceramisten van keramiekatelier Cuesta in de Drongengoedhoeve (UGent), had een hoog participatief karakter.

4.6.3 Types publiekswerking

Binnen de actor academia zijn er verschillende subactoren die zich engageren voor publiekswerking. Ten eerste zijn er de vak- en onderzoeksgroepen die als geheel naar buiten komen. Ten tweede zijn er de communicatieacties van afzonderlijke onderzoeksprojecten, waar verschillende onderzoekers, dikwijls van dezelfde onderzoekseenheid, vereend naar buiten treden. Ten derde zijn er activiteiten van individuele onderzoekers.

Online – digitaal

De online aanwezigheid van de drie vakgroepen wordt afgedekt via traditionele websites en projectwebsites en sociale media. De vakgroepwebsites worden vooral gebruikt om toekomstige studenten wegwijst te maken in de opleiding archeologie. Bij de VUB en vooral de UGent komt ook het lopend onderzoek aan bod. Grotere projecten of onderzoeken krijgen dikwijls een aparte webstek, zoals de projecten rond Kerkhove-Stuw, 3D-Archaeology, Hoogtij-Laagtij (UGent), Medea, Crumble, The Make-Up of the City (VUB), en Sagalassos (KUL).

De drie vakgroepen of onderzoekseenheden zijn niet allemaal even goed vertegenwoordigd op sociale media. Enkel de UGent is met zijn vakgroep en/of onderzoekseenheden vertegenwoordigd op de drie meest populaire sociale media-kanalen: Facebook, Twitter en Instagram. Aparte onderzoeksprojecten en individuele onderzoekers vinden wel makkelijker de weg naar deze kanalen. Individuele onderzoekers communiceren vooral via Twitter over hun onderzoek. Hun facebook- en Instagram accounts zijn in de eerste plaats persoonlijke profielen.

////////////////////////////////////

- Hammam Steaming Stories (2018-2020)
UGent i.s.m. Nakhla
STAM Gent > Huis van Culturen Brussel
- De Schelde, stroom in verandering (2017-2018)
UGent i.s.m. GATE, Provincie West-Vlaanderen en De Vlaamse Waterweg.
Bibliotheek De Krook Gent > Kerk van Spiere > Bibliotheek Oudenaarde > MAS Antwerpen
+ publiksboek
- Een vergeten tijd gedetecteerd (2017)
VUB i.s.m. Raakvlak en Provincie West-Vlaanderen
RAM Oudenburg > Raversyde Oostende > Sincfala Knokke-Heist
+ catalogus

'Sporen van oorlog', in het In Flanders Fields Museum in Ieper (© UGent).

Daarnaast werken onderzoekers ook mee aan tijdelijke tentoonstellingen in musea. Meestal wordt vertrokken vanuit de expertise van een onderzoeker of de onderzoeksresultaten van een project. Recente voorbeelden zijn:

- Spoorzoekers. Landschap vanuit de lucht (2020)
UGent – Provinciaal Erfgoedcentrum Ename
- De Gezichten van Sagalassos (2019)
KUL – Universiteitsbibliotheek Leuven

////////////////////////////////////

- Sporen van oorlog (2018)
UGent – In Flanders Fields Museum
- Sagalassos. City of Dreams (2011-2012)
KUL – Gallo-Romeins Museum Tongeren

Enkele onderzoekers zijn ook betrokken in vaste museale opstellingen, waar ze eerder een curerende functie hebben. Meestal gebeurt dit niet vanuit de functie als universitaire onderzoeker, maar vanuit een persoonlijk engagement in lokale werkgroepen (Drongengoed – Het geheim van de Cuesta) of vanuit een dubbele functie in zowel de academische als museale wereld (In Flanders Fields - Luchtfotomateriaal). In beide projecten gaat het om een uitgesproken landschapsarcheologische insteek. Het bezoekerscomplex rond de Neanderthalsite van Veldwezelt vloeit dan weer voort uit oude opgravingscampagnes van de KUL.

Evenementen

Deelname aan nationaal georganiseerde evenementen speelt geen hoofdrol in de communicatieacties van de onderzoeksgroepen, al wordt sporadisch wel deelgenomen aan enkele initiatieven. Het meest populair zijn de Archeologiedagen waar vooral de KUL (Speed Lectures, De gezichten van Sagalassos) en UGent (Archeocafé, Archeologische Markt en workshop vuursteen bewerken) op voorgaande edities aanwezig waren.

Op de Dag van de Wetenschap organiseerde de VUB in 2016 het Archeolab ‘Van Indiana Jones tot labotechnieken’ en de UGent in 2015 de workshop ‘Archeologie in de vuilniszak’. Op de Open Monumentendag van 2016 had de UGent activiteiten rond de opgravingen van Kerkhove-stuw en de Drongengoedhoeve. De KUL heeft zich de voorbije jaren vooral actief getoond in events voor kinderen, zoals TADA (Brussel 2018-2019), KinderKuren (Leuven, 2019) en de Kinderuniversiteit (2016-2018). In de editie van Pint of Science 2019 verzorgden UGent-onderzoekers twee lezingen.

Naast bovenstaande grootschalige evenementen organiseren enkele onderzoekers ook kleinschalige evenementen rond experimentele archeologie. Zo organiseerden onderzoekers van de UGent experimenten met prehistorische kampvuren i.s.m. de Gallische Hoeve in Destelbergen (2019), en reconstrueerden pottenbakkersovens en aardewerkvormen uit de Romeinse (2018) en middeleeuwse (2019) periode in de Drongengoedhoeve.

Educatieve pakketten

Er zijn enkele initiatieven voor lespakketten voor het lager- of secundair onderwijs. De UGent heeft een educatief pakket ‘Archeoloog in de klas’ waarbij onderwijsbegeleiders van de vakgroep op verzoek les geven in klassen van 10 tot 16-jarigen. Heel recent publiceerde de KUL een negendelige lesmodule over de prehistorie voor leerlingen van de 1ste graad secundair onderwijs. De uitgave van dit boek, *Ons verste verleden*, past in de vakdidactische reeks voor geschiedenislerkrachten ‘Historisch denken’ van Leuven University Press.⁸³

---

⁸³ Puttevils *et al.* 2020.

- Vertrouwde partner voor musea
- Hebben reeds enkele good practices uitgewerkt
- Beschikken over een relatief breed gamma aan mogelijkheden en evenementen
- Kunnen zich beperkt bijscholen binnen een doctoraatsopleiding
- Stellen wetenschappelijke kenniswinst voorop

Zwaktes

- De transversale leerlijnen rond communicatie die verweven zitten doorheen de opleiding worden door de sector niet gepercipieerd als relevant voor publiekswerking
- Communicatieacties en publiekswerking zijn afhankelijk van persoonlijke engagementen en de communicatiecultuur binnen afzonderlijke onderzoeksgroepen
- Geen traditie en weinig theoretische expertise over publieksarcheologie
- Binnen de heersende wetenschapscultuur en financieringsmodellen wordt Nederlandstalig publiceren niet afdoende gevaloriseerd
- Communicatie van onderzoeksresultaten naar de sector wordt als onvoldoende ervaren door de sector
- Promoten hun publiekswerking en wetenschapscommunicatieactiviteiten onvoldoende

Kansen

- Samenwerking met andere vakgroepen om expertise rond publiekswerking, communicatie en didactiek op te krikken
- Een tweejarige master archeologie met meer aandacht voor publieksgerichte communicatie
- De recent opgerichte tweejarige educatieve masteropleiding kan de doorstroom van archeologen naar het secundair onderwijs verhogen
- Steeds meer interne stimuli om aan wetenschapsvalorisatie te doen
- Groeiende trend rond burgerwetenschap die nog weinig worden ingevuld binnen humane wetenschappen
- Onontgonnen terrein van archeologie in de geschiedenislessen van het lager- en secundair onderwijs
- Educatieve pakketten gericht op basis- en secundair onderwijs
- Expertise rond publieksarcheologie (testputten) in omliggende landen

Bedreigingen

- Zowel Engelstalige als Nederlandstalige publicaties bereiken Vlaamse werkveld te weinig.
- Populair wetenschappelijk schrijven wordt niet gevaloriseerd
- Docenten komen door werkdruk niet toe aan synthesespublicaties
- Nationale archeologie is steeds minder goed vertegenwoordigd in sommige universiteiten
- Maatschappelijke dienstverlening is vrijblijvend zolang academici er niet op worden geëvalueerd
- Onderzoek met sterk internationale focus heeft meer slaagkans bij zeer internationaal samengestelde jurypanel van fondsenverstrekkers
- Door de marktwerking in de commerciële archeologie ontstaat er een kloof tussen universitaire en terreinarcheologen
- Universiteiten zijn onderbemand om gemeenschapsarcheologie een volwaardige plaats in hun onderzoek te geven.

4.7 VERENIGINGEN EN VRIJWILLIGERS

4.7.1 Context

Roerende of onroerende erfgoedparticipatie?

Het cultureelerfgoedverenigingsleven in Vlaanderen is erg divers qua grootte, interesses en type activiteit en er bestaan ook verenigingen die zich zijdelings of uitgesproken interesseren voor archeologie.⁸⁴ In dit hoofdstuk onderscheiden we archeologische (studie)verenigingen, verenigingen voor heemkunde, lokale en regionale geschiedenis, metaaldetecteristen, levende geschiedenisgroepen en nieuwe of ad hoc vrijwilligers.

Lokale erfgoedspelers en -vrijwilligers worden voor het zorg dragen voor en het in beeld brengen van het lokale culturele erfgoed ondersteund door de Landelijke Expertisecentra Heemkunde Vlaanderen, Familiekunde Vlaanderen, en (sinds 2000) door de erfgoedcellen. Deze intergemeentelijke samenwerkingsverbanden stimuleren en faciliteren uitwisseling en samenwerking.⁸⁵ Participatie is al jaren een krachtlijn in het Vlaamse cultuurbeleid en verankerd als basisfunctie in het Cultureelerfgoeddecreet van 2017.

Sinds 2019 worden lokale erfgoedvrijwilligers ondersteund door de culturele erfgoedorganisatie Histories, ontstaan uit de fusie van Heemkunde Vlaanderen, LECA en (de gesubsidieerde werking van) Familiekunde Vlaanderen. Histories is het landelijke aanspreekpunt voor iedereen met een passie voor erfgoed en erfgoedpraktijken zoals heemkunde, lokaal erfgoed, genealogie, metaaldetectie en cultuur van alledag.⁸⁶ De positie van archeologie en archeologische vrijwilligers(verenigingen) als participanten in het cultureelerfgoedveld is dubbelzinnig. Verenigingen met een interesse in het lokale verleden of verenigingen die archeologische collecties beheren worden daarin ondersteund door de erfgoedcellen en Histories. Anderzijds zijn archeologisch onderzoek, methode, sites en ensembles, onroerenderfgoedmaterie en vallen ze per definitie buiten het culturele erfgoeddomein en de ondersteuning door de erfgoedcellen en Histories.

Naar een integrale lokale erfgoedbenadering

Dat de opdeling roerend en onroerend erfgoed zeer moeilijk werkbaar is in de (boven)lokale erfgoedpraktijk, werd reeds herhaaldelijk aangekaart.⁸⁷ Omdat voor de erfgoedvrijwilliger alle vormen van erfgoed (roerend, onroerend en immaterieel) onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, is het een expliciete doelstelling van Histories om die integrale erfgoedwerking te bevorderen. Dat de hand wordt gereikt naar het onroerend erfgoed, bewijst de recente integratie van de metaaldetecteristen als erfgoedgemeenschap, het beheer van de vondstendatabank MEDEA door Histories en deelname in diverse syntheseprojecten.⁸⁸ Als partner van (boven-)lokale verenigingen wil Histories mee zorgen voor wisselwerkingen tussen lokaal historisch onderzoek en archeologie, tussen wetenschap en publiekswerking, tussen vrijwilligers en

---

⁸⁴ Vander Stichele A. *et al.* 2011; Vander Stichele 2011a, 9-11.

⁸⁵ In het vorige Cultureelerfgoeddecreet konden dit ook gemeentelijke samenwerkingsverbanden zijn.

⁸⁶ <https://historiesvzw.be/>.

⁸⁷ Laatst nog in Departement Cultuur, Jeugd & Media 2019b, 7.

⁸⁸ Zie het onderdeel syntheseprojecten in het hoofdstuk 'Kennissluiting en synthetiseren'.

beroepskrachten, tussen (boven-)lokale actoren uit de roerend en onroerende erfgoedsector. Dat wil het doen via de uitwisseling van expertise, bronnen en collecties.⁸⁹

Vrijtijdsarcheologen

Het huidige archeologiebeleid en archeologisch onderzoeksproces laat amper ruimte voor participatie door liefhebbers, vrijwilligers en verenigingen. Sinds de professionalisering van de archeologie zijn de vrijwilligers, en dan vooral de vrijwilligersverenigingen, uit het archeologisch veldwerk geweerd. 90% van de opgravingen in Vlaanderen gebeurt door private bedrijven en die bedrijven kunnen volgens de arbeidswetgeving geen vrijwilligers inzetten. Het is voor verenigingen de facto onmogelijk geworden om te participeren aan een opgraving.⁹⁰ Een uitweg is de opgraving met wetenschappelijke vraagstelling maar in praktijk zijn ook daar zeer zelden vrijwilligers aan het werk (zie hoofdstuk Universiteiten). De archeologische verenigingen zijn ofwel verdwenen of hebben hun activiteiten noodgedwongen geheroriënteerd naar vondstverwerking, wetenschapscommunicatie, archiefonderzoek of metaaldetectie.

Vrijwilligers helpen bij de vondstverwerking tijdens de opgraving op het Brugse Beursplein (© Raakvlak).

⁸⁹ Zie daarvoor het beleidsplan van Histories voor de periode 2020-2023 in Histories (2020, 4 en 8).

⁹⁰ Een uitzondering hierop zijn de Archeologiekampen van de vzw Jeugd, Cultuur en Wetenschap: www.jeugdconcultuurenwetenschap.be/kampen-activiteiten/archeologiekamp-grave-gasten-0

////////////////////////////////////

Qua vrijwilligerswerking in archeologie en de rol van de vrijetijdsarcheoloog in Vlaanderen is er een groot contrast met de buurlanden. In Nederland bestaat een landelijk netwerk van vrijwilligers die op vele manieren participeren, zowel als ondersteuning bij commerciële projecten, als zelfstandige onderzoeker van bijvoorbeeld vondstenensembles. In Groot-Brittannië is er een traditie van gemeenschapsarcheologie waar vrijetijdsarcheologen onder wetenschappelijke begeleiding zelf onderzoek kunnen doen en in Frankrijk is er een breed spectrum van (geprofessionaliseerde en genetwerkte) verenigingen die zich inzetten voor lokaal en regionaal (archeologisch) erfgoed. Hoewel elk van deze modellen enkele uitdagingen en uitwassen kent, valt de principiële houding op om vrijwilligers(verenigingen) als participatieve partners in archeologie te benaderen en ze vanuit landelijke professionele organisaties allerlei instrumenten en ondersteuning te bieden om hun rol op te nemen.

4.7.2 Analyse van de publiekswerking

Methode

Startpunt voor deze analyse vormde Erfgoedkaart.be van Faro waar erfgoedverenigingen volgens subtypes en trefwoorden kunnen worden opgezocht. De verenigingen wordt jaarlijks gevraagd hun gegevens te updaten en ze kunnen via trefwoorden hun interesse in archeologie aangeven. De gegevens werden aangevuld met gegevens uit de eerste fase van dit onderzoek. De publiekswerking rond archeologie van deze verenigingen werd indien mogelijk geverifieerd via de verenigingswebsites. Er werd enkel voor de zuiver archeologische verenigingen en voor de heemkundige kringen die over een 'aanzienlijke' archeologische collectie beschikken gestreefd naar een overzichtslijst maar de claim op exhaustiviteit kan binnen de context van dit onderzoek niet worden gemaakt. Er vonden interviews plaats met stafleden van Histories, de projectmedewerker van MEDEA en twee bestuursleden van heemkundige kringen. Er was schriftelijke correspondentie met drie vrijwilligers. De rol van vrijwilligers en verenigingen werd in elk interview en focusgesprek bevestigd.

Belang van vrijwilligers voor het publiek draagvlak

Het belang van verenigingen en vrijwilligers voor het maatschappelijk draagvlak voor archeologie wordt door alle professionele respondenten erkent en onderstreept. Het zijn de ambassadeurs voor de archeologie en belangrijke beginschakels in de keten van publieke belangstelling. Ze zijn nodig om publieksactiviteiten te initiëren en ondersteunen, ze motiveren lokale bestuurders, ze gebruiken en valoriseren de archeologische onderzoeksrapporten én ze hebben een belangrijke signaalfunctie wanneer de bodem dreigt verstoord te worden. Tevens overheerst de vaststelling hoe onbenut het potentieel van de vrijwilliger(svereniging) voor archeologie, en bij uitbreiding onroerend erfgoed, in Vlaanderen blijft in vergelijking met de buurlanden.

Hoewel er geen beleid is rond archeologische vrijwilligerswerking of stimulansen voor participatieve archeologieprojecten, zijn er wel verschillende vrijwilligers en verenigingen met een passie voor archeologie en een 'externe' publiekswerking, dus niet enkel gericht op de eigen leden. We onderscheiden

archeologische (studie)verenigingen, heem- en oudheidkundige kringen, metaaldetectoristen, levende geschiedenisgroepen en nieuwe en ad hoc vrijwilligers.⁹¹

Archeologische verenigingen zonder speelveld

Vlaanderen telt een 10-tal verenigingen die zichzelf een ‘archeologische vereniging’ noemen en een actieve archeologische werking hebben. Ze hebben bijna allemaal hun wortels in de jaren 1970 en 1980 toen ze als verenigingen van amateurarcheologen zelf opgravingen konden doen en zijn gelinkt aan een of enkele specifieke sites. De verenigingen zijn niet geografisch verspreid: vier van de acht situeren zich in het zuiden van West-Vlaanderen. Vier van deze verenigingen beheren of zijn verbonden aan een lokaal museum met een archeologische collectie.⁹² Vier publiceren nog tijdschriften of jaarboeken over archeologie.⁹³ De vzw Agilas is sterk geprofessionaliseerd en beheert sinds 2018 een erkend onroerenderfgoeddepot. Behalve deze archeologische verenigingen zijn er in de steden een aantal verenigingen voor stadsarcheologie die een nauwe band hebben, of hadden, met de stadsarcheologische diensten.

Gallische
vzw hoeve

Een project met veel facetten!

<p>De Gallische Hoeve</p> <hr/> <p>Projecten</p> <hr/> <p>Actualiteit</p> <hr/> <p>Lid worden</p> <hr/> <p>School-/groepsbezoeken</p> <hr/> <p style="color: green;">Vrijwilligers</p>	<p>Vrijwilligers</p> <p>Wij werken met een harde kern van gemotiveerde vrijwilligers die we graag willen uitbreiden. Hiernaast is alle hulp van sympathisanten heel welkom. Heb je interesse om actief mee te werken, contacteer ons gerust. Voor een optimale werking van onze vereniging is er inzet van velen nodig: vrijwilligers, leden, maar ook ondersteuning door het beschikbaar stellen van materialen of geld. Wilt u ons hiermee helpen, financieel, in natura of beiden, aarzel niet om ons te contacteren. Tegenprestaties, zoals rondleidingen of workshops zijn mogelijk!</p>
---	---

Webpagina van de Gallische hoeve te Destelbergen (© Gallische Hoeve vzw).

⁹¹ Er werd geen onderzoek gedaan naar een potentiële zesde groep van privéverzamelaars. Zij duiken slechts heel sporadisch op als partner in het publieksaanbod en er valt niet te achterhalen hoe zij zich verhouden tot of engageren in verenigingen.

⁹² AVRA (Museum voor Heem- en Oudheidkunde Kontich); Testa; VOBoW (Regionaal Archeologisch Museum aan de Schelde); WAR (archeologisch museum ROESARCH).

⁹³ Periodieken zijn er van AVRA (*AVRA Bulletin*); Archeologie Zuid-West-Vlaanderen (reeks); VOBoW (*West-Vlaamse Archeokrant* en *West-Vlaamse Archaeologica*) en de verenigingen voor stadsarcheologie.

- Agilas
- Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie (AVRA) (Antwerpen)
- Archeologie Zuid-West-Vlaanderen (Kortrijk)
- Gallische hoeve – forum voor experimentele archeologie (Destelbergen)
- Mercurius, werkgroep archeologie Grobbendonk
- Spaenhiers (Koekelare)
- Testa (Tessenderlo)
- Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in West-Vlaanderen (VOBoW)
- Werkgroep Archeologie Roeselare (WAR)
- Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie vzw (MVSA)
- Gentse Vereniging voor Stad Archeologie Landschap Monument (GVSALM)
- Société Royale d’Archéologie de Bruxelles (SRAB)

Het is opvallend dat deze archeologische verenigingen een sterke wetenschappelijke drijfveer hebben en een grote verantwoordelijkheid voelen voor het archeologisch erfgoed, boven- en ondergronds. Deelname aan het archeologisch onderzoeksproces is belangrijk en doen ze op verschillende manieren: (systematische) prospecties, melding van toevalsvondsten, verwerking (wassen, puzzelen, verpakken, inventariseren) van (eigen) oude vondsten, registratie van onderzoek in de streek en publicatie van resultaten. Ze exploreren verwante domeinen van numismatiek, keramische studie, luchtfotografie en architectuur en de leden zijn ontvankelijk voor professionele contact- en netwerkmomenten. Uit de activiteiten, excursies en communicatie blijkt dat sommige verenigingen ook inspiratie halen uit of samenwerken met buitenlandse studiecentra. Illustratief voor hun dienstbaarheid aan de archeologie en de kennis over het verleden zijn de faciliteiten die een aantal van de verenigingen bieden aan studenten en stagiairs. Agilas en VOBoW bieden aan bedrijven tegen betaling vlakdekkend of bodemonderzoek aan, maar of en in welke mate daar ook van gebruik wordt gemaakt, is onduidelijk. Dit soort semi-professionele diensten van vrijwilligersverenigingen zijn alleszins ook in Frankrijk een courante praktijk die gebeurt onder begeleiding van professionele archeologen.

Daarnaast formuleren deze verenigingen allemaal de missie om archeologische kennis te verspreiden. Ze organiseren niet alleen (interne) ledenactiviteiten, maar ook publieksactiviteiten. Lezingen en publicaties zijn overduidelijk de meest populaire formats maar ook tentoonstellingen, educatieve activiteiten en rondleidingen staan op het programma.

Heem- en oudheidkundige kringen

De Erfgoedkaart van Faro maakt gewag van een vijftig lokale erfgoedverenigingen met een uitgesproken interesse in archeologie, waarvan de meerderheid een heemkundige (of oudheidkundige) kring is.⁹⁴ Of en hoe die interesse wordt gepraktiseerd, is volgens Histories sterk afhankelijk van de actuele samenstelling van het ledenbestand, of er een archeoloog in het bestuur zit, er metaaldetectoristen onder de leden zijn en of de kring een archeologische collectie beheert. 46% van alle heemkundige kringen die een materiële collectie beheert, beschikt ook over archeologische artefacten. De archeologische collecties vinden hun

---

⁹⁴ Dit zijn de erfgoedverenigingen die volgens de Erfgoedkaart van FARO een uitgesproken interesse hebben in archeologie. Deze gegevens worden jaarlijks geüpdatet door de verenigingen zelf. Ze zijn geverifieerd en aangevuld op basis van de onderzoeksdataset.

oorsprong in de verzameling van een van de leden of in vondsten uit de gemeenten.⁹⁵ Via een archeologische werkgroep wordt daar binnen de heemkundige kring soms nog permanent op gewerkt. Er is volgens respondenten onduidelijkheid bij heemkundige kringen over de afbakening van archeologische collecties, de specificiteit van de archeologische methode en de relatie tussen site en object. Ze weten volgens respondenten ook niet goed hoe om te gaan met nieuwe vondsten: toevalsvondsten of vondsten door metaaldetectoren die lid zijn van de vereniging.

Dit soort collectie-activiteiten mondt niet perse uit in zichtbaar publieksaanbod. De omgang met het archeologisch en bij uitbreiding onroerend erfgoed is volgens respondenten ook afhankelijk van de relatie met de IOED. Het publieksaanbod dat de heemkringen zelf initiëren is bijna altijd een lezing. Als partner duiken ze op voor tentoonstellingen en lokale evenementen op initiatief van of in partnerschap met een IOED of gemeentelijke dienst.

Archeologierapporten zijn nog niet ingeburgerd als bron voor lokale geschiedenis. Voor lokale vorsers is het niet evident om uit de omvangrijke rapporten de voor hen interessante resultaten te puren. Ook de digitale instrumenten zijn weinig aangepast aan het zoekproces en de interesses van de lokale erfgoedvereniging. Een grote hindernis in het gebruik van het Geoportaal is dat zoeken op tekst of via trefwoorden niet mogelijk is. Maar ook met de archeologische methode en de materiële bron op zich is men niet erg vertrouwd. Respondenten geven wel aan dat heemkundige kringen omwille van hun intrinsieke interesse in het lokale verleden ontvankelijk zijn voor archeologie en dat die interesse kan verhoogd en geactiveerd worden. Vanuit het professionele archeologische veld wordt gewaarschuwd dat kwaliteitsbewaking van deze rapporten belangrijk is wil men de geloofwaardigheid van het archeologisch onderzoek ten aanzien van de lokale erfgoedvrijwilligers verwerven en behouden. Diezelfde waarschuwing naar kwaliteitsbewaking wordt ook door lokale erfgoedvrijwilligers geuit. Zij zien vooral in professionele archeologienota's dat de historische of archeologische contextualisering soms te wensen overlaat. Een nauwere samenwerking tussen beide actoren, zowel in het vooronderzoek en de bronnenanalyse als in de vertaling en valorisatie van de rapporten, kan dus tot een win-winsituatie leiden.

Lokale musea beheerd door vrijwilligers

Zowel archeologische verenigingen als heemkundige kringen presenteren soms (een deel van) hun collectie in een lokaal museum, al dan niet met steun van de gemeente, al dan niet met een actieve publiekswerking. Het is een diverse verzameling van zuivere en gemengde archeologische musea; gemeente- en streekmusea; en heem- en/of oudheidkundige musea, waarvan de museum- en verenigingswerking soms moeilijk uit elkaar te houden zijn. Hoewel deze musea een sterk wisselende dynamiek kennen, zijn het potentiële partners voor lokale publiekswerking van/met IOED's en bedrijven. Het enige 'erkend museum' in deze lijst van lokale musea is Museum De Kolonie in Lommel (zie hoofdstuk Collecties, musea en sites).

Provincie	Museum	Plaats	Type
Brussel	Gemeentemuseum van Sint-Lambrechts-Woluwe	Brussel	gemengd
Vlaams-Brabant	Erfgoed Museum Asse (Agilas vzw)	Asse	zuiver
Antwerpen	Bunker en vliegtuigarcheo Antwerpen	Antwerpen	gemengd

⁹⁵ Uit een doelgroepbevraging in 2017 naar aanleiding van het beleidsplan van Histories voor 2020-2023 bleek dat 80% van alle heemkundige kringen een collectie met materieel erfgoed beheert en daarvan heeft 46% archeologische artefacten (toelichting op vraag te verkrijgen bij Histories).

heemkundige kringen.⁹⁹ Hoewel respondenten aangeven met individuele detectoristen te kunnen samenwerken in functie van een publieksactiviteit, is metaaldetectie in de eerste plaats een individuele activiteit.

Metaaldetectoristen verzorgen de prospectie bij de opgraving te Ninove - Doorn Noord, door SOLVA (@Dirk Wollaert – SOLVA).

Levende geschiedenisgroepen

Een wat op zichzelf staande groep houdt zich bezig met levende geschiedenis. Levende geschiedenis is het uitbeelden van historische tijdvakken via demonstraties van het dagelijks leven in gereconstrueerde kostuums en gebruiksvoorwerpen. Een deel van de verenigingen legt zich toe op militaire re-enactment van de wereldoorlogen, maar er zijn er ook enkele op hoog kwalitatief niveau bezig met de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen. Aan het gebruik van technieken en materialen gaat een nauwgezet onderzoek vooraf. In die groepen bevinden zich ook archeologen en historici. Levende geschiedenis leunt sterk aan bij de wetenschappelijke subdiscipline van de experimentele archeologie waar men via praktijkexperimenten hypothesen uit het archeologisch onderzoek gaat toetsen. De Gallische Hoeve vzw houdt zich specifiek met die tak bezig en werkt daarvoor samen met onderzoekers van de UGent.

De levende geschiedenisgroepen hebben een eigen internationaal circuit van evenementen. Ze worden daarnaast door musea of gemeenten in het kader van evenementen en de Archeologiedagen ingehuurd. De prijzen variëren per groep en aantal deelnemers. De groepen worden echter niet opgemerkt als

---

⁹⁹ Nolet & Deckers 2019 ; Deckers & Bleumers 2016.

samenwerking met de erfgoedcel beroep op vrijwilligers. Het profiel van deze individuele vrijwilligers verschilt enigszins van dat van de traditionele erfgoedvrijwilliger in verenigingsverband. Archeologie trekt naar verluidt vrijwilligers aan die houden van fysieke handelingen en buitenactiviteiten en rekruteert bijvoorbeeld ook bij natuurverenigingen. Ook de IOED's en onroenderfgoeddepots geven aan in hun vrijwilligerswerking en participatieve mogelijkheden belemmerd te zijn door het gebrek aan kader voor archeologische vrijwilligerswerking en vooral door een gebrek aan personele middelen om een participatieve (vrijwilligers)werking op poten te zetten.

Desondanks doken de voorbije jaren toch een aantal interessante initiatieven van en met lokale vrijwilligers op (zie daarvoor de hoofdstukken IOED en Depot). Dat het onderscheid tussen bovengenoemde vrijwilligersverenigingen niet altijd zo duidelijk (of vruchtbaar) is, toont de vereniging Viroviacum Romanum uit Wervik aan. Gestart als de organisator van een groots opgezet levende geschiedenisfeest, het Gallo-Romeins weekend, stond het mee in voor de permanente inrichting van het erfgoedhuis René Defrancq, organiseert het vandaag allerlei educatieve activiteiten en volgt het de lokale opgravingen op de voet.¹⁰² Een uitzonderlijk initiatief dat zich buiten het verenigingsleven afspeelde en in 2019 met de provinciale erfgoedprijs van Antwerpen bekroond werd, was het project B URN. Gefascineerd door de gereconstrueerde grafheuvels van Ravels werd door collectief MOOS eigenhandig een publieksproject op dat onder meer resulteerde in twee veelzijdige evenementen op Open Monumentendag 2017 en 2018.¹⁰³

Beide voorbeelden zijn de verdienste van vrijwilligers. Toch valt op dat ze zich konden/kunnen ontplooiën in een regio met een IOED én erfgoedcel die en cours de route konden/kunnen ondersteunen met archeologische interpretatie en/of het contact met andere erfgoedactoren.

ArcheoNet.be

In 2005 lanceerde een groep archeologiestudenten Archeonet.be, een Vlaamse nieuws- en portaal-site voor archeologie in Vlaanderen. Ze wilden daarmee het communicatiehiat invullen in de archeologische sector en archeologen een forum bieden over hun werk en passie. Behalve nieuws over onderzoeksresultaten en wetenschappelijke studiedagen, werd ook het archeologisch publieksaanbod dat zich langzaam ontwikkelde op de voet gevolgd. Vijftien jaar lang was ArcheoNet.be, dankzij de schijnbaar onvermoeibare trekkracht van Tijn Vereenooghe, het referentiepunt voor archeologienieuws. Op 23 juni 2020 kondigde Tijn het einde aan van Archeonet.be. Een groot verlies voor de sector.¹⁰⁴

---

¹⁰² Voor informatie over de vereniging zie www.galloromeinsweekend.be en www.erfgoedzuidwest.be/content/vzw-viroviacum-romanum. Een voorbeeld van participatief lokaal erfgoedproject was Viroviacum – Via Infernum (www.erfgoedzuidwest.be/content/viroviacum-via-infernum).

¹⁰³ IOED Erfgoed Noorderkempen ondersteunde hen met de archeologische situering van de sites en objecten. Het collectief stond zelf in voor de inhoudelijke verwerking en interpretatie via routes, geocaching en volksverhalen en ging de samenwerking aan met een uitvaartzorger, kunstenaar, bedrijfsarcheoloog, bakker, chocolatier, (molen)erfgoedverenigingen en natuurvereniging (collectiefmoos.be/BURN).

¹⁰⁴ Vereenooghe.2020 (www.archeonet.be/?p=54060).

4.7.3 Types publiekswerking

In dit hoofdstuk wordt gefocust op de types van publiekswerking die specifiek representatief zijn voor lokale erfgoedverenigingen. Individuele vrijwilligers kunnen gedurende het hele opgravingsproces een rol spelen in de publiekswerking.

Lokale kennisdeling

Kennis over het lokale verleden (erfgoed en geschiedenis) is de gemeenschappelijk drijfveer van de archeologische verenigingen en heemkundige kringen. Hun lokale historische bagage en terreinkennis is vaak onevenaarbaar. Het potentieel van heemkundige kringen om in het kader van lokaal archeologisch onderzoek de link met archiefbronnen te leggen en de wetenschappelijke vraagstelling te verbeteren, is duidelijk. VONA erkent dit en roept haar leden op om zelf contact te zoeken met lokale erfgoeddeskundigen en heemkundigen om hun kennis actief te betrekken in de dossiers.¹⁰⁵ Maar in praktijk gebeurt het volgens respondenten nauwelijks. Door een gebrek aan ruimte in de bedrijfsvoering, urgentie in het archeologisch traject, maar ook omdat de meeste bedrijven een te ruim werkingsgebied hebben om duurzame contacten met lokale netwerken op te bouwen.

De betrokkenheid van lokale heemkundigen kan maar verduurzamen als bedrijven hun onderzoek ook systematisch terugkoppelen naar hen. In realiteit wordt dat bij de indiening van het eindrapport wel eens vergeten. De onderzoekskansen die blijven liggen door een gebrekkige samenwerking vormen volgens sommige respondenten een bedreiging voor het (draagvlak voor) archeologisch onderzoek en de geloofwaardigheid van de archeoloog, maar ook voor die van het lokale onderzoek en de heemkundige. Opnieuw zien respondenten een cruciale rol voor stedelijke archeologische diensten of IOED's in de verbinding en bemiddeling tussen expertiseniveaus en netwerken.

Tijdschriften

Een evident medium om kennis uit te wisselen zijn de tijdschriften waar vrijwilligers zowel zelf publiceren als platform bieden aan professionele archeologen. Archeologen van overheidsdiensten of van bedrijven die schrijven in deze tijdschriften doen dit bijna altijd uit persoonlijk engagement en buiten de werkuren.¹⁰⁶ Er wordt geopperd dat de publieke return van een publicatie in een tijdschrift groter is dan de deponering van de rapporten in de CAI van het agentschap Onroerend Erfgoed. Anderzijds wordt aangegeven dat er een reëel taal- en stijlverschil is en dat lang niet elke archeoloog de schriftelijke vertaalslag op maat van (al dan niet heemkundig) publiek in de vingers heeft.

Lezingen

De klassieke lezing blijft een populair genre en deze lezingen vormen het grootste aandeel in het archeologisch publieksaanbod van lokale erfgoedverenigingen. De meeste bedrijven zouden ingaan op de

---

¹⁰⁵ VONA 2019b, 3.

¹⁰⁶ Histories biedt een databank van heemkundige artikels, "Heemkunde in artikels" (www.heemkunde-vlaanderen.be/heemkunde-in-artikels). De digitalisering en metadatering gebeurt door vrijwilligers en is nog in volle gang. Op basis van de databank is het niet mogelijk om gestaafde uitspraken te doen over het aandeel en de aard van archeologie in de heemkundige tijdschriften.

vraag om te komen spreken over de resultaten van een lokale opvraging wat aantoont dat er wel degelijk een samenwerkingsgrond is voor heemkundigen en bedrijven. De AVRA in Antwerpen en het Davidsfonds van Tongeren (samen met het Gallo-Romeins museum) houden er een uitgebreide reeks op na die regio-overschrijdend is. Ook verschillende afdelingen van het Nederlands-Klassiek Verbond bieden archeologische lezingen aan. Deze bijdragen vallen echter buiten het semi-professioneel lezingencircuit. In de gemeenschappelijke sprekerslijst van een aantal culturele erfgoedorganisaties zijn slechts twee archeologen met gedateerd aanbod opgenomen. Hoewel het brede spectrum aan culturele verenigingen zoals Davidsfonds, Masereelfonds, Amarant en Rederijkerskamers, opduikt als programmator van een archeologische lezingen, doen ze dat zeker niet massaal en frequent.¹⁰⁷

Geacht Davidsfonds lid,

Bij het begin van het nieuwe werkjaar nodigen we u uit om het boekenpakket uit de Davidsfonds Cultuurgids eens in te kijken. Indien u dit wenst kan u ter plaatse uw lidmaatschap vernieuwen. Meteen wordt het nieuwe jaarprogramma aan u voorgesteld. U bent welkom op "Vers Geperst" vanaf 18u30.

Om 20u kan u genieten van een voordracht over

Archeologie in de Gentse rand. 5000 jaar verleden op The Loop: van eerste landbouwers tot militair vliegveld

De terreinen rond Flanders Expo in Sint-Denijs-Westrem zijn een ware archeologische schatkamer. Sinds 2007 vinden onderzoekers er restanten van middeleeuwen, Romeinen, Kelten, bronstijdboeren en zelfs de eerste landbouwers in de regio.

Archeoloog Johan Hoorne neemt jullie mee op een archeologische ontdekkingsreis op één van de belangrijkste archeologische sites

van de laatste jaren in Vlaanderen, en licht in één moeite toe hoe archeologie werkt aan de hand van recente voorbeelden uit de Gentse rand.

Johan graaft al ruim 10 jaar op en leidt het project op The Loop sinds het begin, hij is mede-eigenaar van het archeologisch bedrijf De Logi & Hoorne. In zijn vrije tijd is hij ook coördinator van Ex situ - tijdschrift voor Vlaamse archeologie.

Dinsdag 11 oktober 2016
voordracht om 20u
in 'de VierdeZaal' – Driebeekstraat 2 – 9050 Gentbrugge

Deze voordracht is **gratis toegankelijk** .

Vanaf 18.30 uur liggen de boeken en cd's ter inzage (Vers geperst)

Kerkstraat 146 – 9050 Gentbrugge • tel 09 230 55 33 • KBC BE74 4469 5943 3107
Epost: jozef.degrievie@skynet.be • Website: www.gentbrugge.davidsfonds.net

Lezing door De Logi & Hoorne voor de lokale Davidsfondsvereniging (© De Logi & Hoorne).

¹⁰⁷ Hoe populair archeologie is als onderwerp bij de culturele verenigingen is in het kader van dit onderzoek niet te achterhalen gezien de lokale beslotenheid van deze activiteiten.

Draaiboek voor de projecten van 'Buurten met erfgoed' (© <http://www.buurtenmeterfgoed.be/nl/downloads/>).

Buurten met erfgoed

Een educatief projectformat dat vertrekt vanuit het lokale erfgoed(kennis)netwerk en een integrale erfgoedbenadering is Buurten met Erfgoed. Scholen gaan in een begeleid traject op zoek naar het verhaal van hun omgeving via de bestaande erfgoedcomponenten: landschappelijk, bouwkundig, archeologisch, immaterieel en roerend. De leerkrachten, kinderen of jongeren worden in hun zoektocht bijgestaan door lokale erfgoedwerkers en -vrijwilligers, met een primaire rol voor de erfgoedcel. Buurten met erfgoed werd ontwikkeld door het VIOE (de voorloper van het agentschap Onroerend Erfgoed) als structureel format voor publiekswerking rond onroerend erfgoed, ook archeologie. Toen de educatieve werking van het VIOE werd afgestoten, werd het project opgevestigd door de partners die financiële projectsteun vonden voor het

////////////////////////////////////

train-de-trainer-programma en de pilootprojecten in 2017 bij Cera.¹⁰⁸ Het project wordt momenteel gecoördineerd door Faro en Histories. Onroerend erfgoed is vertegenwoordigd via Herita en de provincie Oost-Vlaanderen. In een lokaal project zal ook steeds iemand van de IOED aan tafel worden uitgenodigd. Projecten met een archeologische component en/of vrijwilligers vonden plaats of zijn gepland in Deurne-Zuid (Museum Boekenberg), Drongengoed (Ursel, i.s.m. IOED Meetjesland) en de Boudelo-abdij (Stekene, i.s.m. IOED Erfpunt). Een gelijkaardige methodiek van Buurten met erfgoed wordt door Oost-Vlaanderen en Limburg aangewend voor hun onroerenderfgoedwerking via de respectievelijke projecten 'Erfgoedredders' en 'Jong redt oud'.

Burgerwetenschap

Initiatieven van burgerwetenschap waarbij vrijwilligers met diverse activiteiten kunnen bijdragen en deel hebben aan het wetenschappelijk onderzoek komen in Vlaanderen, ook in de humanities, stilaan van de grond.¹⁰⁹ Dat de erfgoedsector en professionele expertisecentra hierin een interessante rol kunnen spelen, bewijst Histories als trekker van Project Y en MamaMito en als partner in onder meer SOS Antwerpen en Getuigenissen.¹¹⁰ Maar momenteel lopen er geen burgerwetenschapsprojecten rond archeologie.¹¹¹

Gemeenschapsarcheologie

Bij *community archaeology* of gemeenschapsarcheologie neemt een groep lokale vrijwilligers het voortouw in een archeologische opgraving onder begeleiding van professionele archeologen.¹¹² Sinds de professionalisering van de archeologie hebben er slechts enkele van dit soort opgravingen plaatsgevonden. Zo heeft de VUB in 2014 onder leiding van Dries Tys en met een beperkte financiële ondersteuning van de gemeente Middelkerke en de universiteit zelf, een *community dig* ondernomen op de locatie van de voormalige pastorie van Leffinge, een site die net onder de oppervlaktecriteria viel voor een onderzoek door een archeologisch bedrijf. De opgraving werd geleid door twee personeelsleden van de VUB en werd aangevuld met studenten en lokale vrijwilligers die o.a. gerekruteerd waren via de lokale heemkundige vereniging. In 2015 werd een lokale expo in de kerk van Leffinge georganiseerd om ook de onderzoeksresultaten aan de lokale gemeenschap te communiceren.¹¹³

Dig Hill 80

Een privaat initiatief dat bekroond werd met de Forum Archeologieprijs in 2020 was Dig Hill 80. Een braakliggende verkaveling in Wijtschate (Heuvelland) herbergde een unieke Eerste Wereldoorlog-site die binnen de bestaande archeologiewetgeving moeilijk op te graven was. Dankzij een intensief crowd funding project met een substantieel buitenlands aandeel kon de site

---

¹⁰⁸ www.buurtenmeterfgoed.be/nl/over.

¹⁰⁹ Voor de oproep en geselecteerde projecten zie www.ewi-vlaanderen.be/oproep-citizen-science.

¹¹⁰ Behalve project Y en MamaMito, gericht op participatie door genealogen, neemt Histories deel aan syntheseonderzoeken 'Hooge Siecken' in Ieper en Merovinger DNA in Koksijde. Daarnaast participeert Histories ook in 'Truiens DNA: Genetische geschiedenis van de middeleeuwse bevolking van Sint-Truiden' i.s.m. KULeuven, University of Tartu en Aron bv (<https://historiesvzw.be/gen-iaal-erfgoed/>).

¹¹¹ De lancering van een digitaal participatief platform rond WOII-luchtfotografie waarbij burgers meehelpt historische luchtfoto's en LiDAR te interpreteren werd door de corona-crisis uitgesteld naar oktober 2020. Dit project is een samenwerking tussen de Provincie Limburg en de Universiteit Gent.

¹¹² Thomas 2017; Cooper 2019.

¹¹³ Forum Vlaamse Archeologie 2015.

4.8 ARCHEOLOGISCHE COLLECTIES, MUSEA EN SITES

4.8.1 Context

Archeologie is bij uitstek een erfgoed domein waarbij de materiële vondsten (roerend erfgoed) niet los kunnen worden gekoppeld van hun context: de archeologische sporen (onroerend erfgoed). Deze landschapstekening van archeologische musea in Vlaanderen waaiert daarom uit naar musea met een archeologische deelcollectie en naar openluchtsites met een bezoekerscentrum.

Museumlandschap in beweging

Het museumlandschap van Vlaanderen is zeer divers en in beweging. Slechts een beperkt aantal van de Vlaamse musea is ook erkend als museum door het Departement Cultuur - Kunsten en Erfgoed en krijgt een werkingssubsidie. In 2018 werden de culturele bevoegdheden van de provincies overgeheveld naar Vlaanderen wat grote gevolgen had voor regionale en lokale musea die door de provincies met financiële middelen werden ondersteund. Het is een transitie die nog gedeeltelijk aan de gang is en waarvan de impact op de culturele erfgoedsector en de verwachtingen en noden van diverse actoren nog niet helemaal uitgeklaard zijn, evenmin als hoe daarop kan worden ingespeeld door het Departement Cultuur, het steunpunt voor cultureel erfgoed FARO en het steunpunt voor bovenlokale cultuur Op/Til. Hoewel de meer algemene uitdagingen van lokale en regionale musea bepalend zijn voor hun werking, focust dit hoofdstuk op de problematieken van musea eigen aan het archeologisch profiel.

Internationale context

Ook internationaal is de museale wereld voortdurend in beweging. Binnen ICOM woedt momenteel een debat over hoe meerstemmigheid, partnerschappen, kennis- en collectiedeling (cf. 'participatie') moeten geïntegreerd worden in de museumdefinitie.¹¹⁴ Archeologische musea en collecties hebben een subcommittee binnen ICOM, de International Committee for Museums and Collections of Archaeology and History, waarbinnen trends en vraagstukken worden behandeld specifiek voor archeologische musea. De vraag naar hoe archeologische musea zich verhouden tot preventieve archeologie was het onderwerp van de internationale conferentie in 2018.¹¹⁵

Archeologische (deel)collecties

Archeologische ensembles die tot stand komen in het kader van het Malta-onderzoek komen in principe terecht in de erkende onroerenderfgoeddepots, of worden bewaard bij de eigenaar. Historische archeologische collecties bevinden zich grosso modo in museale instellingen, in onderzoeksinstellingen, de depots (zie hoofdstuk Onroerenderfgoeddepots), of bij lokale erfgoedverenigingen (zie hoofdstuk Verenigingen en vrijwilligers). Elk van deze actoren kunnen er een 'zuiver archeologische' ofwel 'gemengde'

---

¹¹⁴ Van Oost 2019; Engelsman 2019.

¹¹⁵ "Reconsidering Museums Versus Contemporary Archaeology". Kyoto, 2-4 oktober 2018. Het congresverslag was nog niet verschenen bij het afronden van dit onderzoeksrapport.

////////////////////////////////////

collectie op nahouden.¹¹⁶ De inhoudelijke situering van de collecties wordt in deze landschapstekening niet gemaakt gezien die analyse grotendeels reeds gebeurd is in het kader van het onderzoeksrapporten van Monsieur, Lombaert *et al.* en Martens *et al.*¹¹⁷

Roerend of onroerend, museum of erfgoedcentrum?

Respondenten wijzen op het spanningsveld roerend en onroerend erfgoed dat bij uitstek bestaat in de regionale en lokale archeologische musea en erfgoedsites. Deze musea combineren nu eenmaal vaak (een) archeologische of erfgoedsite(s) (onroerende materie) met een collectie en een museum (culturele, roerende erfgoedmaterie). Dat de lokale, regionale en landelijke ondersteuning en projectsubsiëring van deze domeinen verschillen, maakt hun dagelijkse werking en strijd om het voortbestaan complex. Enkel voor de musea die erkend zijn als professionele cultureelerfgoedinstelling, bestaat een Vlaams kader met subsidies voor werking en projecten. De Inventaris Onroerend Erfgoed geeft de juridische status weer van 'aanduidingsobjecten', zoals 'erfgoedlandschappen' en 'beschermingen', maar het Onroerenderfgoeddecreet biedt geen kader om archeologische sites voor/met een publieksontsluiting te omschrijven, in te delen of te subsidiëren. Het is daarom niet mogelijk om in het kader van dit onderzoek een sluitend overzicht of indeling te bieden van de (publieksontsluiting van) onroerende erfgoedsites met een archeologische component.

In de ontsluiting van erfgoedsites met een archeologische component speelt ook de bevoegdheid Toerisme een rol, zowel op lokaal als regionaal niveau. Zij zal bijvoorbeeld investeren in de ontsluiting van een site en een bezoekerscentrum en redeneert daarbij volgens andere parameters dan het goed behoud en beheer van een erfgoedsite of een participatieve erfgoedwerking.¹¹⁸

4.8.2 Analyse van de publiekswerking

Methodologie

Het overzicht en de indeling van de archeologische collecties en musea in dit hoofdstuk is tot stand gekomen door een combinatie van bestaande overzichten, aangevuld met het geafficheerde publieksaanbod voor 2018-2019. Startpunt vormt Erfgoedkaart.be, een instrument van FARO, waar erfgoedorganisaties jaarlijks zelf hun omschrijving aanpassen en aangeven met welke sector (in casu musea) en trefwoorden (in casu archeologie) men zich verbindt. Op Erfgoedkaart.be staan vooral, maar niet uitsluitend culturele erfgoedinstellingen. De lijst werd aangevuld met de museumlijst aangeboden door Openbaar Kunstbezit Vlaanderen, eveneens voorzien van een trefwoord 'archeologie', en de leden van ICOM-Flanders.¹¹⁹ Stads- of streekmusea en heem- of oudheidkundige musea werden aangevuld op basis van de lijst van archeologische collecties die door Patrick Monsieur werd samengesteld in 1999.¹²⁰ Herita

---

¹¹⁶ Monsieur 1999, 23-44.

¹¹⁷ Monsieur 1999; Lombaert *et al.* 2013; Martens *et al.* 2015.

¹¹⁸ De relatie van toerisme met onroerend erfgoed en archeologie is niet nader onderzocht in dit onderzoek.

¹¹⁹ OKV biedt een overzicht van musea op basis van categorisering, in casu 'archeologie' (<https://okv.be/nl/musea>, geraadpleegd 15.06.2020). De ledenlijst van ICOM is samengesteld op basis van betaalde instellingslidgelden. Voor lidmaatschap is geen officiële erkenning als museum door het Departement Cultuur noodzakelijk. (<https://www.icom-belgium-flanders.be/musea/>, geraadpleegd 15.06.2020)

¹²⁰ Met uitsluiting van de gemengde collecties met minder dan 10% archeologische deelcollectie en van de musea die niet langer bestaan.

biedt geen overzicht van archeologische sites of hun ontsluiting, noch duiding bij een mogelijke opdeling of ontsluiting. De landschapstekening werd aangevuld met interviews met zeven vertegenwoordigers van vier Vlaamse musea (zowel landelijk¹²¹, regionaal als lokaal, erkend als niet erkend) en met FARO. Alle andere respondenten werden bevraagd naar hun samenwerking met musea.

Actoren en praktijken

De musea blijken een belangrijk segment te vormen binnen de organisatoren van publieksaanbod. Dat is evident gezien de relatie met het publiek en het presenteren van een collectie inherent is aan een museum. Er zijn zeer grote verschillen in de manieren waarop musea archeologie en archeologische collecties, sites en verhalen (kunnen) ontsluiten en interageren met publiek. We maken een museale landschapstekening.

Het provinciaal museum 'Raversyde Anno 1465' (© agentschap Onroerend Erfgoed).

- Archeologische musea

Vlaanderen en Brussel tellen twaalf 'zuivere' archeologische musea, dat wil zeggen musea die zich expliciet archeologisch profileren en er een professionele museumwerking op na houden.¹²²

---

¹²¹ Met het woord 'landelijk' wordt binnen het Cultureelerfgoeddecreet en -beleid 'voor heel Vlaanderen' bedoeld, en dus niet 'nationaal' of 'Belgisch'.

¹²² Met professionele werking wordt bedoeld dat het museum niet louter draait op vrijwilligers en dat het op regelmatige basis toegankelijk is voor publiek. Het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis heeft de grootste

Provincie	Naam	Plaats	Type	Erkend?
Brussel	Coudenbergpaleis	Brussel	site met archeologisch museum	n.v.t.
Vlaams-Brabant	Archeologisch centrum van de abdij Affligem	Affligem	site met archeologisch museum	neen
Limburg	Musea Maaseik - Regionaal Archeologisch Museum	Maaseik	onderdeel van stadsmuseum	ja
Limburg	Gallo-Romeins Museum	Tongeren	zuiver archeologisch museum	ja
Limburg	Teseum	Tongeren	site met archeologisch museum	neen
Limburg	Museum De Kolonie	Lommel	zuiver archeologisch museum	ja
West-Vlaanderen	Musea Brugge - Archeologiemuseum	Brugge	onderdeel van stadsmuseum	ja
West-Vlaanderen	Raversyde Anno 1465	Oostende	onderdeel van stadsmuseum	neen
West-Vlaanderen	Romeins Archeologisch Museum	Oudenburg	site met archeologisch museum	neen
West-Vlaanderen	Abdijmuseum Ten Duinen	Koksijde	site met archeologisch museum	ja
Oost-Vlaanderen	Stedelijke Musea Dendermonde - Vleeshuismuseum	Dendermonde	onderdeel van stadsmuseum	ja
Oost-Vlaanderen	Provinciaal Archeologisch Museum Ename + Velzeke	Ename + Velzeke	zuiver archeologisch museum	ja

Archeologische musea in Vlaanderen en Brussel met een professionele museumwerking.

Vier daarvan zijn door Vlaanderen 'erkende musea'. Ze kregen dit kwaliteitslabel omdat ze voldoen aan de vijf basisfuncties voor een professionele cultureelerfgoedwerking, gedefinieerd in het Cultureelerfgoeddecreet: herkennen en verzamelen, behouden en borgen, onderzoeken, presenteren en toeleiden, participeren. Het is op zich niet verrassend dat er een groot verschil is in de professionaliteit van de museum- en publiekswerking tussen de erkende musea en de andere archeologische musea. (zie verder) Enkel de twee eerste worden gesubsidieerd door Vlaanderen:¹²³

- Gallo-Romeins Museum Tongeren (landelijk),
- Abdijmuseum Ten Duinen (regionaal)
- Provinciaal Archeologisch Museum Ename-Velzeke (regionaal)
- Museum De Kolonie (lokaal)

Ook het Archeologiemuseum in Brugge, het Regionaal Archeologisch Museum in Maaseik en het Vleeshuis in Dendermonde zijn archeologische musea die strikt genomen erkend zijn, omdat het afdelingen zijn van respectievelijk Musea Brugge, Musea Maaseik en Stedelijke Musea Dendermonde (zonder subsidie).

Vijf van de twaalf archeologische musea vertellen de geschiedenis en tonen de vondsten van de historische site waarnaast ze gelegen zijn: Coudenbergpaleis (Brussel), Romeins Archeologisch Museum (Oudenburg), Raversyde Anno 1465 (Oostende)¹²⁴, Archeologisch centrum van de abdij van Affligem en Teseum

---

archeologische collectie maar is strikt genomen geen zuiver archeologisch museum. Het wordt verder in dit hoofdstuk als buitenbeentje besproken.

¹²³ Voor het overzicht van de erkenningen, indelingen en subsidies van de cultureelerfgoedronde 2019-2023, waaronder de musea, zie:

www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/180620_resultaten%20advisering%20oper%20aanvraagtype.pdf

¹²⁴ Het voortbestaan van specifiek het museum over het middeleeuws vissersdorp staat echter momenteel ter discussie en is onderwerp van een nieuwe missieverklaring.

(Tongeren). Die laatste opende pas in 2016 en biedt deels een vernieuwde presentatie van de kerkschat van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en deels een ondergronds parcours langs de archeologische vondsten waarbij de bezoeker via allerlei digitale hulpmiddelen 2000 jaar bouwgeschiedenis te zien krijgt.¹²⁵

In Brussel genieten Museum Kunst en Geschiedenis en het Hallepoortmuseum als onderdeel van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis een federale erkenning.

- Stads- of streekmusea met een uitgesproken archeologische collectie

Een tweede categorie aan musea met een archeologische collectie zijn de stads- en/of streekmusea. Nagenoeg elk stadsmuseum beschikt over een (historische) deelcollectie archeologie. Het aandeel van de archeologische collectie ten opzichte van de andere deelcollecties; of men de archeologische collecties verwerkt in de permanente of tijdelijke opstelling; en of men er publiekswerking aan verbindt, verschilt onderling sterk en is het gevolg van lokale historische ontwikkelingen, verzamelgedrag en de aanwezigheid van archeologen en verenigingen. Behalve de reeds genoemde Musea Brugge, Musea Maaseik en Stedelijke Musea Dendermonde zijn de stads- of streekmusea die hun (deel)collectie uitgesproken archeologisch categoriseren:

Erkend - landelijk

- STAM Gent

Erkend - regionaal

- Taxandriamuseum (Turnhout)
- SteM Sint-Niklaas

Erkend - lokaal (zonder subsidie)

- Stadsmuseum Lokeren

Erkend - niet ingedeeld (zonder subsidie)

- Stedelijk Museum Hoogstraten
- Yper Museum

Niet erkend

- Den AST (Halle)
- Stedelijk Museum Aarschot
- Erfgoedsite Tienen
- Stadsmuseum 't Schippershof (Menen)

---

¹²⁵ <https://teseum.be/teseum-archeologische-site/>.

De stedelijke musea van Antwerpen, Leuven, Hasselt, Oostende en Mechelen profileren hun archeologische collectie nauwelijks of toch minder dan in het verleden.¹²⁶ De (mix van) oorzaken zijn te vinden in de afbouw van de stedelijke archeologische diensten, gebrek aan archeologische conservators en strategische museumkeuzes waarbij de chronologische stadsgeschiedenis niet langer het hoofdnarratief vormt.

Respondenten zijn het erover eens dat archeologische collecties 'moeilijk' zijn omdat ze vaak veel verbeelding vragen van de bezoeker en esthetisch verbleken bij iconografische of kunstcollecties. Toch blijven verschillende musea manieren zoeken om de archeologische objecten in te zetten in de tentoonstellingen en publiekswerking. De expertise van archeologen in het team of in de gemeente (via een depot of IOED) vormt evident een stimulans. STAM Gent vond een originele inzet van archeologische collecties in de tentoonstelling "Ondergronds in de stad" (2019-2020) waar het ondergrondse stadsleven veel breder dan enkel archeologisch werd benaderd. Het Yper Museum kon beroep doen op de archeologische expertise van IOED CO7 en het agentschap Onroerend Erfgoed voor zijn tentoonstelling "Graven in de stad" (2019) en liet publiek 'archeologische vondstkaarten' inzenden voor het jaar 2519.¹²⁷ In STeM Sint-Niklaas werd een hoek van de permanente tentoonstelling ingericht met archeologische vondsten in samenwerking met IOED Erfpunt.

- Heem- en oudheidkundige musea

Een derde groep van musea bundelen we als heem- en/of oudheidkundige musea die een uitgesproken archeologische (deel)collectie beheren en tentoonstellen. Het is een amalgaam van lokale musea die meestal gelinkt zijn aan een lokale erfgoedvereniging, en die soms ook een of andere steun krijgen van de gemeente. De archeologische collecties bestaan uit historische verzamelingen van de gemeente of van de leden van de vereniging.¹²⁸ Een handvol van deze (kleine) musea zijn zuiver archeologisch qua thematiek. Het RAMS is gevestigd naast de prehistorische, Romeinse en Merovingische archeologische site van Kerkhove.

- Erfgoed Museum Asse - Agilas vzw (Asse)
- Museum De Kelder - Testa vzw (Tessenderlo)
- 't Rohardushof, archeologisch aardewerkmuseum (Beveren-aan-den-IJzer)
- RAMS Regionaal Archeologisch Museum a/d Schelde - VOBoW vzw (Avelgem)
- Museum Van Bogaert-Wauters/Vikingmuseum (Hamme)

Respondenten van de IOED's zijn in dubio over hoe ze de lokale musea kunnen ondersteunen met nieuwe vondsten uit de gemeente. Door de collecties te fragmenteren over verschillende musea raakt immers ook het verhaal weer versnipperd. Tijdelijke lokale tentoonstellingen zijn een manier om dat te doen, maar kosten veel tijd en energie.

---

¹²⁶ Dit onderzoek wil niet beweren dat deze musea geen enkele werking hebben rond hun archeologische collectie, enkel dat de collectie in de huidige presentatie van de museumwerking geen of slechts een heel kleine vermelding krijgt. De musea werden hierover niet systematisch bevroegd. Het Stadsmuseum Aalst werkt bijvoorbeeld nauw samen met de werkgroep archeologie van de Heemkundige Kring Denderland die de museumzolder als uitvalsbasis benut om de archeologische collectie Hofstade te onderzoeken en inventariseren. Het stadsmuseum van Kortrijk bereidt zich voor op een archeologische depotfunctie met publiekswerking.

¹²⁷ www.ypermuseum.be/archeologische-vondstkaart.

¹²⁸ Zie tabel in het hoofdstuk 'Verenigingen en vrijwilligers'. De lijst werd samengesteld op basis van het overzicht geleverd door Monsieur 1999 (33-34) waarbij enkel die musea met een archeologisch collectieaandeel van meer dan 10% werden weerhouden, gerefereerd aan de lijst van archeologische en heemkundige verenigingen die in het kader van dit onderzoek werd samengesteld.

- Andere musea met archeologische collecties

Er zijn een aantal andere musea die eveneens over een archeologische collectie beschikken. Daarvan organiseert enkel het Natuurhistorisch Museum Boekenberg, beheerd en onderhouden door de vereniging Werkgroep Natuurhistorisch Museum Boekenberg, publiekswerking rond archeologie. Het was onder andere betrokken bij een Buurten-met-erfgoed-project in Deurne-Zuid.¹²⁹

In Flanders Fields Museum trekt al een aantal jaar de kaart van landschapsarcheologie en luchtfotografie in haar museale presentaties en kenniscentrum. Het heeft daarvoor een deeltijds archeoloog in dienst. Ook het Memorial Museum Passchendaele 1917 heeft een archeologische deelcollectie met zowel vondsten rond de Zonnebeekse Augustijnenabdij als oorlogsrelicten gevonden in de regio.

- Africamuseum (Tervuren)
- In Flanders Fields Museum (Ieper)
- Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Brussel)
- Memorial Museum Passchendaele 1917 (Zonnebeke)
- Museum van de Nationale Bank van België (Brussel)
- Natuurhistorisch museum Boekenberg (Deurne)
- Navigo Nationaal Visserijmuseum (Koksijde)

- De universitaire musea

Twee buitenbeentjes zijn de archeologische musea van de UGent en de KULeuven. Het Didactisch Museum Archeologie (DMA) aan de KUL herbergt de collectie maquettes, afgietsels, artefacten en replica's van de onderzoeksgroep Archeologie en focust uitsluitend op de Klassieke Oudheid. Het museum werd heringericht in 2015 en is eenmaal per maand vrij te bezoeken en getuigt via de website van didactische workshops. Het Archeologisch Museum van de UGent heeft zowel een regionale als Mediterrane insteek en combineert gedoneerde collecties met eigen opgravingsmateriaal. Het museum is enkel op afspraak of op speciale evenementen te bezoeken. Een kleine selectie van de collectie wordt vanaf 2020 permanent tentoongesteld in het nieuwe Gents Universiteitsmuseum (GUM).

- Openluchtmusea, archeologieparken en erfgoedsites

Er is een hybride restgroep van openluchtsites die geen aanknopng lijkt te vinden bij de bestaande beleidskaders. Ze noemen zichzelf 'erfgoedsite' (Atlantikwal Raversyde met reconstructie middeleeuwse vissershuisjes; Abdij van Affligem; Drongengoed), 'archeologiepark' (De Rieten in Oudsbergen, PAM Ename) of 'openluchtmuseum' (RAM-Oudenaarde) en zijn verankerd aan een archeologische site waar al dan niet bouwkundig erfgoed, een vereniging, museum, bezoekerscentrum, wandelroute of signalisatie aan is verbonden. Er lijkt weinig maat te maken op de manier waarop deze archeologische sites of elementen (kunnen) worden ontsloten. Een duurzaam beheer en inkapseling in bijvoorbeeld een ruimere landschapontwikkeling die archeologische ontsluiting of publiekswerking op de site mogelijk maakt, lijkt niet evident en vraagt een integrale benadering vanuit toerisme en recreatie, natuurbeheer, onroerend en cultureel erfgoed. Er is onder de respondenten veel animo voor het landschap als cultuurhistorisch gegeven

---

¹²⁹ Een impressie van dit Buurten met erfgoed-project waarbij ook volksmuseum Turninum betrokken was: www.youtube.com/watch?time_continue=124&v=vgzvYCsYzMQ&feature=emb_title.

waarbij archeologie slechts één component vormt in een holistische benadering. De in situ benadering sluit bovendien aan bij het principe van het Verdrag van Malta om archeologische sporen zoveel mogelijk op locatie te conserveren en in stand houden.

Het valt op dat publieksactiviteiten op/door deze sites zeer beperkt zijn en sommige zelfs helemaal niet opduiken als locatie of organisator van publieksactiviteiten. Binnen de context van dit onderzoek kon de (diversiteit van) ontsluiting van archeologische sites niet exhaustief worden in kaart gebracht, noch de mogelijkheden voor (archeologische) publiekswerking. Het gaat bijvoorbeeld ook om 'erfgoed sites' waar de archeologie slechts een component van vormt en vaak is de verhouding bouwkundige en archeologische ontsluiting niet vanop afstand te detecteren.

Neanderthalsite

In 2015 werd trots aangekondigd dat de Neanderthalsite van Veldwezelt de eerste beschermde archeologische site was die met steun van (onder andere) de Vlaamse overheid kon ontsloten worden voor publiek. Op de unieke site werden tijdens opgravingscampagnes tussen 1998 en 2003 resten gevonden van minstens vijf Neanderthalkampementen. Een archeologisch wandelpad gidst vandaag wandelaars in kleine groepjes doorheen het verhaal van de site.¹³⁰ Het is bij deze ene subsidie voor ontsluiting van een archeologische site gebleven.

Inrichting van de Neanderthalsite te Veldwezelt, om ze toegankelijk te maken voor het publiek (© Kris Vandevorst, agentschap Onroerend Erfgoed)

¹³⁰ www.lanaken.be/visitanaken/Ontdekken/Neanderthaler; “Unieke Neanderthalsite Veldwezelt open voor publiek” Archeonet. 12.06/2015 (www.archeonet.be/?p=38185).

Voor bijna alle musea, zowel met een zuivere als gemengde collectie, geldt dat ze zijn losgeknipt van het archeologische onderzoek waar ze in geworteld zijn. In een eerste stap in de jaren 1990 toen archeologisch onderzoek een exclusieve zaak werd van overheden en universiteiten en opnieuw in 2016 toen het zwaartepunt van het archeologisch onderzoek decretaal bij de bedrijven kwam te liggen. Erkende musea mogen met de cultureelerfgoedbudgetten van Vlaanderen sowieso geen onderzoek doen, tenzij vanuit de eigen cultureelerfgoedcollectie.¹³¹ In het verleden was er vaak een directe link tussen de musea en individuele onderzoekers van het voormalige VIOE, aan de universiteiten of bij de lokale en regionale overheden die het onderzoek ter plaatse gevoerd hadden. Maar nu het agentschap Onroerend Erfgoed niet langer zelf onderzoek doet of publiekswerking inricht, en er aan de universiteiten meer en meer nadruk wordt gelegd op internationaal onderzoek, lijkt het erop dat de inhoudelijke interpretatie en presentatie in de archeologische musea dreigt te stagneren.

Er zijn wel vaak nog hechte persoonlijke contacten tussen de museumconservators en de onderzoekers van zowel het agentschap Onroerend Erfgoed als de universiteiten die als specialisten gekend zijn van een regio of periode. De onderzoekers worden gevraagd naar advies over collectiestukken of bij een tijdelijke tentoonstelling. Meestal gebeurt dit niet vanuit de functie als onderzoeker, maar vanuit een persoonlijk engagement in lokale werkgroepen (Drongengoed – Het geheim van de Cuesta). Maar nu de uitvoering van het veldonderzoek zich terugtrekt uit de publieke sfeer en is voorbehouden aan de bedrijven, worden de connecties met de inhoudelijke experts kwetsbaar.

De groeiende afstand tussen Vlaamse musea en actueel (archeologisch of historisch) onderzoek is het gecombineerde effect van de commercialisering van het archeologisch onderzoek, internationale tendensen aan de universiteiten, het inperken van de onderzoekstaken van het agentschap Onroerend Erfgoed en de strikte bevoegdheidsscheiding tussen roerend en onroerend erfgoed. De verwijdering is niet zonder risico: de musea en tentoonstellingen dienen immers steeds opnieuw gevoed te worden met nieuwe verhalen op basis van inhoudelijke kennis. Recent publieksonderzoek in opdracht van het Departement Cultuur, Jeugd en Media stelde een profiel op van de museumbezoekers op basis van een bevraging in 12 Vlaamse musea (geen daarvan had een archeologisch profiel). Op de vraag naar het belangrijkste motief voor het museumbezoek blijkt kennisverrijking bovenaan te staan (86%), gevolgd door je laten verrassen door iets wat je niet kende (81%). 68,3% van de museumbezoekers verwacht met nieuwe kennis het museum te verlaten.

Centrum voor Historische en Archeologische Luchtfotografie

Een museum dat wel sterk inzet op haar kenniscentrum en een deeltijds archeoloog in dienst heeft, is het In Flanders Fields Museum. Het museum beschikt over een uitgebreide collectie luchtfoto's en beschouwt het landschap als de laatste getuige van de Eerste Wereldoorlog. Het museum richtte samen met de Universiteit Gent en de Provincie West-Vlaanderen het "Centrum voor Historische & Archeologische Luchtfotografie" op. De luchtfoto's bieden immers unieke

---

¹³¹ Om erkend te worden en een werkingssubsidie te ontvangen moet een museum ook de functie van 'onderzoek' op zich nemen. Zelf wetenschappelijk onderzoek uitvoeren op basis van het profiel van de collectie cultureel erfgoed is mogelijk met dien verstande dat in de praktijk nauwelijkt wordt toegezien dat de erfgoedcollectie steeds het uitgangspunt vormt en er geen werkingsbudgetten voor cultureel erfgoed doorstromen naar wetenschappelijk (historisch of archeologisch) onderzoek. Zie "Cultureelerfgoeddecreet 2017: criteria aanduiding en indeling collectiebeherende organisaties". Agentschap Kunsten en Erfgoed. 27.06.2017: www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/infosessie_20170627_criteria_aanduiding_indeling.pdf.

mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek, museale en toeristische ontsluiting van historische sites in de voormalige slagvelden van de Eerste Wereldoorlog en zijn een bron van informatie voor ruimtelijke-orderingsprocessen en beheer van erfgoed.¹³²

Musea als eilanden?

Algemeen wordt aangegeven dat de structuren en financiële middelen achter de archeologische musea te zwak zijn om een duurzame, ambitieuze visie op archeologische ontsluiting en publiekswerking te ontwikkelen. Het is opmerkelijk dat geen van de archeologische musea of sites partner zijn in cultureelerfgoedprojecten van de laatste jaren.¹³³ Respondenten wijzen erop dat een regionale rol voor musea in praktijk geen evidentie is en de Vlaamse verwachtingen op dat vlak buitensporig. Regionale ambities rijmen nu eenmaal moeilijk met de politieke logica van de lokale subsidieverstrekkers.

Erkende musea kunnen beroep doen op ondersteuning van FARO. Het steunpunt heeft momenteel trajecten lopen waarin onderzocht wordt hoe na de overheveling van de culturele bevoegdheden van de provincies, (erkende en niet erkende) regionale en lokale musea kunnen ondersteund worden en hoe dat kan worden afgestemd met de ondersteuning geboden door Op/TIL, het steunpunt voor bovenlokale cultuur. Respondenten uit het archeologische museumveld geven aan voor praktische, methodologische of inhoudelijke ondersteuning de provinciale (cultureel) erfgoedconsulenten te missen.

4.8.3 Types publiekswerking

Focus op bezoekers

De overheersende logica van de musea, of toch van hun beheerders, blijft dat het publiek naar daar moet komen: via permanente en tijdelijke tentoonstellingen, gegidste rondleidingen, workshops of lezingen. Partnerschappen of publiekswerking buiten de museummuren ervaren de respondenten als moeizaam tot onbestaand. Wel voelen de archeologische musea zich aangesproken om deel te nemen aan Archeologiedagen en Open Monumentendag.

Respondenten uit verschillende deelsectoren bevestigen dat de musea niet langer knooppunten zijn in het archeologisch netwerk en amper worden ingezet voor publiekswerking omtrent actueel archeologisch onderzoek. Nieuwe spelers als IOED's en bedrijven hebben nauwelijks contacten met musea. Waar er wel nog een samenwerking is, tussen Erfpunt en STeM, of SOLVA en PAM Ename/Velzeke bijvoorbeeld, resulteert dat in opmerkelijke presentaties en publiekswerking op basis van recent onderzoek en vondsten. Ook doen verschillende (zuiver) archeologische musea moeite om via lezingen het actuele onderzoek onder de aandacht te brengen van het museumpubliek. Met universiteiten bestaan er duidelijk ook vruchtbare samenwerkingen: verschillende onderzoekers werken samen met musea voor tijdelijke tentoonstellingen die verband houden met hun specialisatie of (doctoraats)onderzoek. (zie hoofdstuk Universiteiten)

Toch wordt ook aangegeven door respondenten dat regionale centra (een museum, archeologische site of een combinatie) een positieve invloed hebben op het lokale draagvlak voor archeologie en dat een gebrek

¹³² www.inflandersfields.be/nl/kenniscentrum/luchtfotografie/.

¹³³ Toch niet in zoverre dat dit kan afgeleid worden op basis van de projectendatabank van FARO: <https://faro.be/projectendatabank>.

aan visie en ondersteuning van deze centra een gemis is voor het draagvlak voor archeologie en archeologische publiekswerking.

Erkende musea

Hoewel er in de bovenstaande landschapstekening sprake is van een dertigtal musea zijn er voor archeologie maar twee musea met landelijk belang: Het Koninklijk Museum Kunst en Geschiedenis in Brussel en het Gallo-Romeins Museum Tongeren. Gezien het eerste een federaal museum is dat buiten de Vlaamse bevoegdheid valt, en geen van de respondenten aangeeft ermee samen te werken, wordt het hier slechts kort gesitueerd. Ook de publiekswerking van de drie andere erkende musea met een zuiver archeologisch profiel, wordt hier kort gesitueerd. Aangezien ze voldoen aan de vijf basisfuncties van een professionele culturele erfgoedinstelling, waaronder participatie, zijn deze musea een stuk veelzijdiger in hun publiekswerking. Of omgekeerd: omdat deze musea een stuk veelzijdiger en professioneler zijn in hun publiekswerking, kregen ze een erkenning. De schaal, middelen en personeelsbezetting van de erkende musea zijn erg uiteenlopend, maar het valt op dat ze inhoudelijk complementair zijn (prehistorie in Lommel, Gallo-Romeins in Tongeren en Velzeke, middeleeuwen in Koksijde, Enamel). Elk van deze musea heeft als grote uitdaging dat het gelegen is in uithoeken van Vlaanderen.

- Buiten categorie: het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis

Het KMKG is een museum buiten categorie. De fenomenale collectie reikt van de prehistorie tot de 20ste eeuw, en van Zuid-Amerika naar Zuidoost-Azië. Een van de vier deelcollecties is 'Nationale Archeologie' met prehistorische, Gallo-Romeinse en Merovingische artefacten. Tussen 1903 en 1963 was aan het KMKG de Rijksdienst voor Opgravingen verbonden, de eerste overheidsdienst voor archeologie die er aanvankelijk op gericht was de museumcollectie te verrijken. Het KMKG heeft nog steeds een afdeling 'Nationale Archeologie' met multidisciplinaire onderzoekers en restaurateurs met een focus op vondsten uit de prehistorie, de Romeinse en de Merovingische periode. De onderzoekers dragen bij, in samenwerking met de Directie voor Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, tot de uitvoering van het archeologisch beleid in de 19 gemeenten van het Brussels Gewest. De restaurateurs van het KMKG behandelen alle archeologische vondsten afkomstig van deze opgravingen, die vervolgens door vorsers kunnen bestudeerd worden en aan het publiek getoond in het kader van tijdelijke tentoonstellingen.¹³⁴ Voor de studie van de vondsten wordt samengewerkt met een aantal onderzoeksinstituten: (hoofdzakelijk) de Université libre de Bruxelles voor de informatie betreffende het paleo-milieu, het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen voor de analyse van antropologische en zoölogische vondsten en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium voor de studie en de restauratie van bijzondere objecten.

Het KMKG maakt geen deel uit van het Vlaams Museumoverleg maar is wel lid van ICOM België, dat de communautaire grenzen van het museumlandschap overstijgt. De publiekswerking van het KMKG overschrijdt de actuele Vlaamse/Belgische archeologie ruimschoots: het presenteert internationale tentoonstellingen en kan werken met topstukken uit oude beschavingen van over de hele wereld. De workshops en rondleidingen voor gezinnen en scholen focussen op de collectie van Egypte, Rome en Latijns-Amerika.

---

¹³⁴ Zie www.kmkg-mrah.be/nl/archeologie-brussel.

ArcheoHotspot

In de laatste archeologische tentoonstelling 'Crossroads' (2019-2020) over Europese migratie tijdens de middeleeuwen experimenteerde het KMKG samen met urban.brussels als eerste in België met het format van ArcheoHotSpot. Het concept werd ontwikkeld door het Allard Pierson Museum in Nederland en laat het publiek van dichtbij en *hands-on* kennismaken met archeologie. In een open archeolab in de tentoonstellingsruimte wordt gesorteerd, gedetermineerd en gepuzzeld met écht archeologisch materiaal. Tegelijk komt het gesprek op gang: over de materialen en wat de vondsten vertellen, over het verleden en hoe de archeologie als wetenschap in elkaar zit. Voor de bezetting van deze ArcheoHotSpot werd een open oproep gedaan aan archeologieliefhebbers die onder begeleiding van een coördinator van het museum hun passie voor archeologie konden overdragen.¹³⁵

Rijksmuseum van Oudheden

Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (Nederland) heeft een centrale positie in het archeologische museumlandschap in Nederland. Aangezien ze eveneens fungeren als depot voor opgravingsvondsten van nationaal belang, is een actuele museale invulling gegarandeerd. Het museum beschikt onder andere over een onderzoekspoot die deelneemt aan opgravingsprojecten en een determinatiedienst voor archeologische voorwerpen van particulieren.

- Gallo-Romeins Museum Tongeren

Respondenten zijn het erover eens dat het Gallo-Romeins Museum in Tongeren het enige Vlaamse museum is dat qua bereik en internationale tentoonstellingen boven de andere uitsteekt. Het, toen nog provinciale, Gallo-Romeins Museum kreeg na de heropening in zijn nieuw (en huidig) gebouw in 2011 de titel van Europees Museum met in het kielzog een reeks aan internationale tentoonstellingen en stijgende bezoekerscijfers (met een piek van 174.000 bezoekers in 2012). In 2014 kreeg het museum de Vlaamse Museumprijs uitgereikt door het tijdschrift Openbaar Kunstbezit Vlaanderen omwille van "de manier waarop het sinds vele jaren de discipline archeologie in al haar verschijningsvormen in de kijker zet". De landelijke en zelfs Europese allure van het museum kwam er dankzij investeringen van de Vlaamse Gemeenschap en Europa, en vooral van de provincie Limburg, die ook de wetenschappelijke inspanningen op dreef van het museum. Als gevolg van de overheveling van de culturele bevoegdheden naar Vlaanderen, werd het beheer van het Gallo-Romeins Museum in 2018 van de provincie overgedragen aan de stad Tongeren. De onzekerheid en transitiefase hadden een impact op het aantal bezoekers dat in 2018 terugviel tot 75.000 en 106.000 in 2019.¹³⁶

Het museum geeft aan in zijn beleidsplan 2019-2023 kansen te zien voor de verdere professionalisering van de museumwerking en men concipieert momenteel een nieuwe vaste opstelling. Toch uitten verschillende respondenten ongerustheid over de effecten van de overheveling. Een stad als beheerder legt logischerwijs andere klemtonen op het vlak van activiteiten en inhouden dan een provincie : de dienstbaarheid ten

---

¹³⁵ Er bestaat een volledige website over ArcheoHotspots met toelichting over het concept, documentatie en voorbeelden: <https://archeohotspots.nl/>; in verband met het initiatief van het KMKG zie o.a. www.kmkg-mrah.be/nl/museum-zoekt-vrijwillige-archeolovers-voor-archeohotspot.

¹³⁶ Het Gallo-Romeins Museum biedt op zijn website een historiek aan: www.galloromeinsmuseum.be/nl/het-museum/historiek.

opzichte van de regio en de provincie zou verminderen, net als de link met het actuele wetenschappelijke onderzoek. Ook de impact op de financiële draagkracht en de toegang tot directe en indirecte subsidiekanalen om bijvoorbeeld grote tentoonstellingen aan te trekken of collectiestukken aan te kopen, is nog niet duidelijk. De extra verwachtingen die een Vlaamse erkenning met zich meebrengt op het vlak van participatie en expertise-uitwisseling, kunnen niet ingelost worden als daar niet de gevraagde middelen tegenover staan.

Verken de Romeinse stad in het Gallo-Romeins museum te Tongeren (© Gallo-Romeins Museum).

Nu het Gallo-Romeins museum een 'landelijk' erkend museum is geworden, heeft het als doelstelling om zowel het collectie- als presentatiebeleid te verruimen buiten de provinciale grenzen. Daarvoor werkt het museum met de notie 'Civitas Tungrorum' wat ruwweg overeenkomt met het gebied in België ten oosten van de Schelde, het zuiden van Nederland, en kleine delen van Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland. Samen met de UGent inventariseerde het museum de menselijke occupatie en het landschapsgebruik tussen de Late IJzertijd en de Vroege Middeleeuwen (ca. 100 v.Chr. tot 750 n.Chr.) voor dit gebied op kaart met als doel de grote maatschappelijke dynamieken te begrijpen rond de Romeinse civitas.¹³⁷ Omdat Vlaanderen geen digitale archeologische kaart op maat van het publiek biedt en ondanks het feit dat het strikt genomen niet binnen het takenpakket van een cultureel museum valt, maakt het Gallo-Romeins Museum momenteel een publieksversie van deze inventaris, inzetbaar in de museumwerking.

¹³⁷ Voor alle projectinformatie zie www.gis3700.be/grm/civitas/ en <https://research.flw.ugent.be/en/projects/mapping-civitas-tungrorum>.

Het concept voor de nieuwe vaste opstelling in 2023 is nog in ontwikkeling. Waar de huidige presentatie is opgevat als een chronologisch verhaal waar objecten ter illustratie dienen, zal dat principe in de toekomst omgekeerd worden: vertrekkende uit de objecten wordt onderzocht wat die met een interdisciplinaire blik kunnen leren over heden en verleden. De opgravings- en historische context blijft belangrijk maar is niet langer het vertrekpunt. Met dit concept speelt Tongeren in op haar positie als museum dat gesubsidieerd wordt binnen het kader van het Vlaams Cultureelerfgoeddecreet, en vooral op het publiek dat de meerwaarde in een museumbezoek vindt in het contact met de objecten.

Het Gallo-Romeins museum tracht de actuele archeologie op verschillende manieren in de publiekswerking te integreren. Het educatief pakket archeoloog@work laat leerlingen van de eerste graad secundair onderwijs kennis maken met de methode van archeologisch onderzoek en maakt gebruik van reële objecten op een fictieve, maar wel representatieve, opgravingsite in Tongeren.¹³⁸ Tijdens de Archeologiedagen nodigt het museum archeologen uit om in het museum en elk vanuit zijn/haar specialisatie te vertellen over archeologisch onderzoek. De jaarlijkse lezingenreeks Spraakwater in samenwerking met het Davidsfonds van Tongeren, geeft een publiek platform aan (vooral academische) onderzoekers.

De collectie van het Gallo-Romeins Museum bestaat hoofdzakelijk uit vondsten uit Limburg en dateert veelal uit de tijd dat de provincie zelf opgravingen deed. In functie van de uitbreiding naar het gebied van de *Civitas Tungrorum* exploreert het museum nu collecties in de Vlaamse onroerenderfgoeddepots en andere beheerinstellingen. Het belang van een landelijk archeologisch museum en de ambitie die het terecht heeft op het vlak van collectie en objectpresentatie botst daarbij volgens respondenten soms met de lokale logica om aantrekkelijke vondsten die het resultaat zijn van lokale investeringen in archeologie via depotwerking en IOED's 'bij zich' te houden. Het toont aan dat het Gallo-Romeins Museum (nog) niet wordt gepercipieerd als een museum dat te midden van de sector staat en een algemeen archeologisch belang dient. Respondenten zijn akkoord over het belang en het potentieel van een landelijk archeologisch museum dat een aanjager kan zijn voor de publieke belangstelling voor archeologie en voor de sector. De rol van nationaal museum die het KMKG wat betreft de 'nationale archeologie' lang heeft vervuld, is nu eerder teruggeplooid op het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het Gallo-Romeins Museum in Tongeren lijkt de omgekeerde beweging te (kunnen) maken: het aanvankelijk provinciale museum breidt haar werking en collectie geografisch uit.

Moesgård Museum

Het Moesgård Museum in Aarhus, Denemarken, is internationaal vermaard voor de manier waarop het archeologie en (hoofdzakelijk maar niet uitsluitend) prehistorie presenteert. Het museum combineert vooruitstrevende scenografie, storytelling en onderzoek in zijn tentoonstellingen, die omwille van die aanpak een breed publiek aanspreken. Behalve een museum is het Moesgård een kenniscentrum en publiek forum van het Institute of Prehistoric Archaeology, Medieval and Renaissance Archaeology and Anthropology van Aarhus University. Ook architecturaal is het museum een blikvanger voor de manier waarop het geïntegreerd is in het landschap. De aanpak van het Moesgård bewijst de succesformule van de combinatie museum en kenniscentrum voor zowel het publiek, publiekswerkers als archeologen.¹³⁹

---

¹³⁸ www.galloromeinsmuseum.be/schoolprogrammas/Archeoloog%20at%20work%20/66.

¹³⁹ www.moesgaardmuseum.dk/en/about-moesgaard-museum/culture-nature-architecture/

- Abdijmuseum Ten Duinen

Veel kleiner maar geografisch en inhoudelijk complementair aan het Gallo-Romeins Museum in Tongeren, is archeologisch museum Ten Duinen in Koksijde, een erkend museum dat regionaal is ingedeeld bij de Vlaamse overheid, en een werkingssubsidie krijgt van Vlaanderen. Het museum ligt naast de middeleeuwse abdij site van Ten Duinen. Het presenteerde aanvankelijk de voorwerpen die er sinds 1949 werden opgegraven maar de collectie breidde uit tot vondsten uit West-Vlaanderen. Bij een bezoek aan het museum hoort ook een wandeling langs de abdijruïnes. Het museum profileert zich op een publiek van scholen (kleuter, lager en secundair onderwijs) en van jonge gezinnen via een specifiek aanbod van rondleidingen, workshop en zoektochten tijdens het schooljaar en de vakanties. Het belevingselement wordt gestimuleerd via de link met (middeleeuwse) ambachten, een kortfilm en VR-technologie; maar ook via het thema en de aanpak van de tijdelijke tentoonstelling "Bouwen voor de eeuwigheid" (2019), met een prominente plaats voor legomaquettes.

Bij de erkenning en indeling van Ten Duinen in 2018 vond de beoordelingscommissie dat het museum op het vlak van onderzoek een landelijke uitstraling heeft. Het museum is inderdaad partner in een syntheseproject en burgerwetenschapsprojecten, maar communiceert daar (voorlopig?) niet zelf over op de website.¹⁴⁰ Ook de VR-technologie werd opgemerkt door de beoordelingscommissie en zou perspectieven openen om het publiek op een andere manier bij het museum te betrekken. Aandachtspunten zijn de participatieve werking met diverse belanghebbenden en een vernieuwing van het museum.¹⁴¹

- PAM Ename en Velzeke

De erfgoedsites van Ename en Velzeke vormen zijn samen het erkend museum. Het Provinciaal Archeologisch Museum Ename / Erfgoedsite Ename ligt in het zelfverklaarde erfgoeddorp Ename. De erfgoedsite bestaat uit het museum, de gerestaureerde Sint-Laurentiuskerk, een 'archeopark' met de zichtbare fundamenten van de opgegraven abdij, en het bos 't Ename. De vroegmiddeleeuwse burcht, handelsnederzettingen en abdij die doorheen de 20ste eeuw werden opgegraven worden er via computertechnologie in 'tijdsvensters' verbeeld zodat bezoekers zich in een 'openluchtmuseum' wanen. Het PAM heeft steeds getracht snel te investeren in nieuwe technologieën die erfgoedbeleving helpen intensifiëren. In 2012 opende naast het Archeopark het Provinciaal Erfgoedcentrum, waarin ook het erkend onroerenderfgoeddepot huist.

Ook het Archeocentrum/erfgoedsite Velzeke heeft zijn wortels in de vele opgravingen die er in de loop van de 20ste eeuw hebben plaatsgevonden. Het centrum evolueerde van een ad hoc lokaal museum, naar een stedelijk museum in 1983, tot een provinciaal museum in 1992. In 2016 kreeg het museum een nieuwe vleugel en kreeg het de naam 'Archeocentrum' mee. Daardoor kon de vaste opstelling worden uitgebreid en was er extra ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen, educatieve projecten, depot en restauratie. Archeocentrum Velzeke is het enige erkend archeologisch museum dat in zijn wetenschappelijke werking nog een eigen opgravingsdienst heeft. De resultaten van vijf decennia opgravingen vormen de kern van de collectie. Daarnaast beschikt het museum ook over een erkend onroerenderfgoeddepot met

---

¹⁴⁰ Het museum is samen met Histories en de KULeuven partner in een internationaal burgerwetenschapsproject rond DNA.

¹⁴¹ www.navigomuseum.be/nl/nieuwe-werkingssubsidies-voor-abdijmuseum-ten-duinen-en-het-navigo-nationaal-visserijmuseum.

- De landschappelijke benadering

Respondenten zijn enthousiast over de mogelijkheden van landschapsarcheologie voor tentoonstellingen. Het bleek de afgelopen jaren een populaire insteek voor tentoonstellingen: 'De Schelde, stroom in verandering' (UGent i.s.m. GATE, Provincie West-Vlaanderen en De Vlaamse Waterweg, 2017-2018), 'Sporen van oorlog' (in Flanders Fields Museum, 2018); 'Spoorzoekers. Landschap vanuit de lucht' (2020) (UGent – PAM Ename). Momenteel loopt ook een syntheseonderzoek van SOLVA met als doel landschapsreconstructies te maken die kunnen gebruikt worden in publiekswerking.

De tentoonstelling 'Dacia Felix' in het Gallo-Romeins museum te Tongeren (© Gallo-Romeins Museum).

- Focus op Vlaanderen?

Behalve het KMKG in Brussel focussen alle genoemde musea in hun vaste opstelling op het lokale of regionale verleden. Enkel het Gallo-Romeins Museum programmeert jaarlijks een internationale tentoonstelling: Gladiatoren (2015-2016), Timeless Beauty (2016-2017), Stonehenge (2018-2019) en Dacia Felix (2019-2020). Respondenten benadrukken dat daar zeker een publiek voor is en die openheid voor archeologie buiten het Vlaams grondgebied een waardevolle en cruciale inhoudelijke context biedt. Anderzijds wijst men op een vastgeroest beeld bij het publiek dat archeologie enkel iets is van het (mediterrane) buitenland. Aan de KULeuven loopt al sinds 1986 een hoog aangeschreven archeologisch onderzoeksproject naar de antieke stad Sagalassos. Het project leverde een overzichtstentoonstelling in

het Gallo-Romeins Museum, 'Sagalassos. City of dreams' (2011-2012) en momenteel ook in Istanbul: 'Meanwhile in the Mountains: Sagalassos'.¹⁴⁵

4.8.4 SWOT-analyse in functie van publiekswerking

Sterktes

- Vormen een belangrijk segment binnen de organisatoren van publieksaanbod
- Archeologische musea zijn dikwijls gelinkt aan een (bezoekbare) archeologische site
- Interne expertise van archeologen leidt tot originele opstellingen
- Hechte persoonlijke contacten tussen museumconservators en onderzoekers van universiteiten en het agentschap Onroerend Erfgoed
- Lezingenreeksen om actueel archeologisch onderzoek onder de aandacht van de museumbezoeker te brengen
- Regionale centra zouden een positieve invloed hebben op de het lokale draagvlak voor archeologie

Zwaktes

- Het museumlandschap is nog sterk in beweging na de herstructurering van de provinciale bevoegdheden
- Integratie en presentatie van preventieve archeologie in archeologische musea staat nog in kinderschoenen
- Spanningsveld tussen roerend en onroerend erfgoed bij lokale musea en erfgoedsites
- Voornamelijk erfgoedgerichte opstellingen en beperkte expertise of decretale marge voor integrale, landschappelijke benadering van archeologie en het verleden, of voor interpretatie en storytelling.
- Losgeknipt van het archeologisch onderzoek waar ze in geworteld zijn
- Connecties met inhoudelijke experts verzwakken en worden kwetsbaar
- Structuren en financiële middelen achter de archeologische musea zijn te zwak om een duurzame, ambitieuze visie op archeologische ontsluiting en publiekswerking te ontwikkelen
- IOED's en bedrijven hebben nauwelijks contacten met musea

Kansen

- Nauwe samenwerking met (on)roerenderfgoeddepots
- Spanningsveld tussen roerend en onroerend inhoudelijk aanwenden om een geïntegreerd verhaal te brengen
- Kader voor lokale musea: ze kunnen inspelen op hyperlokale interesse
- Kader voor openluchtsites: in situ beleving sluit aan bij Malta en speelt in op integrale en landschappelijke beleving
- FARO onderzoekt hoe na de overheveling van de culturele bevoegdheden van de provincies, (erkende en niet erkende) regionale en lokale musea kunnen worden ondersteund

---

¹⁴⁵ "KU Leuven stelt Sagalassos-onderzoek tentoon in het centrum van Istanbul", Persbericht KULeuven. 26.11.2019. <https://nieuws.kuleuven.be/nl/2019/ku-leuven-stelt-sagalassos-onderzoek-tentoon-in-het-centrum-van-istanbul>.

- Model van Nederlandse ArcheoHotspots wekt interesse in Brussel en Vlaanderen
- Nieuwe technologieën openen nieuwe opties voor storytelling rond object en omgeving

Bedreigingen

- Strikte bevoegdheidscheiding tussen roerend en onroerend erfgoed speelt archeologische collecties en de verbinding met hun context parten
- Landschapsarcheologische insteek vraagt openheid en samenwerking tussen roerend- en onroerenderfgoedbeleid
- Lokale, regionale en landelijke ondersteuning en projectsubsidiëring verschilt voor roerend en onroerend erfgoed
- Onroerenderfgoeddecreet biedt geen kader om archeologische sites voor/met een publieksontsluiting te omschrijven, in te delen of te subsidiëren
- Regionale ambities rijmen moeilijk met de politieke logica van de lokale subsidieverstrekkers
- Musea zijn niet langer knooppunten in het archeologisch netwerk en worden weinig ingezet voor publiekswerking omtrent actueel archeologisch onderzoek

4.9 ARCHEOLOGIEDAGEN

4.9.1 Context

Archeologiedagen is een jaarlijks publieksevenement dat in 2020 haar derde editie kent. Vlaamse bedrijven, verenigingen, musea, overheden en universiteiten organiseren van vrijdag tot zondag activiteiten om het brede publiek kennis te laten maken met archeologie in al haar facetten. Het initiatief voor de Vlaamse Archeologiedagen werd in 2018 genomen door leden van het Forum Vlaamse Archeologie en de provincie Vlaams-Brabant met als expliciete doelstelling om het publiek draagvlak voor archeologie te vergroten. Aan de tweede editie in juni 2019 namen zo'n 27.000 mensen deel aan 100 activiteiten. De derde editie in mei 2020 werd omwille van de corona-crisis uitgesteld naar 9, 10 en 11 oktober 2020.¹⁴⁶ Sinds 2019 wordt het evenement gedragen door de vijf provincies, de Vereniging van de Vlaamse Provincies en het Forum Vlaamse Archeologie.

Financiering en coördinatie

De pilooteditie van Archeologiedagen werd gefinancierd en gecoördineerd door de provincie Vlaams-Brabant die voor de website en promotiematerialen beroep kon doen op een projectsubsidie in het kader van het Europees Erfgoedjaar. Na de eerste succesvolle editie verenigden de provincies hun krachten en met de respectievelijke financiële bijdragen kon een tijdelijke projectcoördinator worden aangeworven. Hoewel de overeenkomst in augustus 2020 afloopt, wordt er door de verschillende partners gewerkt aan een definitief scenario en perspectief voor de Archeologiedagen vanaf 2021.

In augustus 2020 droogde de financiering voor de projectcoördinator op en tot op heden werd tussen de provinciebesturen, de stuurgroep en het Forum Vlaamse Archeologie geen vergelijk gevonden over de verlenging van de projectcoördinatie en bij uitbreiding over de duurzame invulling van Archeologiedagen. Over Archeologiedagen vanaf 2021 is nog geen duidelijkheid.

Internationale Archeologiedagen

Met Archeologiedagen sluit Vlaanderen zich aan bij een internationaal evenement. Al in 2010 kende Frankrijk de eerste Journées Nationales de l'Archéologie. In Nederland organiseert de stichting Nationale Archeologiedagen sinds 2015 het meerdaags evenement en zorgt het ook de rest van het jaar voor inspiratie en informatie over publiekswerking voor archeologie via het platform Archeologie Leeft. Het Franse INRAP (Institut National de Recherches Archéologiques Préventives) coördineert sinds 2019 de 'European Archaeology Days' in het derde weekend van juni. De International Archeology Day vindt dan weer plaats in oktober en wordt gecoördineerd door het Archaeological Institute of America.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ Vanaf 2021 zullen de archeologiedagen een vaste stek in het laatste weekend van mei krijgen.

¹⁴⁷ Archeologie Leeft biedt een overzicht van nationale en internationale archeologiedagen: www.archeologieleeft.nl/internationale-archeologiedagen-2/.

4.9.2 Analyse van de publiekswerking

Methodologie

Voor deze analyse van Archeologiedagen werd gebruik gemaakt van het activiteiten aanbod van de edities 2018 en 2019, de uitgegeven documentatie en informatiebrochures van Archeologiedagen en de resultaten van een enquête afgenomen door de coördinatrice bij de lokale organisatoren na de editie van 2019.¹⁴⁸ Er vonden interviews plaats met de coördinatrice, verschillende provinciale consultants, de voorzitter van het Forum Vlaamse Archeologie en de coördinator van de Stichting Nationale Archeologiedagen. Alle respondenten die in het kader van voorliggend onderzoek werden gesproken, werden bevraagd naar hun deelname aan en appreciatie van Archeologiedagen.

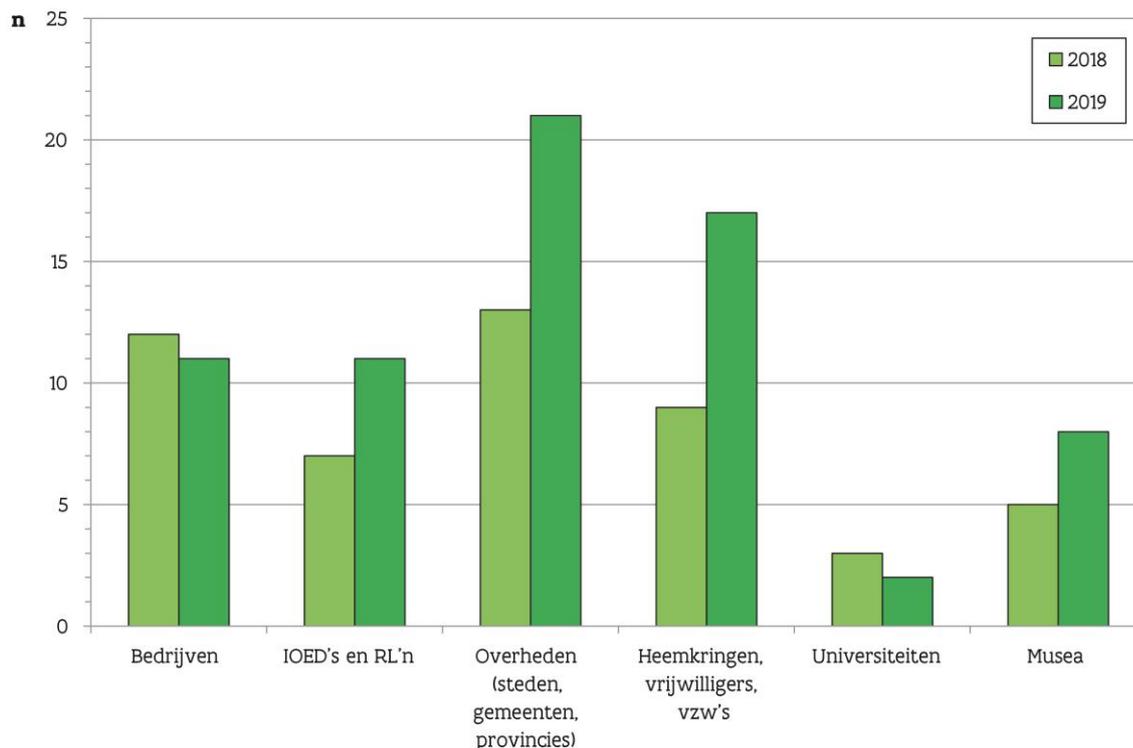

Lokale activiteiten als deel van de Archeologiedagen 2019 (© Archeologiedagen).

¹⁴⁸ De enquête werd door 40 van de 70 organisatoren ingevuld. De resultaten werden beschikbaar gesteld voor dit onderzoek door de projectcoördinator.

kwam er op de timing van de promotie en promotiematerialen. Ook werd de vraag gesteld naar meer verdiepende info- en inspiratiemomenten.

Deelnemers aan de Archeologiedagen 2019 (aantal per actor, bron: Archeologiedagen, Enquête 2019).

Organisatoren

De eerste editie van Archeologiedagen engageerde 49 organisatoren en ongeveer 6000 bezoekers. In de tweede editie groeide het evenement tot 70 organisatoren en 27.000 bezoekers. Uit de analyse van de coördinatiecel blijkt een evenwichtige deelname van bedrijven, IOED's/Regionale Landschappen, lokale overheden, verenigingen en vrijwilligers, musea en universiteiten. De cijfers betreffen enkel de hoofdorganisatoren van een activiteit, maar gezien de grote nadruk op en mate van samenwerking zijn er in werkelijkheid meer instanties betrokken.¹⁴⁹

Het engagement van bedrijven is een cruciale factor die Archeologiedagen onderscheidt van Erfgoeddag en Open Monumentendag. VONA heeft zich van bij de eerste editie geëngageerd om deelname aan de Archeologiedagen bij haar leden te promoten.

Respondenten uit de bedrijfswereld geven aan dat hun participatie is ingegeven door de noodzaak die men voelt om als sector archeologie en de resultaten van archeologisch onderzoek voor het voetlicht te plaatsen. Men geeft daarnaast aan dat ook de werknemers verwachten dat het bedrijf participeert en de gelegenheid aangrijpt om aan publiekswerking te doen. Respondenten zijn positief over initiatieven waar

¹⁴⁹ Dit kan worden afgeleid uit de omschrijvingen van de evenementen maar ook uit de interviews in het kader van dit onderzoek.

ze op kunnen inhaken waardoor ze een veel ruimer publiek aanspreken dan ze elk op zich of vanuit het perspectief van een enkele site kunnen bereiken. Deze werkwijze verhelpt ook aan de organisatorische uitdaging voor bedrijven om drie maanden vooraf de activiteit aan te melden: het is volgens respondenten onmogelijk om zolang op voorhand te weten waar men zal opgraven en de meeste bedrijven hebben geen infrastructuur om zelf veel bezoekers te ontvangen.

Uit het publieksaanbod en uit de interviews kan worden afgeleid dat voor de IOED's en Regionale Landschappen deelname aan de Archeologiedagen een minimale vorm van publiekswerking in archeologie is geworden. Voor de kleinere IOED's zonder archeologische expertise of werking, is deelname aan Archeologiedagen soms het enige dat men op het vlak van archeologische publiekswerking kan ondernemen. Behalve een dankbaar forum wordt het voor sommigen een noodzakelijk concept. Respondenten geven aan dat hun lokale besturen ook verwachten dat ze deelnemen. Acht van de negentien onroerenderfgoedgemeenten participeerden aan het evenement en vormen daarmee een merkbaar segment in de groep van lokale besturen. Met uitzondering van Brussel participeerden alle grote steden aan Archeologiedagen 2018 en/of 2019: Antwerpen, Gent, Mechelen, Leuven en Brugge (via IOED). Andere overheden die participeerden waren de provincies zelf, via hun sites of depots, en het agentschap Onroerend Erfgoed dat als enige een activiteit in Brussel organiseerde.

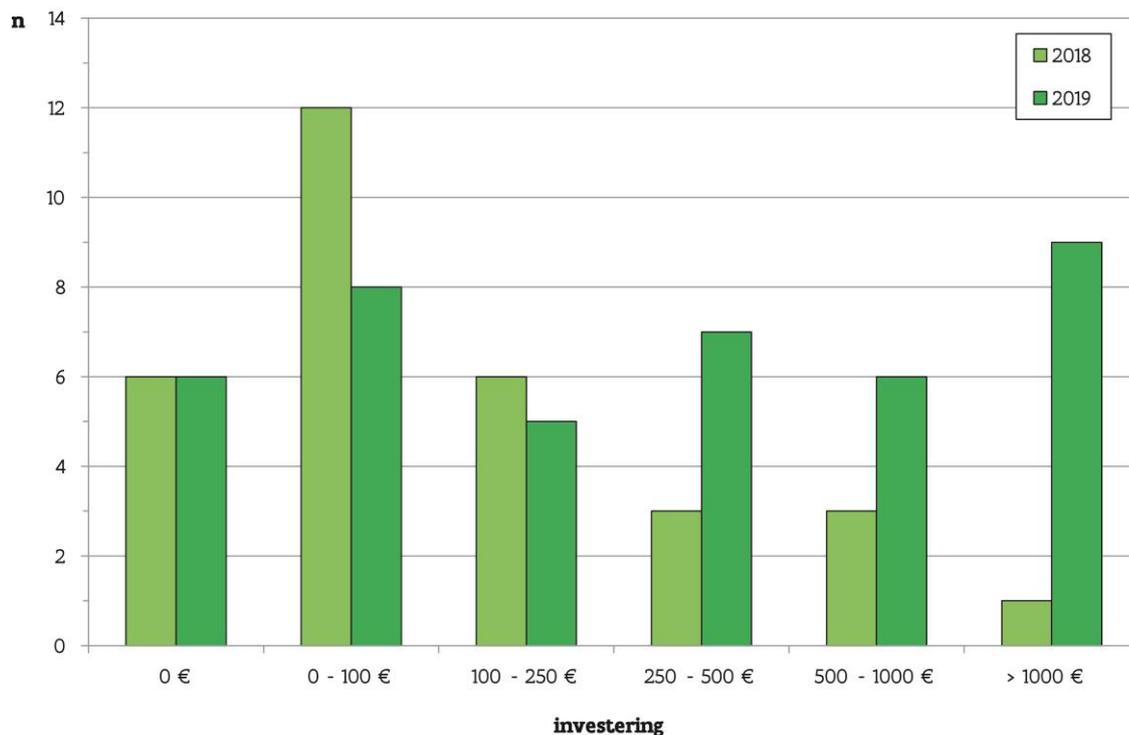
De deelnemende musea zijn de musea die een basiswerking rond archeologie hebben die ze in een variant kunnen aanmelden. Het zijn de erkende musea Gallo-Romeins Museum, Ten Duinen, Musea Maaseik en De Kolonie. Respondenten geven aan dat de uitdaging voor musea is dat ze overbevraagd zijn voor gelijkaardige publieksevenementen. Behalve Archeologiedagen, Open Monumentendag en Erfgoeddag, zijn er vaak regionale en provinciale evenementen waar van hen verwacht wordt dat ze het voortouw nemen. Daarnaast nemen ook lokale, niet erkende, musea deel: Erfgoed Museum Asse, Museum Oude Technieken, PolderMAS en Taxandriamuseum. Daar is dikwijls ook een erfgoedvereniging rond actief.

Behalve tijd, investeren organisatoren ook financieel in hun activiteiten. De enquête geeft een indicatie van de kosten die organisatoren maken maar er valt niet op te maken welk type organisator welke investering doet. Wel is te zien hoe de pilooteditie van 2018 verschillende organisatoren kon overtuigen om een grotere investering te doen.¹⁵⁰

Respondenten appreciëren de brede deelname van de archeologische sector. Het evenement is het enige initiatief dat er in slaagt om de verschillende archeologische actoren te verenigen. Partnerschappen worden actief gestimuleerd door de coördinatrice en de provinciale consultants, zowel via de inspiratiegidsen en -momenten, als via persoonlijke en professionele netwerken. Het is duidelijk dat het evenement niet alleen beroep doet op bestaande professionele netwerken maar die tegelijk ook creëert en versterkt. Het is voor kleine spelers, zowel bedrijven als overheden als vrijwilligers, soms het enige publieksevenement rond archeologie waar men op kan inhaken met eigen aanbod.

---

¹⁵⁰ De personeelskosten van de organisaties zijn niet inbegrepen.

Kosten gemaakt door de organisatoren van activiteiten binnen de Archeologiedagen 2019 (bron: Archeologiedagen, Enquête 2019).

Archeologie Leeft (NL)

Archeologie Leeft! Is een online platform dat is opgezet door de Stichting Archeologiedagen en zich tot doel stelt om naast de Archeologiedagen in oktober ook de andere 362 dagen van het jaar archeologie tot bij het grote publiek te brengen.¹⁵¹ Het platform en de website zijn gericht op het inspireren van het archeologische werkveld en niet op het brede publiek zelf. Het inspireren en informeren van professionele archeologen wordt breed ingevuld en bestaat onder andere uit succesvolle praktijkvoorbeelden (#archeosuccessen), interviews met actoren en een ondersteunende 'toolbox' met subsidieoverzichten, vrijwilligershandleidingen, stappenplannen en tips voor interactie met media.¹⁵²

Bezoekers

De 70 organisatoren boden tijdens Archeologiedagen 2019 samen 101 activiteiten aan met een evenwichtige spreiding over Vlaanderen. Volgens cijfers van het projectsecretariaat konden Antwerpen en Oost-Vlaanderen samen 20.500 van de 27.000 bezoekers ontvangen. Deze uitschieters zijn te verklaren door enkele grootschalige evenementen in Antwerpen (Kipdorpsite), Ninove (Ninove 1692) en Gent

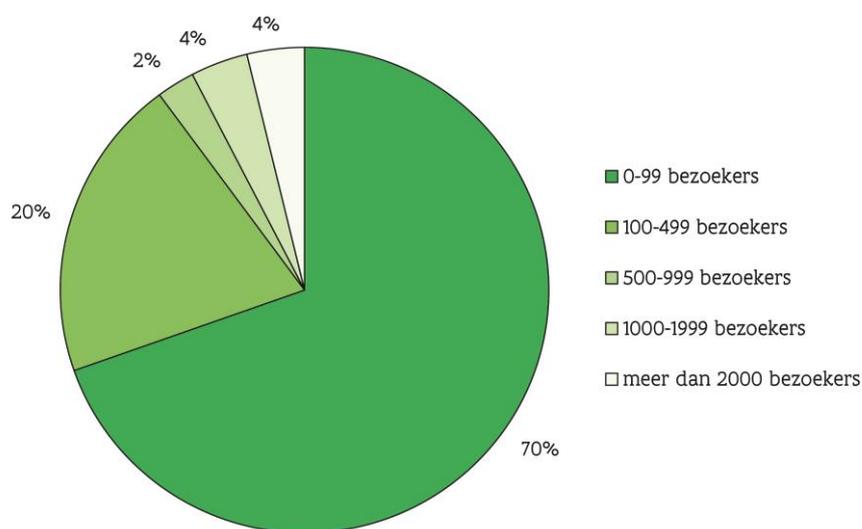
¹⁵¹ www.archeologieleeft.nl.

¹⁵² www.archeologieleeft.nl. Zie hoofdstuk 'Landschapstekening Nederland' voor meer duiding.

(Archeologiemarkt). Op basis van de antwoorden van 40 organisatoren kon 70% van de activiteiten tot 100 bezoekers aantrekken, 20% 100 tot 500 bezoekers.

Provincie	Aantal deelnemers per provincie (afgerond)
Antwerpen	11.000
Limburg	2900
Oost-Vlaanderen	9500
Vlaams-Brabant	1400
West-Vlaanderen	2150

Bezoekers aan de Archeologiedagen 2019, per provincie (bron: Archeologiedagen, Enquête 2019).

Evenementen binnen de Archeologiedagen 2019, opgedeeld per aantal bezoekers (bron: Archeologiedagen, Enquête 2019).

De bezoekerscijfers beantwoordden voor 45% van de organisatoren aan de verwachtingen, 30% kreeg meer bezoekers dan verwacht. 17% kreeg minder bezoekers dan verwacht wat onder andere werd geweten aan beperkte lokale communicatie, slecht weer op een van de dagen en concurrerende evenementen in de regio. Organisatoren maakten gewag van tevreden tot zeer tevreden bezoekers: zowel bij de scholen die op vrijdag werden ontvangen, als bij individuele bezoekers werd een groot enthousiasme waargenomen over archeologie. De respondenten van dit onderzoek gaven aan een ander publiek te hebben gezien dan gebruikelijk bij erfgoedactiviteiten.

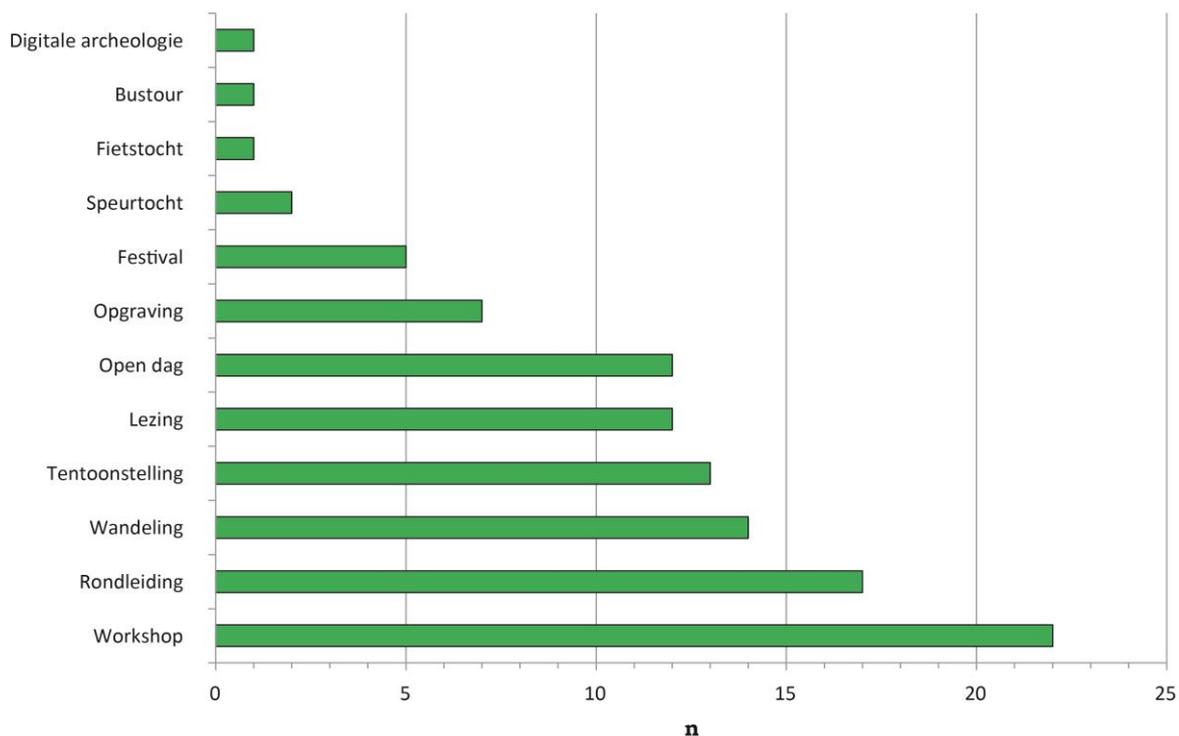
Met de Nationale Archeologiedagen in Nederland als referentiepunt, is de verwachting dat Archeologiedagen nog verder kunnen groeien, zowel in aantal organisatoren als in bezoekersaantallen. In het derde en vierde jaar stegen de bezoekersaantallen van de Nationale Archeologiedagen met respectievelijk 30% en 25%.

Doelgroepen

De belangrijkste doelgroep voor Archeologiedagen zijn kinderen en jongeren. Vanuit de stuurgroep werd samenwerking met scholen op vrijdag gestimuleerd via de infosessies en de inspiratiegids. Het evenement plaatste gericht advertenties in het ledenmagazine van de Gezinsbond. De focus op kinderen werd doorgetrokken in de huisstijl en het promofilmje. In de enquête geeft 44% van de organisatoren aan dat ze naar aanleiding van de Archeologiedagen samenwerkten met scholen en dat daarvan 95% die samenwerking wil herhalen in de toekomst. Van de organisatoren die niet samenwerkten met scholen indiceert de helft dat ze samenwerking met een school overwegen op voorwaarde dat er meer ondersteuning komt.

Zowel in de enquête als in dit onderzoek, wijzen respondenten op het spanningsveld tussen doelgroepenwerking voor kinderen en jongeren en de datum van het evenement. Omwille van de examenperiode was het zowel voor jongeren als studenten niet mogelijk om te participeren aan Archeologiedagen. Om tegemoet te komen aan deze spanning werd recent beslist om de Vlaamse Archeologiedagen voortaan in het laatste weekend van mei te organiseren. Ook de Nationale Archeologiedagen in Nederland verhuizen vanaf 2021 van oktober naar juni om de overlap met Open Monumentendag te vermijden en aansluiting te vinden bij het Vlaamse evenement.

Types van evenementen binnen de Archeologiedagen 2019 (bron: Archeologiedagen, Enquête 2019).

4.9.3 Types publiekswerking

Evenementenaanbod

Doelstelling van Archeologiedagen is om publiek te fascineren en verrassen met archeologie. De traditionele vormen van archeologische publiekswerking (zoals de rondleiding of lezing) worden duidelijk aangevuld met andere, meer creatieve formats.

Uit de gesprekken met de respondenten is een spanningsveld te detecteren omtrent de inhoudelijke invulling van het programma. Archeologiedagen biedt professionele archeologen de kans om archeologische kennis maatschappelijk te valoriseren. Men maakt daarbij de afweging dat inhoudelijke kwaliteit belangrijker is dan de kwantiteit van het programma of van de bezoekersaantallen. Daar tegenover staat het besef dat sensibilisering voor archeologie bij het publiek nog in de kinderschoenen staat, dat in bepaalde regio's nog veel werk is om lokale actoren te overtuigen en dat het historisch besef heel klein is bij de beoogde doelgroepen. In die optiek is de prioriteit om het evenement zo laagdrempelig mogelijk te maken en via eventuele componenten publiek te mobiliseren voor archeologie. De coördinatiecel geeft aan tot dusver weinig mogelijkheden te hebben voor kwaliteitscontrole en -verbetering, door het ontbreken van langetermijngaranties. De uitdaging in de toekomst van Archeologiedagen is om beide uitgangspunten, kennisvalorisatie en publieksmobilisatie, te behouden en de ondersteuning van de organisatoren te diversifiëren naargelang hun archeologische (voor)kennis en ervaring met publiekswerking.

Focus op archeologie en de relatie met Open Monumentendag

De bedrijven en archeologische depots vormen het uitzonderlijk segment maar het merendeel van de organisatoren van Archeologiedagen bieden ook activiteiten aan tijdens Open Monumentendag. Soms worden de activiteiten hernomen, soms betreft het een ander aspect van de werking. Respondenten van de IOED's en musea geven aan dat de evenementenlast, zowel Vlaams, regionaal als lokaal geïnitieerd, aanzienlijk is en enige creativiteit vergt: activiteiten in het kader van lopende projecten worden ingepland volgens de evenementenkalender. Voor onroerend erfgoed leeft meer dan voor cultureel erfgoed de indruk dat de inhoud van het aanbod van professionele consultants moet komen. Dat heeft er onder andere mee te maken dat er minder vrijwilligers en verenigingen actief zijn rond archeologie, maar ook met de technisch-methodologische aspecten die archeologie met zich meebrengt. In de infosessies van Archeologiedagen worden tips gegeven om de activiteiten voor Archeologiedagen en Open Monumentendag op elkaar af te stemmen. Anderzijds werd er via de enquête van Archeologiedagen gewaarschuwd voor herhaling: het onderscheid in programmering van Archeologiedagen, Open Monumentendag en Erfgoeddag moet duidelijk zijn of de functie van drie aparte evenementen vervalt.

Niettegenstaande de organisatielast voor sommigen, zijn respondenten unaniem voorstander van Archeologiedagen als apart evenement voor archeologie, zoals het overigens ook in de buurlanden het geval is. De algemene indruk is dat archeologie binnen Open Monumentendag niet tot haar recht kan komen: monumenten zijn niet te vergelijken met een archeologische site en trekken een ander publiek aan; het aanbod tijdens Open Monumentendag is te groot en beconcurrert elkaar; Archeologiedagen is momenteel het enige grote publieksevenement voor archeologie. Respondenten merken daarnaast op dat Herita als organisator van Open Monumentendag geen expertise in archeologie in huis heeft, noch

////////////////////////////////////

mobilisatiekracht heeft in de archeologische sector. Uit de interviews blijkt daarom weigerachtigheid om het evenement over te dragen aan Herita.

4.9.4 Drempels

Het Nederlandse model van de Archeologiedagen waarbij het evenement een start- en expertisepunt werd voor publieksarcheologie het hele jaar door onder het mom van "365 Archeologiedagen", is zeer aantrekkelijk voor Vlaanderen. De duurzame verankering van Archeologiedagen en een toekomstvisie over het evenement als *game changer* voor archeologische publiekswerking en maatschappelijk draagvlak voor archeologie in Vlaanderen, is maar mogelijk via een lange termijnovereenkomst en financiering door de zich engagerende partners. Bovendien moet het evenement dat van onderuit gegroeid en gedragen is, ook groeikansen krijgen door verdere allianties aan te gaan met partners op Vlaams niveau. De ervaringsopbouw via een permanente projectcoördinator en het koesteren van het partnerschap met het Forum Vlaamse Archeologie zijn daarbij cruciaal.

Uitsorteren van zeefstalen op de Archeologiedagen 2018 in het Erfgoedcentrum te Ename (© Archeologiedagen)

4.10 FORUM VLAAMSE ARCHEOLOGIE

4.10.1 Context

Het Forum Vlaamse Archeologie is de landelijke belangenvereniging van de Vlaamse archeologie. Het profileert zich als de onafhankelijke en kritische pleitbezorger van archeologie bij de verschillende overheden én het brede publiek. In het Forum zijn zowel archeologen uit de universiteiten en bedrijven als archeologen van ambtswege verenigd. Het verbeteren van het maatschappelijke draagvlak voor archeologie en het verder uitbouwen van publiekswerking staat sinds 2012 prominent bovenaan de agenda. Met de uitgave van het archeologisch magazine *Ex situ*, het initiatief voor Archeologiedagen, de uitgave van de Forumprijs Archeologie en de organisatie van de Forumlezing, is het de voornaamste initiatiefnemer van landelijke evenementen voor publieksarcheologie.¹⁵³

Doelstellingen

De vzw Forum Vlaamse Archeologie (FVA) werd in 2006 opgericht door een aantal Vlaamse archeologen die vonden dat er naar analogie met de Nederlandse Stichting voor Nationale Archeologie nood was aan een middenveldorganisatie voor de Vlaamse archeologie. De doelstellingen van het FVA luiden als volgt:

- Een onafhankelijke, kritische maar vooral constructieve pleitbezorger zijn voor de Vlaamse archeologie, zowel bij de verschillende overheden als bij het brede publiek.
- Het maatschappelijk draagvlak voor archeologie in Vlaanderen mee helpen vergroten
- De interesse voor de Vlaamse archeologie stimuleren door in beeld te komen via de pers en andere kanalen.
- Een forum aanbieden waarbij archeologen en andere geïnteresseerden op een constructieve en open wijze kunnen discussiëren over het werkveld
- Professionele en vrijetijdsarcheologen zowel als erfgoedzorgers en -bezorgden in een constructieve dialoog samen brengen.

Een belangrijke drijfveer was en is het verbeteren van de onderlinge communicatie tussen de verschillende geledingen van de Vlaamse archeologie. In 2006 was er bovendien een gemeenschappelijk doel: de achterstand die de Vlaamse archeologie ten opzichte van het buitenland had opgelopen met het uitblijven van de implementatie van het Verdrag van Malta aankaarten. Specifiek daarvoor was een werkgroep Ruimtelijke Ordening werkzaam binnen de vzw. In diezelfde context maakten ze ook deel uit van de klankbordgroep “Malta”, die opgericht werd door de overheid, in het kader van het aangepast decreet onroerend erfgoed en de implementatie van het Verdrag van Malta (2009-2010).

Om als pleitbezorger van het volledige werkveld te kunnen optreden werd er vanaf 2007 tot 2016 een jaarlijks netwerkevenement, de ‘Forumdag’, georganiseerd. Het concept bestond uit de presentatie van een aantal onderzoeksmatige blikvangers enerzijds en korte lezingen en publiek debat rond een bepaald thema anderzijds. Het thema van de eerste editie, “Recente ontwikkelingen in de Vlaamse archeologie”, groeide vanuit de genoemde bekommernis om het nieuwe decreet. In volgende edities kwamen voornamelijk

---

¹⁵³ De organisatie en subsidiëring van Archeologiedagen is in handen van de vijf Vlaamse provincies. Behalve de genoemde landelijke initiatieven was er tot voor kort (juni 2020) het vrijwilligersinitiatief Archeonet dat kan omschreven worden als een landelijke telex voor (professionele) archeologen.

methodologische onderwerpen aan bod (selectie, vooronderzoek, kwaliteitsnormen, rapportage). In 2010 werd het thema maatschappelijk draagvlak aangekaart, met o.a. oog voor publiekswerking in archeologie.

Debat op een Forumdag (© Forum Vlaamse Archeologie).

Belang van/in publiekswerking

Naarmate de sector veranderde, het huidige decreet vorm kreeg en van kracht werd en een aantal van de doelstellingen van het FVA door andere en nieuw opgerichte middenveldverenigingen zoals VONA en het VLAC opgevangen werden, evolueerde het accent van de vzw meer richting publiekswerking en de promotie van archeologie. Belangrijkste exponent van deze ontwikkeling is de uitgave door FVA van *Ex situ* in 2012, een publieksgericht magazine over Vlaamse archeologie, volgens de redactie “gegroeid uit de drijfveer dat er een gebrek aan visie is bij de Vlaamse overheid met betrekking tot publiekswerking in de archeologie”.

In 2014 volgt de oprichting van de tweejaarlijkse Forum Archeologieprijs waarbij een persoon, vereniging, openbaar bestuur of onderneming die een waardevol en positief publieksgericht initiatief heeft ondernomen gelauwerd wordt. Aansluitend wordt in 2015 ‘Is de bodem bereikt? De mens achter de archeologie’ als thema van de Forumdag aangesneden. Daaruit blijkt onder andere dat valorisatie in al zijn aspecten een belangrijke drijfveer is voor vele archeologen in de geprofessionaliseerde markt gedreven

sector. Niet toevallig volgt in 2016 het thema ‘Moeder waarom graven wij’, waarbij het programma volledig in het teken van publiekswerking staat en de kiem voor de huidige Archeologiedagen wordt gelegd.

De omslag: publiek centraal

Na de laatste editie van de Forumdag beslist het bestuur de focus in de toekomst volledig op het brede publiek te richten. Naar analogie met de buurlanden groeit de idee om een pilooteditie van de Vlaamse Archeologiedagen op poten te zetten. Daarmee hoopt het aan een structureel kader te bouwen voor publieksarcheologie. Een eerste succesvolle editie vond plaats in 2018 in nauwe samenwerking met, en met middelen van de provincie Vlaams-Brabant (zie hoofdstuk Archeologiedagen). Daarnaast wil het FVA een constructieve dialoog op gang brengen, zowel binnen de sector als daarbuiten. Zo plant het FVA een jaarlijkse lezing rond publiekswerking, met als doel de sector te inspireren en een netwerk te bieden voor de actoren die bewust inzetten op het brede publiek. Het startschot werd in 2019 gegeven met een voordracht van de Britse publieksarcheoloog Professor Carena Lewis. Aansluitend wordt er een kleinschalige collegagroep voor publieksarcheologen georganiseerd. Op deze manier wil de vereniging een voedingsbodempode creëren voor nieuwe initiatieven in de sector en een forum bieden voor deze archeologen om ideeën en ervaringen uit te wisselen.

4.10.2 Analyse van de publiekswerking

Methode

Voor deze analyse werd gebruikt gemaakt van de website van FVA, de edito's van *Ex situ* en een aantal interne documenten van de vereniging. De huidige voorzitter van FVA was in die hoedanigheid lid van de klankbordgroep van dit onderzoek en werd tevens geïnterviewd. Verschillende van de respondenten in zowel overheidsdiensten, academia als bedrijven nemen momenteel, of namen in het verleden engagementen op in FVA. In elk interview werd gepolst naar de kennis, werking en rol van het FVA.

Vrijwilligerswerking

De werking van het FVA steunt uitsluitend op de inzet van vrijwilligers. Momenteel telt het FVA een 20-tal actieve vrijwilligers die verspreid over verschillende werkgroepen werkzaam zijn. Qua bezetting is de sector vrij evenredig en representatief vertegenwoordigd met mensen uit de archeologische bedrijven, lokale, provinciale en Vlaamse overheden, onroerenderfgoeddepots, universiteiten, archeologische musea en liefhebbers. Geografisch ligt het zwaartepunt in West- en Oost-Vlaanderen. Meer dan de helft van de actieve vrijwilligers van het FVA werkt als redactielid voor *Ex situ*. Daarnaast zijn er de werkgroepen Publieksarcheologie en Forum Archeologieprijs.

In 2018 en 2019 kon het FVA rekenen op een algemene facultatieve werkingssubsidie van telkens 10.000 euro, uitgereikt door het agentschap Onroerend Erfgoed, dankzij het engagement van de toenmalige minister voor onroerend erfgoed Geert Bourgeois. *Ex situ* is in principe volledig zelfbedruipend. De werking steunt hoofdzakelijk op inkomsten uit advertenties en de verzendingskosten die gedragen worden door de abonnees. Veel van de abonnees kiezen voor een steunabonnement, waarbij men een extra bedrag stort.

Ex situ: tijdschrift voor Vlaamse archeologie (© Ex situ, Forum Vlaamse Archeologie).

Ex situ

Ex situ betekent in vakjargon letterlijk “buiten context”. Dat is precies wat men met *Ex situ* beoogt, de resultaten van archeologische opgravingen buiten hun normale, wetenschappelijke context presenteren aan een breed publiek, liefhebbers met een hart voor erfgoed. Het tijdschrift is momenteel de belangrijkste pijler van het FVA, zowel qua middelen (financieel, bezetting) en bereik.

De eerste drie jaar (2012-2014) kwamen er twee nummers per jaar uit. Sinds 2015 zijn dat vier nummers per jaar, om het tijdschriftgevoel te versterken. Aanvankelijk kostte een nummer 12,5 euro maar in 2015 werd het gratis. Volgens de redactie, in casu FVA, was dat een signaal voor de overheid naar aanleiding van het afstoten van het tijdschrift *Monumenten en Landschappen* door het agentschap Onroerend Erfgoed.¹⁵⁴ Maar het paste ook in de nieuwe focus van FVA als pleitbezorger voor maatschappelijk draagvlak en publiekswerking om de financiële drempel weg te nemen voor liefhebbers, en het bereik te verbreden. *Ex situ* verschijnt in een oplage van 1200 exemplaren, waarvan 600 voor (steunende) abonnees. De andere helft wordt gratis en strategisch verspreid op archeologische publieksevenementen, professionele contactdagen, etc. Er zijn geen gegevens over de samenstelling van de abonnees en de mate waarin het hier om professionele of vrijetijdsarcheologen, metaaldetectoristen, leerkrachten, erfgoedwerkers,... gaat.

Ex situ is volgens de redactie “Glossy, maar met inhoud”. Het biedt een gevarieerd aanbod aan toegankelijke reportages, interviews en fotoverslagen over diverse aspecten en onderwerpen van archeologie in

---

¹⁵⁴ Forum Vlaamse Archeologie 2015.

Vlaanderen. De vrijwilligers besteden veel zorg aan vormgeving en redactie. Hoewel het zwaartepunt bij de Vlaamse archeologie ligt, wordt ook af en toe een zijsprong naar Vlaamse onderzoekers in het buitenland gemaakt. De inhoud van de artikels is steeds gedreven vanuit archeologie en actueel onderzoek, maar op een uitermate laagdrempelige manier gebracht: het zijn zeer korte artikels van 2-4 pagina's, interviews of vondstpresentaties met veel fotomateriaal. De redactie zoekt steeds de publieksinstek op, wat van het tijdschrift een interessante verzameling maakt voor/van publiekspraktijken door archeologen. Helaas zijn slechts een beperkt aantal van 23 artikels online toegankelijk gemaakt en via geografische en chronologische trefwoorden ontsloten waardoor het in praktijk niet bruikbaar is als databank van goede/mogelijke publiekspraktijken.

Het valt op dat respondenten die geen link hebben met FVA of het archeologisch veldonderzoek, *Ex situ* nauwelijks kennen.¹⁵⁵ Hoewel de redactie, vormgeving en selectie gericht zijn op een breed publiek, lijkt het FVA in haar huidige werking (nog) te afhankelijk van, en gericht op de gemeenschap van archeologische onderzoekers om een doorbraak naar het brede publiek, of naar de erfgoedsector te bereiken. Tegelijkertijd brengt *Ex situ* omwille van haar doelstelling om laagdrempelig te communiceren over archeologie, geen inhoudelijk verdiepende verhalen en blijft er op dat vlak een leegte bestaan in de sector. De verdienste van het tijdschrift ligt er alleszins in dat het (als enige!) professionele archeologen en liefhebbers op de hoogte houdt van en inspireert met onderzoek en publiekspraktijken.¹⁵⁶ Respondenten uit dit onderzoek zien groeipotentieel maar een evaluatie van de doelstellingen, het beoogde publiek, de redactiesamenstelling en de hoge personele inzet van de vrijwilligers is nodig om een strategie te bepalen in verband met de toekomst van het tijdschrift, haar promotie, distributie en digitale pendant. Hamvraag is of het FVA in een evoluerend (publieks)archeologisch landschap *Ex situ* als middel dan wel als doel kan/wil inzetten.

Forum Archeologieprijs

De Forum Archeologieprijs wordt tweejaarlijks georganiseerd en wil positieve publieksgerichte projecten die met een positief archeologisch verhaal uitpakken in de verf te zetten. De laureaat van de eerste editie (2014) was de stad Aalst en Interparking. Ze integreerden de resultaten van het archeologisch onderzoek op de Hopmarkt in de bouw van de ondergrondse parking door 'archeologische' iconen zoals een kruisboog en een kruik te gebruiken voor de aanduiding van de verschillende parkeerniveaus. In 2016 ging de prijs naar gemeente Haacht voor de realisatie "Heerlyckheid van Roost" waarbij archeologisch erfgoed op een duurzame en originele manier werd geïntegreerd in een buurtpark. Het project kwam tot stand naar aanleiding van de interpretatie van oud en nieuw archeologisch onderzoek, in samenwerking met de IOED WinAr. Aansluitend werden ook rondleidingen voor klasjes georganiseerd en werd een tentoonstelling opgezet in het gemeenschapscentrum van de gemeente. Met enige vertraging werd in 2020 het project Dighill80 bekroond met de derde editie van de Forum Archeologieprijs. Via een crowd funding project, en met voornamelijk buitenlandse vrijwilligers, werd terreinonderzoek van een Eerste Wereldoorlogssite uitgevoerd.

---

¹⁵⁵ Verder onderzoek naar het lezerspubliek is zeker nodig om een grondige analyse te maken en deze claim van respondenten te bevestigen of weerleggen.

¹⁵⁶ Het platform Archeologie.net was tot zijn einde in juni 2020 een gewaardeerd vrijwilligersinitiatief en kon eerder beschouwd worden als een telex voor professionele archeologen en hoewel ook daar opensleufdagen werden aangekondigd, lag de nadruk nog veel meer op evenementen en publicaties voor de sector zelf.

Uitreiking van de eerste Forum Archeologieprijs aan de stad Aalst (@ Forum Vlaamse Archeologie).

Archeologiedagen

Het FVA speelde een cruciale rol bij het opstarten van de Archeologiedagen in Vlaanderen. Samen met de provincie Vlaams-Brabant zette het de eerste editie op poten: de provincie als organiserende instantie en aanvrager van een projectsubsidie, het FVA als verbinding met de archeologische sector. Het FVA is een van de partners en zetelt in de stuurgroep, ook nu Archeologiedagen gedragen wordt door de vijf provincies. Het FVA beklemtoont twee basisdoelstellingen die ze met de archeologiedagen willen bereiken:

- archeologie op een positieve manier aan een breed publiek presenteren
- verbindend werken voor de sector zelf en zo als katalysator fungeren voor meer publieksarcheologie in Vlaanderen

Het FVA benadrukt dat deze doelstelling enkel kan bewerkstelligd worden met een vaste coördinator die persoonlijke contacten kan opbouwen en onderhouden tussen de verschillende actoren, wat betekent dat een structurele financiering nodig is, iets wat momenteel onderwerp van onderhandeling is tussen de provincies. Het FVA ondervindt dat het voor een niet-professionele organisatie niet eenvoudig is om in de strategische discussies gewicht in de schaal te leggen en zijn doelstellingen voor de Vlaamse Archeologiedagen te bewaken. Het moge duidelijk zijn dat naast de inzet en het netwerk van de provinciale consulenten, ook de rol van het FVA in de stuurgroep als vertegenwoordiger van en connectie met de professionele archeologische sector belangrijk is voor het draagvlak voor het evenement bij archeologen. Het FVA is vragende partij voor een structurele financiering die (mee) moet instaan voor de organisatie van Archeologiedagen en de uitbouw van het evenement als hefboom voor publieksarcheologie in Vlaanderen.

////////////////////////////////////

Bekend en/of onbemand ?

Uit verschillende hoeken wordt aangegeven dat het FVA niet genoeg gekend is buiten de sector van de terreinarcheologen. In bepaalde provincies in Vlaanderen blijkt *Ex situ*, en bij uitbreiding het FVA, amper of niet gekend te zijn binnen de brede erfgoedsector. Het FVA erkent dat er momenteel onvoldoende aansluiting is bij het brede erfgoednetwerk. Ook de rol van het FVA in Archeologiedagen is niet algemeen gekend. Het FVA is zich bewust van zijn evolutie van belangenbehartiger achter de schermen naar een publieke pleitbezorger van archeologische publiekswerking. Het is zich daarom aan het heroriënteren richting een genetwerkte organisatie, binnen de mogelijkheden van een vrijwilligersorganisatie.

4.10.3 SWOT-analyse in functie van publiekswerking

Sterktes

- Breed en gedragen professioneel netwerk in alle archeologische deelsectoren
- Brede inhoudelijke expertise over archeologie
- *Ex situ* is een gevestigde waarde binnen de archeologische sector

Zwaktes

- Structureel tekort aan middelen om praktijkontwikkeling rond publieksarcheologie te stimuleren of communiceren
- Weinig aansluiting bij de brede erfgoedsector
- Geografisch zwaartepunt in West- en Oost-Vlaanderen

Kansen

- Kan mits professionalisering het voortouw nemen in de praktijkuitwisseling voor publieksarcheologie en uitgroeien tot een Vlaams steunpunt of expertisecentrum terzake
- De Forum Archeologieprijs als incentive in de markt zetten om publieksprojecten te bevorderen/promoten binnen de (onroerend)erfgoedsector
- *Ex situ* kan mits heroriëntering, doelgroepbepaling en digitale strategie beter inspelen op vraag naar praktijkvoorbeelden en duiding bij archeologisch onderzoek vanuit de erfgoedsector.
- *Ex situ* kan als digitaal platform uitgroeien tot referentiedatabank voor publieksarcheologie
- Een gerichte inzet van de expertise van de vrijwilligers in participatieve publieksplatformen

Bedreigingen

- De enige uitgesproken behartiger van publieksarcheologie steunt uitsluitend op vrijwilligerswerking
- Beperkte profilering en evaluatie van het huidige lezerspubliek van *Ex situ*.
- Afhankelijkheid van vrijwilligerswerk
- Heeft als initiatiefnemer en brug met de terreinarcheologen weinig gewicht in de discussie over de toekomst van Archeologiedagen

////////////////////////////////////

4.11 VOOR, TIJDENS EN NA DE OPGRAVING: TYPOLOGIE VAN PUBLIEKSWERKING

4.11.1 Kennis, publiek en participatie

De internationale hamvraag in de preventieve archeologie is hoe de resultaten van de onderzoeken maatschappelijk kunnen worden gevaloriseerd en gecommuniceerd naar het publiek. In dit hoofdstuk volgen we het archeologisch onderzoeksproces en de manieren waarop Vlaamse actoren er publiekswerking aan verbinden. De betrokken actoren zijn in casu bedrijven, lokale besturen, intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en lokale erfgoedvrijwilligers.

In elk van onderstaande types publiekswerking bestaat er een spanningsveld tussen kennis en publiek. Archeologische publiekswerking kan starten vanuit de onderzoeksresultaten en de verantwoordelijkheid die men voelt om burgers te informeren. Publieksarcheologie neemt hier een vorm aan van wetenschapscommunicatie. Maar publiekswerking kan ook vertrekken vanuit de wil en openheid om 'publiek' in meer of mindere mate te betrekken in archeologie: om kennis uit te wisselen, betekenis te geven aan archeologisch erfgoed, of inhouden te (her)gebruiken. Of vanuit een vraag over de omgang met archeologie van het publiek zelf. 'Participatie' is een internationaal streefdoel en codewoord voor erfgoedwerk geworden en wordt in het Vlaams Cultureelerfgoeddecreet verankerd als een van de vijf functies van een culturele erfgoedinstelling.¹⁵⁷ De mate waarin burgers participeren wordt wel eens afgezet op een participatieladder, met onderaan een passieve rol voor het publiek dat louter wordt geïnformeerd en bovenaan de meest proactieve burger in de rol van ondernemer en drager van het (erfgoed)initiatief. Naargelang de (al dan niet beoogde) sport op de participatieladder nemen de erfgoedprofessionals (of archeologen) een andere rol op in de publiekswerking. En omgekeerd: naargelang de positie die erfgoedprofessionals en archeologen zelf innemen, is er meer of minder ruimte voor publieksparticipatie.

Op zich is er geen waardeoordeel verbonden aan de positie die de publiekswerking op de participatieladder opneemt. Het is een misvatting dat participatie betekent dat burgers uit zichzelf een wit blad willen/zullen/moeten invullen. Afhankelijk van de context, de middelen, de actor en de doelgroep kunnen verschillende participatiegraden mogelijk en wenselijk zijn: van massaspectakel tot workshop met buurtkinderen. Wel is het uitgangspunt dat naarmate men stijgt op de participatieladder, burgers zich meer betrokken voelen bij en engageren voor het (erfgoed)project. Wil men een stevig geworteld draagvlak creëren voor archeologie, dan moet dus worden ingezet op variaties van publieksparticipatie en het faciliteren ervan. In elk onderstaand type van publiekswerking is het in principe mogelijk dat publiek, of erfgoedvrijwilligers, kunnen participeren. De allerbelangrijkste kanttekening bij participatie is wel dat een hoge(re) mate van betrokkenheid van publiek ook een grote personele investering vergt van de archeologische en erfgoedactoren. Participatie kost meer tijd, expertise en sociale vaardigheden dan wetenschapscommunicatie en is daarom gebaat bij een teamaanpak.

---

¹⁵⁷ Internationaal referentiewerk is Simon (2010). Voor de Vlaamse erfgoedsector toegelicht en becommentarieerd door Van Leeuwen & Rock 2013. Een overzicht van verdiepende dossiers, vorming, discussies en instrumenten die FARO sinds 2013 verzamelde over participatie is te vinden via <https://faro.be/blogs/jacqueline-van-leeuwen/wat-verwacht-u-van-een-basiscursus-participatie>.

4.11.2 Voor de opgraving

Publiekswerking kan in principe voor elk type opgraving - landelijk of stedelijk, klein of groot - maar sommige sites lenen er zich beter toe dan andere. Omwille van hun visibiliteit, toegankelijkheid, een langere periode waarop er gewerkt wordt, of omdat ze passen in een ruimere ontwikkeling waarvoor de burger moet gesensibiliseerd worden. De cruciale randvoorwaarde voor alle publiekswerking die verband houdt met een opgraving, is dat de bouwheer toestemming geeft en de uitvoerder goodwill toont. Respondenten geven aan dat private opdrachtgevers er meestal niet open voor staan. De situatie is enigszins anders als de opdrachtgever een lokale overheid is. Gemeenten zien sneller opportuniteiten in communicatie of activiteiten rond een archeologische site. In dat geval wordt publiekswerking deel van een ruimer onderhandelingsproces: de communicatie en logistiek van een opensleufdag kan worden gedragen door de gemeente, de personeelskost door het bedrijf, of het ruimt het terrein op zodat de archeoloog van de IOED een rondleiding kan geven aan publiek. Respondenten signaleren dat de aanwezigheid van een IOED of erfgoedcel helpt in het onderhandelingsproces met de opdrachtgever.

Noorderlijn, een kans voor archeologen

“De stad is trots op haar verleden en gaat zorgzaam om met de sporen die nog in de grond zitten. Wanneer die aan het licht komen, bijvoorbeeld bij bouwprojecten of infrastructuurwerken, worden ze onderzocht en zoveel mogelijk bewaard.” Zo luidt de openingszin op de website van de dienst Stadsarcheologie van de Stad Antwerpen. De open communicatie over wat, waarom en hoe van archeologisch onderzoek typeert de stad bij al haar ruimtelijke ontwikkelingsprojecten.¹⁵⁸

Informatie voor het publiek bij het Antwerpse Noorderlijn-project (© Frederik Beyens).

¹⁵⁸ www.antwerpenmorgen.be/projecten/archeologische-begeleiding-noorderlijn/over.

4.11.3 Tijdens de opgraving

Direct contact met publiek

In de eerste plaats zijn het de terreinarcheologen van de bedrijven die rechtstreeks contact hebben met publiek. Een werf is fysiek zichtbaar in het straatbeeld en dat wekt interesse op van buurtbewoners en passanten die de archeologen aanspreken: wat doen jullie en waarom? Heb je al iets gevonden? Respondenten geven aan dat op uitgesproken centrale, publieke plaatsen in stadskernen de belangstelling soms zo groot is dat het de dagelijkse werking van de archeologen bemoeilijkt. Verschillende bedrijven hebben de gewoonte om via werfpanelen basisinformatie over de site en het archeologisch onderzoek te communiceren. De gemeenten, IOED's en ander lokale erfgoedactoren beseffen de opportuniteit van de zichtbaarheid van de site om contact te leggen met publiek. Omdat ze, tenzij ze een OEG zijn, geen melding krijgen van de start van het onderzoek op hun grondgebied, kunnen ze echter moeilijk anticiperen op vragen of betrokkenheid van het publiek. Ze zijn afhankelijk van de bereidheid van de commerciële archeologen om contactgegevens en inhoudelijke vragen van passanten door te spelen.

De werfcontainers van het archeologisch onderzoek aan het kasteel van Beersel werden ook infopanelen en tentoonstellingsruimte dankzij subsidies van de provincie (© provincie Vlaams-Brabant).

Opensleufdag op de opgraving van Ninove - Doorn Noord (© Dirk Wollaert - SOLVA).

Opensleuf

Als de site er zich toe leent, dat wil zeggen als ze fysiek toegankelijk is, de oppervlakte groot genoeg, het onderzoek meer dan een aantal dagen duurt én de opdrachtgever toestemming geeft, kan overwogen worden om werfbezoeken te organiseren: de zogenaamde opensleuvendag.

Bedrijven en lokale besturen doen dat in de eerste plaats voor scholen die op wandelafstand zijn gelegen en die tijdens de werkuren kunnen langskomen. Respondenten geven aan dat schoolbezoeken aan de werf een gemakkelijk en dankbaar format zijn: de bezoeken kunnen plaatsvinden tijdens de werkuren, zijn gemakkelijk te organiseren en communiceren én worden gewaardeerd door lokale besturen. Respondenten geven aan dat er veel interesse is voor archeologie bij kinderen. Workshops voor scholen en kinderen naar aanleiding van een opgraving of tentoonstelling zijn populair en een beproefde manier om ook de ouders te informeren over archeologisch onderzoek in de regio. Als een rondleiding niet mogelijk is, gebeurt het dat de archeoloog op bezoek gaat bij de lokale school. Respondenten geven aan dat het aanbod bijna altijd op maat is van lagere scholen.

Archeologiekoffer

IOED RADAR heeft een archeologiekoffer ontworpen met enkele vondsten uit de regio die ter voorbereiding, ter verdieping of los van een werfbezoek kan gebruikt worden door de leerkracht zelf. Typische doelgroep voor deze koffer en ander scholenaanbod is 3de graad lager en eerste

graad secundair onderwijs. Deze IOED zorgt er ook voor dat scholen tweemaal op bezoek kunnen bij de archeologie-afdeling van het bedrijf Monument Vandekerckhove.¹⁶¹

In tweede instantie worden rondleidingen georganiseerd voor buurtbewoners. Respondenten uit zowel de bedrijfssector als de IOED's geven aan dat werfbezoeken steevast een schot in de roos zijn waar 200 tot 2000 mensen op af komen: "tenzij het weer barslecht was, is er nog nooit een mislukte opensleuwendag geweest." Enkel de grotere bedrijven geven aan dit soort weekendactiviteit zelf te kunnen dragen. Respondenten geven aan dat de medewerking en (logistieke) faciliteiten van de gemeente belangrijk zijn, gaande van communicatie en verspreiding van een persbericht, het referentiemateriaal, de infoborden, de tentjes of de tijdelijke fietsenstalling die ze leveren, tot de archeoloog van de IOED of stadsdienst die de rondleiding zelf komt geven. Dat laatste verhelpt meteen aan de realiteit dat zeker niet alle terreinarcheologen zich didactisch vaardig genoeg achten om intensief te interageren met kinderen of burgers. De medewerking van de terreinarcheologen bestaat in dat geval uit het uitstellen van enkele vondsten en grondplannen in de werfkeet.

Publieksdag op de Kipdorp-site (© Stad Antwerpen).

De faciliteiten zijn belangrijk maar gezien de overgrote meerderheid van de gemeenten geen OEG is en dus niet op de hoogte wordt gebracht van het archeologisch onderzoek op het grondgebied, laat staan er een beleid rond heeft uitgewerkt, worden deze faciliteiten zelden proactief aangeboden aan de bedrijven. De aanwezigheid van een IOED biedt geen garantie: werfbezoeken in regio's van IOED's met een beperkte bezetting en/of zonder archeoloog komen veel minder vaak voor, of worden alleszins niet op dezelfde manier aangepakt en gecommuniceerd.

¹⁶¹ <https://bienet.be/lager-onderwijs/>.

In een maximaal scenario wordt aan de opensleuf een groter publieksevenement verbonden met workshops, lezingen en reenactors. Dat is steeds op initiatief van de lokale overheid en is bijvoorbeeld gebeurd rond de Kipdorpsite in Antwerpen en in Ninove 1692.

Het moment van de opgraving is het meest directe contactmoment voor publiek maar inhoudelijk zijn er op dat moment niet steeds verregaande conclusies te melden over het lopende archeologisch onderzoek. De methodologie van de archeologie krijgt daarom steeds een belangrijke rol, naast het meer algemene verhaal van wat gezocht en reeds gevonden werd.

4.11.4 Na de opgraving

Educatief aanbod

Omdat de toegankelijkheid voor grote groepen op de meeste werven beperkt is, gaan sommige archeologen van de IOED's ook op bezoek in de scholen waar ze via het materiaal en enkele lokale vondsten uitleggen wat de archeoloog doet. Deze activiteit is te tijdsintensief om systematisch of via open oproep aan alle scholen aan te bieden. Respondenten geven ook aan dat het moeilijk uit te besteden is: een échte archeoloog in de klas spreekt meer tot de verbeelding dan bijvoorbeeld een vrijwilliger die ervoor wordt opgeleid. Educatieve workshops zijn ook een beproefd genre in de publiekswerking van onroerenderfgoeddepots. Het ontwikkelen van dit soort workshops en lespakketten is intensief en wordt in praktijk niet uitgewisseld tussen de actoren.

Sommige IOED's zijn zeer creatief en inventief in hun workshops voor kinderen. IOED Raakvlak werkte een idee van de UGent-praktijkassistenten voor Dag van de Wetenschap 2015 uit tot een workshop voor kinderen: het 'vuilniszakproject' rond afvalinterpretatie. Het biedt die zowel binnen als buiten klasverband aan. Voor scholen ontwierp de IOED een bordspel met begeleidende lespakket rond het Romeinse handelsnetwerk met informatie over de eigen gemeente.

Wie was Willem?

De Zwarte Doos biedt een interactieve workshop aan voor kinderen van 9-13 jaar, ontwikkeld door Studio ORKA. Kinderen graven in het verleden om uit te zoeken wie de mens is achter het skelet dat werd gevonden bij een opgraving in Gent. Met zowel archeologische methodes van de dienst Stadsarcheologie (inclusief depot) als de historische bronnen van het stadsarchief kan het antwoord achterhaald worden.¹⁶²

---

¹⁶² <https://stad.gent/nl/cultuur-sport-vrije-tijd/cultuur/de-zwarte-dooos>.

Kinderen onderzoeken het skelet van Willem (@ Dienst Monumentenzorg & Stadsarcheologie Gent).

Vondstverwerking

De fase van de vondstverwerking lijkt de meest makkelijke om vrijwilligerswerking aan te verbinden. De vrijwilligers helpen bij het wassen, sorteren, verpakken en registreren van vondsten. Alle onroerendergoeddepots bieden een of andere vorm van vrijwilligerswerking aan en wanneer er aan het depot een IOED verbonden is, wordt het op verschillende manieren ingezet als vorm van publiekswerking. (zie hoofdstuk Onroerendergoeddepots) Participatie aan het depotwerk gebeurt niet alleen in het depot zelf scherven wassen of bodemstalen zeven kan ook via workshops op locatie gebeuren.

Wassen naar het verleden

Depot DEPOTYZE in Ieper deed via de IOED CO7 een oproep om vondsten te helpen reinigen van een Romeinse site uit Nieuwkerke. Tijdens de archeologische opgraving in 2019 werden er ontzettend veel artefacten (aardewerken voorraadpotten, eetwaar en kookpotten en voorwerpen uit metaal en glas) teruggevonden. Bij gebrek aan budget voor de uitzonderlijke vondstverwerking schakelde het depot samen met IOED CO7 vrijwilligers in. Hoewel de aanleiding een budgettair probleem was, greep het depot de zaak aan om haar participatieve werking te exploreren en versterken.¹⁶³

Zowel voor de structurele als occasionele vrijwilligers geldt volgens de respondenten dat de vrijwilligers geen typisch 'erfgoedprofiel' hebben: ze zijn meestal niet verbonden aan een vereniging of heemkundige kring. Dat kan zijn omdat er gewoonweg geen archeologisch verenigingsleven (meer) bestaat, de IOED's

---

¹⁶³ www.co7.be/wassen-naar-het-verleden.

minder verankerd zijn in het netwerk van lokale erfgoedverenigingsleven, of omdat men niet wil interfereren met de bestaande pool van erfgoedvrijwilligers van de erfgoedcel. Hoewel sommige IOED's met de erfgoedcel overleggen over hoe ze de werving van en communicatie met vrijwilligers kunnen afstemmen en aanpakken, geven respondenten aan dat het in praktijk aparte circuits zijn. Respondenten geven aan dat vrijwilligers ook uit de hoek van de natuurverenigingen komen die de link met archeologie maken vanuit het landschap. Ook voor kinderen en jongeren is archeologie aantrekkelijk omdat het fysieke en interactieve activiteiten biedt. Hoewel sommige erfgoedcellen en heemkundige kringen hopen via archeologie te kunnen verjongen, is het volgens respondenten niet realistisch om meer dan occasionele engagementen van jongeren te verwachten.

Bandwerk

Erfgoedcel Zuidwest organiseert sinds 2017 Bandwerk, een tweedaagse registratiemarathon. Telkens gaat een groep van 20 studenten kunstwetenschappen aan de slag met de Zuid-West-Vlaamse kunst- en erfgoedcollecties: ze worden ingewijd in registratie- en digitaliseringsmethodes, bestuderen en beschrijven de collectie en krijgen workshops van museumprofessionals. Zo krijgt de collectieregistratie een stevige boost én worden studenten ingewijd en getraind in erfgoedwerk. Het is een format dat even goed voor archeologische collecties kan worden uitgewerkt met studenten archeologie.¹⁶⁴

Kijkkast

Kijkkasten met vondsten van een recente, grootschalige, opgraving op een publieke plaats als de bibliotheek of het gemeentehuis zijn een van de meest voorkomende publiekspraktijken van de IOED's. Respondenten geven aan dat kijkkasten steeds goed onthaald worden en ervoor zorgen dat archeologie onder de aandacht blijft. Dit soort kleinschalige tentoonstelling wordt idealiter opgehangen aan een evenement als Open Monumentendag of Erfgoeddag, of ter gelegenheid van de feestelijke (her-)opening van het plein of de site waar het archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Dit soort pop-up tentoonstelling vraagt een beperkte communicatie inspanning en heeft niet als doelstelling duizenden mensen uit de regio aan te trekken. De kleine tentoonstelling is vaak het moment om een lezing te geven of bescheiden brochure te presenteren, of een workshop rond archeologie voor kinderen te plannen. Respondenten zien in dit format ook de mogelijkheid om andere archeologische collecties uit de gemeente nog eens boven te halen.

Schatten uit het depot, archeologie in je buurt

Het onroerenderfgoeddepot van Vlaams-Brabant ontwikkelde een modulaire kijkkast die kan worden gebruikt om recente vondsten van het depot, samen met de context en verhalen, te presenteren op locatie. Het model kreeg navolging in de provincie Antwerpen en de IOED/erfgoedcel Pajottenland en Zennevallei.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Uitvoerige documentatie over de verschillende edities van Bandwerk is te vinden via de website van Erfgoed Zuidwest: www.erfgoedzuidwest.be/bandwerk2020.

¹⁶⁵ Er is geen aparte pagina met toelichting over de kijkkast. Zie diverse persberichten van de provincie Vlaams-Brabant die de kijkkasten lokaal aankondigen. Bijvoorbeeld, in Landen: <https://pers.vlaamsbrabant.be/kijkkast-toont-archeologische-vondsten-uit-landen#>.

De kijkkast van de provincie Antwerpen in de bibliotheek van Lier (© Stefan Dewickere, Provinciaal Archeologisch depot).

Colruyt Tongeren

Na verbouwwerken integreerde Colruyt Tongeren de vondsten van het archeologisch onderzoek in een vitrine in de inkom van de nieuwe winkel. Met een relatief eenvoudige ingreep gaf de opdrachtgever blijk van waardering voor het archeologisch onderzoek. In het persbericht werd gealludeerd op de interesse van de klanten naar de resultaten van het onderzoek en de kijkkast uitgespeeld: “de opgravingen hebben ons wel wat tijd en investeringen gekost, toch zijn we heel erg fier, zowel op onze vondsten als op onze nieuwe winkel”. Het bericht wordt breed opgepikt in de regionale pers.¹⁶⁶

Lezingen

De mondelinge presentatie van de onderzoeksresultaten is een evidente en traditionele vorm van publiekswerking, maar daarom niet minder gewaardeerd. Een lezing is pas aan de orde op het moment dat de onderzoeksresultaten bekend zijn en idealiter gepubliceerd in een nota/rapport. Lezingen door bedrijfsarcheologen op vraag van lokale spelers, zoals heemkringen, culturele verenigingen en service clubs, vinden in praktijk dus pas enkele maanden of zelfs jaren na de opgraving plaats. Omdat de publieke belangstelling tegen dan gedeeltelijk is weggeëbd, bereiken archeologen op dat moment vooral een specifiek publiek van erfgoedgeïnteresseerden. Musea en IOED's doen inspanningen om te variëren op het

---

¹⁶⁶ “Vernieuwde Colruyt Tongeren opent op 28 maart en toont archeologische vondsten.” Persbericht Colruyt 28/03/2018. (www.colruyt.be/nl/over-colruyt/persberichten/vernieuwde-colruyt-tongeren-opent-op-28-maart).

lezingenformat. Een lezing is bijvoorbeeld een van de randactiviteiten van een kleine tentoonstelling, of wordt verwerkt in een vertelavond of erfgoedcafé.

Sommige steden en provincies hebben de traditie om het recente archeologische en bouwkundige onderzoek te communiceren op contact- en studiedagen. Archeologen worden uitgenodigd om er te komen spreken over hun onderzoek en blijven meteen op de hoogte van het onderzoek van de collega's. Behalve voor lokale lezingen, worden archeologen van werven met opzienbarende resultaten ook gevraagd bij te dragen aan de lezingenreeksen toegespitst op archeologie van het Gallo-Romeins Museum (Sprakwater), Oudenburg (Zondagsbabbel), de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie (AVRA), of het Nederlands Klassiek Verbond (NKV). In Gent organiseren De Zwarte Doos, de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie en de Gentse Vereniging voor Stad, Archeologie, Landschap, Monument samen de halfjaarlijkse reeks Kruiwagen waar de bevindingen van archeologische én bouwhistorische projecten worden gedeeld.

Behalve bedrijfsarcheologen treden ook academische onderzoekers en onderzoekers van het agentschap Onroerend Erfgoed op als gastsprekers in het lezingencircuit. De thematiek overstijgt in die gevallen doorgaans die ene lokale opgraving, maar de resultaten van lokaal archeologisch onderzoek blijven een belangrijke focus of middel. Het valt op dat deze categorie lezingen, hoewel ze frequent plaatsvinden, weinig (online) visibiliteit hebben. Een verklaring wordt gezocht in het hyperlokaal karakter en navenante (analoge) communicatie, maar ook omdat deze activiteiten niet steeds toegankelijk zijn voor niet-leden.

Pourbus Troubadour 2019

Week van de Zwinstreek
21-29 september

Een huiskamerlezing in jouw living?*

Stel je kandidaat als gastheer/vrouw
vóór 29 juli via Jan.Trachet@ugent.be

*Dit jaar zoek ik gastgezinnen in West-Zeeuws-Vlaanderen
Meer info op www.MappingPourbus.ugent.be

UNIVERSITEIT GENT

Publiekswerking per fiets (© UGent).

overzichtstentoonstellingen vonden uit alle gemeenten te zien zijn, of de inhoud van de vitrines aan te passen. Dat deed bijvoorbeeld IOED Erfpunt met haar reizende tentoonstelling Gegroet Marius en Stella.

Tentoonstellingen gaan gepaard met uiteenlopende randactiviteiten, van educatieve pakketten tot publieksdagen met workshops en re-enactors. Respondenten erkennen dat de lokale of regionale overzichtstentoonstelling een ideaal format is om in lokale samenwerking tot stand te brengen. Voor dit soort tentoonstellingen is het sowieso noodzakelijk partnerschappen met andere erfgoedactoren te sluiten gezien het onmogelijk kan gefinancierd worden met de werkingsmiddelen van de IOED's en de quasi onbestaande projectmiddelen waartoe ze toegang hebben.

Bedrijven en universiteiten werken occasioneel mee aan tentoonstellingen als die verband houden met het onderzoek dat men heeft uitgevoerd. De opening van zo een tentoonstelling is vaak een gelegenheid om de archeologen van het betrokken bedrijf aan het woord te laten. Respondenten uit de bedrijfswereld geven aan dat ze het interessant zouden vinden om mee te werken aan tentoonstellingen die hun onderzoek ontsluiten. Gezien ze als private speler quasi nooit in aanmerking komen voor een projectsubsidie, zo die er al is, zijn partnerschappen cruciaal maar lijken de bedrijven momenteel te weinig genetwerkt om die zelf op te zetten.

Alles uit de kast

In de tentoonstelling Alles uit de kast (2017-2018) brachten Erfgoed Noorderkempen en de Heemkundige kring van Rijkevorsel oude en nieuwe archeologische vondsten uit Rijkevorsel samen. Het vormde het sluitstuk van een breder project waarbij recente opgravingsresultaten de aanleiding vormden om oude vondsten terug naar de gemeente te halen en ook de collectie van de heemkundige kring van onder het stof te halen. Samen ontrafelden ze het mysterie van de ijzertijdurne die de heemkring al 40 jaar ongeopend in de collectie had. De tentoonstelling was in 2018 laureaat van de provinciale erfgoedprijs waarbij de jury lovend was over de samenwerking tussen lokale actoren en het professionele erfgoedveld en over de aandacht voor nieuwe en diverse presentatietechnieken binnen een veld als de archeologie. Het projectformat van Alles uit de kast werd ook in Kasterlee uitgerold.¹⁷¹

Bruegel Vertekend: objecten van bij ons

IOED Pajottenland & Zennevallei is de enige IOED die voor haar tentoonstelling het archeologische onderzoek niet als uitgangspunt neemt maar vertrekt vanuit de schilderijen van Bruegel. De reizende tentoonstelling in het Pajottenland toont archeologische objecten gevonden in de regio die figureren in de schilderijen van Bruegel. De IOED is dan ook ontstaan in de schoot van de gelijknamige erfgoedcel wat de verbinding tussen cultureel en onroerend erfgoed vergemakkelijkt. De tentoonstelling paste in het breder toeristisch programma van het Bruegeljaar 2019 waarvoor de gemeente Dilbeek een basisfinanciering kreeg van Toerisme Vlaanderen.¹⁷²

Het valt op dat in verschillende tentoonstellingen en musea de brug tussen heden en verleden, geschiedenis en archeologie, boven- en ondergrondse sporen kan gemaakt worden via de landschappelijke benadering. Voor dit soort tentoonstellingen zijn de museale infrastructuur, expertise en middelen van professionele

---

¹⁷¹ www.erfgoednoorderkempen.be/2017/10/alles-uit-de-kast/.

¹⁷² Voor meer info over de tentoonstelling en het algemene projectprogramma zie www.erfgoedcelpz.be/bruegeljaar-2019-en-bruegelvertekend.be/projecten/uit-bruegel-gegrepen/.

musea onontbeerlijk. Er wordt voor deze landschappelijke tentoonstellingen veelvuldig beroep gedaan op de expertise over landschapsontwikkeling en luchtfotografie aan de universiteiten.¹⁷³

De overzichtstentoonstelling van SOLVA in het Archeocentrum Velzeke (© Dirk Wollaert, SOLVA, provincie Oost-Vlaanderen).

Landschap Door.grond.

In deze overzichtstentoonstelling van 10 jaar recent archeologisch onderzoek in Zuid-Oost-Vlaanderen, de enige in deze grootorde, slaagt intercommunale SOLVA er in om de onderzoeksresultaten van de voorbije tien jaar te synthetiseren en in te passen in een groter

---

¹⁷³ UGent i.s.m. GATE, provincie West-Vlaanderen en De Vlaamse Waterweg: De Schelde, stroom in verandering (reizende tentoonstelling in Oost-Vlaanderen, 2017-2018); In Flanders Fields Museum i.s.m. vakgroep Archeologie UGent: Sporen van oorlog (IFM, 2018); Provincie Oost-Vlaanderen i.s.m. vakgroep Archeologie UGent: Spoorzoekers. Landschap vanuit de lucht (PAM Ename, 2020); SOLVA i.s.m. provincie Oost-Vlaanderen: Landschap Door.Grond (PAM Velzeke, 2020).

verhaal over de relatie tussen landschap en mens doorheen de tijd. In de tentoonstelling zijn sites, reconstructietekeningen en vondsten te zien. SOLVA kon voor deze tentoonstelling bogen op de museale infrastructuur en expertise van het Provinciaal Archeocentrum Velzeke.¹⁷⁴

Hoewel deze tentoonstellingen in regel gepaard gaan met allerlei randactiviteiten valt op dat er maar zelden (publieks)boeken bij gepubliceerd worden. Vraag is in welke mate deze belangrijke en tijdsintensieve syntheseoefeningen van een (vaak multidisciplinaire) groep van experts in het kader van een tentoonstelling ook duurzaam kunnen worden bewaard en gebruikt als zowel inhoudelijke ruggensteun als museologische best practice voor andere actoren in andere regio's. Te meer daar in de lopende syntheseprojecten een tentoonstelling of publiekspublicatie geen uitgesproken doelstelling is, noch dat er geïnvesteerd wordt in duurzame digitale platformen.

Gezien overzichtstentoonstellingen bijna per definitie een regionale inslag hebben, zijn enkel de provincies bij machte om infrastructurele ondersteuning en financiële impulsen te geven. Ze bieden soms het startkapitaal dat nodig is om de lokale overheden te overtuigen bij te springen. Het valt op dat recent onderzoek nauwelijks via tijdelijke of vaste tentoonstellingen terecht komt in de archeologische musea.¹⁷⁵

Brochures

Respondenten benadrukken dat publiek nog steeds graag informatie krijgt in papieren vorm. De archeologische dienst van de stad Antwerpen¹⁷⁶, de dienst Stadsarcheologie Gent¹⁷⁷ en intercommunale SOLVA¹⁷⁸ hebben als enige archeologische onderzoeksinstanties de gewoonte om voor 'grote' opgravingen een brochure te maken en die ook in papieren versie te verdelen tijdens publieksevenementen of in de buurt. Op West-Vlaanderen na hadden ook de provinciale besturen de gewoonte om het archeologisch onderzoek in de provincie te publiceren in mooi uitgegeven brochures, en doen dat soms nog.¹⁷⁹ Oost-Vlaanderen heeft de reeks *Erfgoed sprokkels* en de provincie Antwerpen *Uit het depot*. Deze rijk geïllustreerde, inhoudelijk erg kwaliteitsvolle brochures vragen evident veel redactioneel en vormgevingswerk. Hoewel de uitgevers ze meestal netjes digitaal aanbieden op hun eigen website, is de informatie heel moeilijk traceerbaar en blijft de gecumuleerde waarde achterwege.¹⁸⁰

Lokale evenementen

Een aantal gemeenten en IOED's experimenteerde met grote publieksevenementen, met workshops, optredens, rondleidingen en living history groepen in het thema van een bepaalde periode: Lichtervelde

¹⁷⁴ www.so-lva.be/landschap-doorgrond.

¹⁷⁵ Afgaande op de input van de respondenten en de digitale informatie die de archeologische musea leveren over afgelopen tentoonstellingen boden de laatste drie jaar enkel De Kolonie, Provinciaal Archeologisch Museum (PAM Ename en Velzeke) en Sincfala archeologische overzichtstentoonstellingen, of wijzingen in de vaste opstelling op basis van nieuw onderzoek in Vlaanderen aan.

¹⁷⁶ www.antwerpenmorgen.be/projecten/publicaties-archeologie/media.

¹⁷⁷ De Erfgoedmemo's zijn een samenwerking tussen Gentse Vereniging voor Stad, Archeologie, Landschap, Monument vzw en de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie Gent. www.gvsalm.be/9-home-gvsalm/126-nieuwe-erfgoedmemo-s-te-koop-2.

¹⁷⁸ <https://issuu.com/solvadienstarcheologie>.

¹⁷⁹ Voor details zie hoofdstuk 'Inleiding - Provincies'.

¹⁸⁰ In het kader van deze studie werd niet onderzocht welke boeken met een archeologische thematiek zijn verschenen op de commerciële markt. Boeken die in het kader van een tentoonstelling verschenen zijn vermeld in de respectievelijke hoofdstukken.

Ondersteboven (IOED RADAR), Romeinse dag in Torhout (IOED Raakvlak), Publieksdag in Ronse en Ninove 1692 (intercommunale SOLVA). Het zijn bijna volksfeesten waar rondleidingen op de site of informatie over het archeologisch onderzoek aanwezig zijn, maar niet dominant. Dit soort evenementen kan ook de brug maken naar het immaterieel erfgoed: ambachtelijke activiteiten als kleien, malen, (brood of potten) bakken, manden vlechten, houtbewerking,... worden verbonden met archeologische sporen en activiteiten uit het verleden en kunnen worden gedemonstreerd door acteurs of geïntroduceerd in workshops.

Respondenten geven aan dat deze evenementen niet alleen veel volk op de been brengen, maar ook een ander publiek bereiken. De waardering blijkt onder andere op reacties en filmpjes op sociale media pagina's van de gemeente. Respondenten geven ook aan dat journalisten en burgers hen in de periode daarna sneller vinden. De organisatorische en financiële inspanningen zijn zeer groot en het is noodzakelijk om op een breed lokaal netwerk van verenigingen, vrijwilligers en gemeentelijke diensten te kunnen steunen.

Viroviacum Romanum en het Gallo-Romeins weekend

Viroviacum Romanum vzw in Wervik combineert levende geschiedenis, archeologie en lokaal erfgoed. De archeologische vereniging heeft als hoofddoelstelling het organiseren van het tweejaarlijkse evenement 'Gallo-Romeins weekend' begin oktober, waar het publiek via levende geschiedenis en educatieve activiteiten het Keltische en Romeinse verleden leert kennen. Het evenement bestaat sinds 1996 en is uitgegroeid tot het grootste in zijn soort in de Benelux en Noord-Frankrijk. Sinds 2019 zorgt een aparte vzw voor de educatieve activiteiten, zoals cursussen, workshops, lezingen, excursies en het opvolgen van de lokale opgravingen, ook buiten het Gallo-Romeins weekend. Samen met de Stedelijke Oudheidkundige Commissie zorgt Viroviacum Romanum voor de permanente tentoonstelling in het erfgoedhuis René Defrancq.¹⁸¹

B URN

Een uitzonderlijk en met de provinciale erfgoedprijs bekroond initiatief van erfgoedvereniging collectief MOOS was het project B URN. Gefascineerd door de gereconstrueerde grafheuvels van Ravels en overlijdensrituelen doorheen de geschiedenis, zetten ze een publieksproject op met achtereenvolgens de ijzertijd en de urn als object en de bronstijd en grafgraven als onderwerp. B URN resulteerde onder andere in twee veelzijdige evenementen op Open Monumentendag 2017 en 2018. IOED Erfgoed Noorderkempen hielp hen met de archeologische situering van de sites en objecten. Het collectief stond zelf in voor de inhoudelijke verwerking en interpretatie via routes, geocaching en volksverhalen en ging de samenwerking aan met een uitvaartverzorger, kunstenaar, bedrijfsarcheoloog, bakker, chocolatier, (molen)erfgoedverenigingen en natuurvereniging.¹⁸²

Wandelingen en routes

Thematische routes en wandelingen met een prominente plaats voor archeologie komen meer voor in IOED's die ingekapseld zitten in een regionaal landschap, in casu in Limburg en de Kempen: IOED en

---

¹⁸¹ Voor informatie over de vereniging zie www.galloromeinsweekend.be en www.erfgoedzuidwest.be/content/vzw-viroviacum-romanum. Een voorbeeld van participatief lokaal erfgoedproject was Viroviacum - Via Infernum. (<http://www.erfgoedzuidwest.be/content/viroviacum-via-infernum>).

¹⁸² <https://collectiefmoos.be/BURN.html>.

Regionaal Landschap Lage Kempen presenteerde een nieuwe fietsroute en erfgoedapp 'Verhalen uit de bodem' langs prehistorische sites in Bocholt, Hamont-Achel en Pelt en organiseerde ter gelegenheid van de lancering een aantal gegidste wandelingen met archeologen.

Archeologische geluidswandeling

Samen met scholieren en met steun van de provincie Limburg ontwikkelde de IOED en Regionaal Landschap Lage Kempen een archeologische geluidswandeling voor een recent opgegraven site in Peer. De wandeling werd ontsloten via de Erfgoedapp van Faro. Dit pilootproject van Jong redt oud, een initiatief van de provincie, leidde tot een nieuw project met de IOED rond het 'Rendierjagerspad' in Zonhoven dat twee archeologische sites moet ontsluiten en aantrekkelijker maken voor publiek.¹⁸³

Ook militaire linies en Romeinse wegen vormen een dankbaar concept om wandelingen en (fiets)routes aan te koppelen. Daarbij zijn vooral (inter)gemeentelijke en provinciale actoren actief, ook over de grenzen heen. Twee toonaangevende Romeinse routes zijn die tussen Velzeke en Bavay (ontwikkeld in 2008) en de Limburgse Via Belgica (ontwikkeld in 2020). Waar het traject tussen Velzeke en Bavay vooral focuste op pure erfgoedbeleving, met de nadruk op archeologische sites en musea langsheen de route, heeft de Via Belgica een bredere toeristisch-recreatieve insteek. Wat betreft militaire linies is er bijvoorbeeld het loopgravenpad uit de Eerste Wereldoorlog in het Mastenbos (Provincie Antwerpen en UGent) die je al wandelend langs enkele toegankelijk gemaakte bunkers leidt.

Via Belgica

Het project Via Belgica is een Euregionale samenwerking tussen de gemeenten Nederlandse gemeentes Kerkrade, Heerlen, Simpelveld, Voerendaal, Valkenburg aan de Geul, Meerssen, Maastricht, de Belgische gemeente Riemst en de Nederlandse Provincie Limburg. Riemst wordt in deze ondersteund door de IOED Oost-Haspengouw & Voeren. De routes zijn specifiek gericht op wandelaars en fietsers. Naast archeologische sites en musea op het traject is er ook ruime aandacht voor landschap, architectuur, gastronomie en ambachten. Bovendien fungeert Via Belgica als platform waar lokale ondernemers kunnen op aanhaken met hun diensten en producten. In Riemst zijn er bijvoorbeeld een confituurmaker, een bakker en een wijnkasteel die Romeins geïnspireerde producten aanbieden.¹⁸⁴

Er zijn maar een handvol voorbeelden van mobiele digitale applicaties voor archeologie. Geolocatie speelt daar altijd een rol. In Flanders Fields Museum biedt de bezoekers van het museum de landschapsarcheologische app Ypres Salient 1914-1918 aan om het landschap rond Ieper te ontdekken. Historische luchtfoto's loodsen de gebruiker virtueel door het frontgebied en de sporen die de oorlog hebben nagelaten in het landschap. Het historisch bureau Geheugen Collectief maakte voor de stad een wandeling langs de archeologische hotspots van het Zuid. De verhalen en het beeldmateriaal werden ontsloten via een mobiele website *Antwerpen Doorgrond*. De stad Gent maakte de app *Onder de Krook* om de vondsten te presenteren die gedaan werden voorafgaand aan de bouw van de nieuwe stadsbibliotheek. Via een augmented reality app gericht op scholieren werden de vondsten gedurende een bepaalde periode digitaal tentoongesteld doorheen de nieuwe bibliotheek. Jongeren werden digitaal onder

---

¹⁸³ www.rllk.be/rendierjagerspad-zonhoven.

¹⁸⁴ Project en routes via www.viabelgica.nl; over de deelname van Riemst: www.riemst.be/nl/nieuws/project-belgica-gaat-van-start-riemst-de-kick.

de arm genomen door archeoloog Wouter en konden chatten met verschillende historische personages. Respondenten geven aan dat de digitale tools dan wel veel mogelijkheden bieden, ze vragen een aanzienlijke investering van tijd en middelen en een stevige communicatiecampagne om het beoogde publiek te (blijven) bereiken.

De Erfgoedapp van FARO kan een interessant en haalbaar alternatief zijn. Deze gratis tool voor erfgoedorganisaties maakt het mogelijk multimediale informatie aan te bieden aan bezoekers via onder andere augmented reality en beacon-technologie. Het heeft een aparte optie 'erfgoedroute'.¹⁸⁵

Landschapsbiografie

Archeologie als een element in het cultuurhistorisch landschap is een piste die een aantal IOED's verkennen maar waarvan het initiatief eerder komt van natuurverenigingen, provincies en Regionale landschappen.¹⁸⁶ Het is aantrekkelijk in landelijke gebieden waar er weinig of geen grote monumenten zijn. Voor de Kempense Heuvelrug tussen Kasterlee en Lichtaart werd op initiatief van Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete een landschapsbiografie opgesteld die de basis vormde voor toeristische en ruimtelijke ontwikkeling.¹⁸⁷ Ook archeologische sporen en sites kregen daarin via de betrokkenheid van IOED Erfgoed Noorderkempen een plaats. Archeologie en onroerend erfgoed in het algemeen zijn daar in het ideale geval onderdeel van een integrale benadering van het cultuurhistorische landschap en de ontsluitingswijze. Landschappen bieden immers een herkenbaar en handzaam raamwerk om archeologisch erfgoed ruimtelijk en chronologisch te kaderen.¹⁸⁸

Slapende Reus

De methodiek van de landschapsbiografie Voor het toeristische project Slapende Reus van Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete kreeg het Provinciaal Groendomein Hoge Mouw een make-over. In dit groendomein werden 2 speelzones gemaakt, er kwamen nieuwe rustplaatsen en 'A Giant Sculpture' werd geïnstalleerd. Het prehistorisch verleden diende als inspiratie voor de nieuwe speelinfrastructuur. Kinderen kunnen er klimmen in een ijzertijdboerderij, zoeken naar potten en urnen en ontdekken welke dieren onze voorouders op hun boerderij hielden. Ze wanen zich een archeoloog en graven potscherven, sieraden en zelfs botten op in een archeologische zandbak. De Slapende Reus kwam er dankzij de cofinanciering van het Fonds Platteland Plus, Toerisme Vlaanderen en Provincie Antwerpen.¹⁸⁹

---

¹⁸⁵ Zie respectievelijk www.inflandersfields.be/nl/in-flanders-fields-museum/oorlogslandschap, www.antwerpendoorgrond.be, <https://apps.apple.com/be/app/onder-de-krook/id1391839320?l=nl>, en <https://faro.be/kennis/erfgoedapp-diy>.

¹⁸⁶ Renes 2011.

¹⁸⁷ Van der Veken *et al.* 2019a, b.

¹⁸⁸ Dit soort projecten vraagt meer ontwikkelingstijd en komt niet perse terecht in het evenementiële, geafficheerde publieksaanbod. De specifieke rol van de IOED in de vertaling van het archeologisch onderzoek blijft grotendeels onzichtbaar.

¹⁸⁹ www.rlkgb.be/projecten/landschap-en-erfgoed/kempense-heuvelrug/slapende-reus/6088.

De archeologische site van de abdij van Ename, ontsloten via het Erfgoedcentrum (© provincie Oost-Vlaanderen).

In situ-ontsluiting

Het ter plekke ontsluiten van archeologische sites wordt letterlijk vermeld in Artikel 9 van het Verdrag van Malta. Met name de vindplaatsen van archeologisch erfgoed dienen publiekelijk toegankelijk gemaakt te worden. De *genius loci* of *sense of place* is een belangrijkste concept dat bijdraagt tot het succes van in situ-ontsluiting.¹⁹⁰ Dat de draft voor het ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites (2008) werd geconcipieerd in en door het Ename Expertise Centrum (2002), toont dat de knowhow voor de (re)presentatie van sites al vroeg in Vlaanderen aanwezig was. Het zogenaamde Archeopark van Ename is dan ook één van de eerste sites in Vlaanderen die in openlucht te bezichtigen is. Gebouwen waarvan enkel nog de fundering bewaard is werden tot leven gewekt met tijdsvensters. Het eerste tijdsvenster uit 1998 was destijds een wereldprimeur en werd in 2013 vervangen door een modernere variant.¹⁹¹ Ontsluiting door middel van tastbare, analoge in situ-reconstructies zijn een tweede mogelijkheid. De 'Heerlyckheid van Roost', een buurtpark en thematische speeltuin in dat op basis van archeologisch onderzoek werd opgebouwd in Haacht en daar in 2016 de Forum Archeologieprijs mee won, is daarvan een goed voorbeeld.¹⁹² Archeologisch park De Rieten in Meeuwen-Gruitrode ontsluit zijn begraafplaats uit de IJzertijd door één van de grafheuvels in doorsnede mét in situ (namaak)vondsten te tonen.¹⁹³ Ook het provinciedomein Raversyde in Oostende gebruikt zijn in situ erfgoed als uitgangspunt voor erfgoedbeleving¹⁹⁴

Atlantikwall/Raversyde

Tot voor kort waren drie visserhuisjes en een bak- en visrookhuis, gereconstrueerd op de locatie van het eerder opgegraven middeleeuws vissersdorp, de hoofdattractie in het provinciedomein. Recent is de nadruk meer komen te liggen op de restanten van het bunkercomplex van de Atlantikwall, die zich eveneens op de site bevinden. In de zomer van 2020 wordt dit complex, in samenwerking met de UGent, ondersteund met een landschappelijke fototentoonstelling op basis van WOII-luchtfoto's.

---

¹⁹⁰ Leus 2010, 13.

¹⁹¹ www.pam-ov.be/ename/erfgoed/site.

¹⁹² www.haacht.be/vanroost.

¹⁹³ www.openmonumenten.be/monumenten/archeologisch-park-de-rieten.

¹⁹⁴ www.raversyde.be/nl.

Vlaamse archeologische sites hebben het nadeel om dikwijls uit vergankelijke materialen te bestaan en weinig bovengrondse of makkelijk waarneembare landschappelijke relictten te hebben. Bovendien is preventieve archeologie, Malta ten spijt, grotendeels vernietigend van aard en worden veel sites na opgraving bebouwd. In dat opzicht zijn het vooral beschermde archeologische sites die in aanmerking komen voor in situ-ontsluiting. Een bijkomend probleem is dat in situ-reconstructies er, zowel digitaal als analoog, snel gedateerd uitzien, terwijl ze relatief veel geld kosten om uit te werken. Waar een museumopstelling makkelijk te wijzigen is, moet een in situ-ontsluiting veel duurzamer geconcipieerd worden.

Tumuli van Heers

In de gemeente Heers liggen twee Gallo-Romeinse grafheuvels die eigendom zijn van de provincie Limburg. Er loopt momenteel een herwaarderings- en herinrichtingstraject met als doel een beter beheer en een betere ontsluiting in het fietsroutenetwerk. Er wordt gezocht naar een specifieke educatieve insteek voor groepen jongeren ter versterking van het (Gallo-)Romeins verhaal van de streek en de werking van het Gallo-Romeins Museum. Via participatieve workshops wordt de bevolking bevroegd over de ontsluitingsmogelijkheden en worden hun ideeën verweven in de projectdefinitie voor de ontwerper. Deze workshops hebben tot een opmerkelijke symbiose geleid tussen toerisme, economie, landbouw, erfgoed, ... De provincie maakt zich sterk dat deze aanpak tot een breder draagvlak leidt dan een project waar louter erfgoedliefhebbers bij betrokken zijn.¹⁹⁵

Provinciedomein Raversyde: archeologische resten uit WO II, geduid aan de hand van historische luchtfoto's (@ UGent).

¹⁹⁵ <http://www.limburg.be/erfgoedtumuli>. Meer informatie over het project op de website van de Vlaamse bouwmeester: www.vlaamsbouwmeester.be/nl/subsite/meesterproef-2017-erfgoed-en-herbestemming/mp1705-een-nieuwe-toekomst-voor-de-tumuli-van-heers.

Vlaamse overheid kunnen er worden aan- of afgevinkt. De (archeologie)nota's en eindverslagen kunnen via de zoomfunctie op kaart of op adres worden opgezocht. Via fiches per locatie kunnen de pdf's van de publiek toegankelijke nota's worden gedownload. Geoportaal bevat momenteel voornamelijk (archeologie)nota's en amper eindverslagen. De eindverslagen die er in zitten hebben voornamelijk betrekking op werkbegeleiding en toevalsvondsten. Geoportaal bevat geen eindverslagen van onderzoeken die dateren van voor 2016, die worden beschikbaar gemaakt via de OAR (zie verder). Gezien de beheerscontext van deze databank en de Centrale Archeologische Inventaris die er aan de basis van ligt, is het niet mogelijk om via Geoportaal de (archeologie)nota's thematisch, chronologisch, of op tekst te doorzoeken.

Archéozoom

De Franse INRAP ontsluit via de interactieve kaart 'Archéozoom' een selectie van de archeologische sites die door de INRAP werden opgegraven. De sites worden gelinkt aan inhoudelijke artikels, vondsten en opgravingsverslagen op maat van het publiek. Gebruikers kunnen zoeken en filteren op thematiek, chronologie en geografie.

OAR, Open Access Repository

De OAR (oar.onroerenderfgoed.be) is het Open Archief van OE-publicaties, een open repository van alle publicaties van het agentschap Onroerend Erfgoed en zijn voorgangers. Het zijn onder andere de afgesloten tijdschriften *Archeologie in Vlaanderen*, *Relicta* en *Monumenten en Landschappen* en de onderzoeksrapporten en de eindverslagen van het archeologisch onderzoek uitgevoerd door het Instituut voor Archeologisch Patrimonium (IAP) en het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed (VIOE). De publicaties zijn ontsloten op auteur, woord uit de titel, jaar van de publicatie en de reeks.

Ontoegankelijk, ongebruiksvriendelijk en niet up-to-date

Het agentschap Onroerend Erfgoed heeft de voorbije jaren geïnvesteerd in de digitalisering van zijn archief en de ontsluiting van de centrale inventaris. Maar uit de gesprekken met respondenten blijkt dat de huidige instrumenten onbekend, ontoegankelijk en/of ongebruiksvriendelijk worden geacht voor wie er niet dagelijks professioneel mee bezig is.

Hoewel grotendeels digitaal beschikbaar, zijn archeologierapporten bij historici, lokale erfgoedvrijwilligers of professionele culturele erfgoedwerkers niet ingeburgerd als bron voor lokale geschiedenis. Men zou niet weten dat die documenten bestaan, toegankelijk of bruikbaar zijn. Respondenten geven ook aan dat de digitale instrumenten niet zijn aangepast aan het zoekproces en de interesses van de lokale vorser of erfgoedspeler: die wil kunnen zoeken op tekst, chronologie of thema, terwijl de eindrapporten en eindverslagen enkel geografisch of vanuit het oogpunt van erfgoedzorg zijn ontsloten. Komt men eenmaal op de fiche van een beoogde site, is het zeker niet evident te begrijpen wat de status is van en verhouding tussen de verschillende documenten (verslagen, maatregelen, vooronderzoek...) of hoe men tot, bijvoorbeeld, een overzicht van de vondsten komt. Respondenten wijzen op het grote verschil tussen de Vlaamse digitale instrumenten en het gebruiksvriendelijke en toegankelijke Nederlandse nationaal data-archief, DANS.¹⁹⁶

---

¹⁹⁶ <https://dans.knaw.nl/nl>.

Sowieso is het voor een niet-archeoloog niet evident om uit de omvangrijke rapporten de voor hen interessante resultaten te puren. Er wordt meermaals op gewezen dat er geen wezenlijk stijlverschil is tussen het besluit voor specialisten en dat voor niet-specialisten, en dat beide soms gewoon identiek zijn. Ook de inhoudelijke kwaliteit zou volgens liefhebbers en heemkundigen verbeteren mochten de archeologische studiebureaus de lokale expertise inschakelen. (zie hoofdstuk Verenigingen en vrijwilligers) Respondenten vanuit de bedrijfssector verzochten daarop dat de maatschappelijke valorisatie niet kan en mag afhangen van die ene paragraaf die figuurlijk begraven is in een ontoegankelijke databank. Archeologen in openbare functies geven aan persoonlijk te mediëren en interessante verslagen en passages door te spelen aan lokale erfgoedactoren en -vrijwilligers.

3D-model van het Gentse Prinsenhof

Gentenaar Dirk Van Wittenberge participeert als vrijwilliger aan het stadsproject “Gent in 3D: Virtuele realiteit”. Hij heeft geen historische of archeologische opleiding genoten. Voor de 3D-modellen die hij maakte voor het Gentse Prinsenhof vormen archeologische onderzoeksverslagen de hoekstenen omdat ze de merkpunten aangeven voor de ruimtelijke positionering van de bouwelementen en de georeferentie van het model. Hij kwam de archeologische verslagen op het spoor via de synthetische jaaroverzichten Archeologisch onderzoek in Gent van de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie. Goed beseffende dat elke reconstructie een zekere mate van interpretatie met zich meebrengt, zoekt hij naar manieren om de (on)zekerheden die archeologie en bronnen opleveren te expliciteren in het digitale model en tijdens de wandelingen die hij gidst. De stad visualiseert het model met een 3D viewer en onderzoekt op welke andere manieren het model zou kunnen worden ingezet.¹⁹⁷

Europese infrastructuur voor de ontsluiting van archeologische archieven en data

De vraag hoe archeologische data en kennis kunnen ontsloten worden is een internationale kwestie. De Europese Commissie financierde in 2013 ARIADNE, een groot digitaal infrastructuurproject met als doel de integratie van Europese archeologische archieven en depots. Er werd een online toegankelijke en doorzoekbare catalogus van datasets gecreëerd, die ongepubliceerde rapporten, afbeeldingen, kaarten, databases en andere vormen van archeologische informatie bevat. Het project kreeg een vervolg in 2018 onder de naam ARIADNEplus. In dat project wordt de ontsluiting van de archeologische archieven voor zowel onderzoekers, erfgoedprofessionals als burgers beoogd. Resultaat is een meertalige Google-achtige databank-in-ontwikkeling, het Ariadne Portal (portal.ariadne-infrastructure.eu). Voor België is sinds 2017 BSE, Brussel Stedenbouw en Erfgoed lid van dit Europese consortium.¹⁹⁸

4.12.2 Synthese

De nood aan synthese komt in quasi elk interview aan bod. Omwille van wetenschappelijke redenen, maar ook in het belang van publiekswerking: verhalen zijn cruciaal als inhoudelijke component van de publiekswerking en om aansluiting te vinden bij publiek.

---

¹⁹⁷ Over Gent in 3D zie: <https://stad.gent.nl/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/gent-digitale-stad/gent-3d-virtuele-realiteit-rrarmr>.

¹⁹⁸ <http://whatis.ariadne-infrastructure.eu/nl/het-publiek/>.

In 2008 publiceerde het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) de Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed. De online publicatie maakte een wetenschappelijk stand van zaken op van de kennis, de hiaten en de onderzoeksvragen omtrent archeologisch, landschappelijk en bouwkundig erfgoed. Het project werd gerealiseerd in overleg en nauwe samenwerking met specialisten uit de onroerenderfgoedsector. Parallel met de onderzoeksbalans en eraan gekoppeld werd een online Bibliografie Onroerend Erfgoed ontwikkeld.

Inhoudelijk is de onderzoeksbalans sinds 2008 (quasi) niet meer geüpdatet, terwijl de toestroom van nieuwe data net vanaf die datum, door de groei van de commerciële archeologie, pijlsnel omhoog ging. Het agentschap Onroerend Erfgoed geeft zelf aan dat er zeker wat archeologie betreft, nood is aan een geactualiseerde versie.¹⁹⁹ Het gebrek aan een actuele Onderzoeksbalans is alleszins een groot pijnpunt dat in de interviews door alle archeologen wordt opgeworpen. Het gebrek aan wetenschappelijk referentiepunt is een evidente handicap voor al wie archeologisch onderzoek opzet. Maar ook voor de publiekswerking is het ontbreken van een Onderzoeksbalans nefast omdat het professionele en vrijetijdsarcheologen maar ook erfgoedwerkers verhindert lokale onderzoeksresultaten te situeren in een breder kader. Er worden evenwel voorzichtige stappen ondernomen om de Onderzoeksbalans inhoudelijk te updaten.

Omdat de software van de onderzoeksbalans en de eraan gekoppelde bibliografie niet meer ondersteund wordt, wordt de Onderzoeksbalans tegen het einde van 2020 offline gehaald. Om de stand van zaken anno 2008 te blijven ontsluiten, vormt het agentschap Onroerend Erfgoed de thematische en chronologische hoofdstukken van de onderzoeksbalans momenteel om tot digitale rapporten die worden beschikbaar gemaakt als pdf's op de OAR. Bijkomend is het de bedoeling om de Onderzoeksbalans te integreren in de Inventaris onroerend erfgoed aan de hand van thematische teksten. Voor de Bibliografie Onroerend Erfgoed wordt nog naar een oplossing gezocht. Niet alleen is de onderzoeksbalans inhoudelijk hopeloos gedateerd, ook technologisch zet men een stap terug ten opzichte van 2008 door een interactief en genivelleerd inhoudelijk instrument te verknippen en begraven in ontoegankelijke pdf's en onvindbare thematische fiches in een Inventaris die daar niet voor ontworpen is. Van de doorstart van de Onderzoeksbalans die door het agentschap Onroerend Erfgoed werd aangekondigd tegen eind 2017, is niet langer sprake.²⁰⁰

Syntheseprojecten

De Vlaamse Regering maakt sinds 2018 jaarlijks projectmiddelen beschikbaar voor archeologisch syntheseonderzoek. Het agentschap Onroerend Erfgoed omschrijft het op de subsidiewebpagina als volgt: 'Studie na de Malta-opgravingen blijft vaak beperkt tot het niveau van de vindplaats en mist op die manier het bredere plaatje en de gedetailleerde uitwerking die tot echt nieuwe kennis over het verleden leiden. Extra onderzoeksstappen vragen extra middelen, die niet op de bouwheer, projectontwikkelaar of landbouwer kunnen verhaald worden.'

¹⁹⁹ Editoriaal '*Onderzoeksbalans Archeologie in Vlaanderen, versie 1, 11/12/2008: paleolithicum*', Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 124, 2019 (<https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/OAOE/124/OAOE124-001.pdf>).

²⁰⁰ Op de homepage van de onderzoeksbalans (<https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/>) staat momenteel dat er tegen eind 2017 een doorstart komt (geraadpleegd 30 juni 2020).

////////////////////////////////////

In 2018 werden negen projecten gehonoreerd, in 2019 zes. De projecten hebben een looptijd van drie jaar en kunnen dus nog niet worden geëvalueerd. Toch zijn er al een aantal opmerkingen te maken met betrekking tot publiekswerking op basis van de projectomschrijvingen, partners en interviews.

	2018	2019	Totaal - uniek
Bedrijven - hoofdindieners	3	3	13
Bedrijven - partner	4	7	
Buitenlandse bedrijven - partner	2	2	
Belgische universiteiten - hoofdindieners	2	2	4
Belgische universiteiten - partner	8	2	
IOED/intercommunale - hoofdindieners	1	1	3
IOED/intercommunale - partner	1	0	
Stedelijke archeologische dienst - hoofdindieners	2	0	2
Museale en/of culturele erfgoedspeler - partner	1	4	5
Provincie	0	1	1
Federale partner	1	2	2
Varia	1	0	3
Projecten	2	1	
Totaal	9	6	

Indieners en partners van syntheseprojecten (bron: agentschap Onroerend Erfgoed).

Er worden in Artikel 4 een aantal openingen gelaten naar publiekswerking, maar publiekswerking of -valorisatie op zich staat nergens in het ministerieel besluit. Het 'participatieve karakter en maatschappelijk draagvlak voor erfgoedzorg' van de projecten wordt in het ministerieel besluit geduid met het doel nieuwe 'samenwerkingsverbanden' tot stand te brengen. In de tabel zien we dat bedrijven en universiteiten prominent aanwezig zijn in deze syntheseprojecten, aangevuld met de (inter)gemeentelijke spelers met een eigen onderzoekspoot (intercommunale SOLVA, IOED Erfpunt en IOED WinAr). Ook de twee stedelijke archeologische diensten (inclusief depot) van Gent en Antwerpen leiden een syntheseproject. De nadruk die de projectoproep legt op samenwerking tussen de deelsectoren, werd duidelijk gehoord: bedrijven, universiteiten en overheden werken zowel onderling als met elkaar samen. Het 'participatieve karakter' heeft naar de letter van de toelichting geen betrekking op publieks- of erfgoedparticipatie en werd door de indieners evenmin in die zin geïnterpreteerd.

De projectoproep stipuleert dat er minstens 'één publieksgerichte communicatieactie' moet plaatsvinden. Hoe dit wordt ingevuld door de projecten is niet af te leiden uit de projectomschrijvingen en gezien de projecten nog lopende zijn, niet te evalueren. Behalve het syntheseproject over Gentse kleipijpjes dat een blog bijhoudt over het syntheseonderzoek, heeft nog geen enkel project publiek gecommuniceerd of publieksactiviteiten georganiseerd. Hoewel het niet blijkt uit de projectomschrijvingen, is de verwachting dat op dit vlak de museale en erfgoedpartners een rol zullen spelen. Onder de betrokken museale partners zijn drie van de vier erkende Vlaamse archeologische musea (Gallo-Romeins Museum in Tongeren, Ten Duinen in Koksijde en De Kolonie in Lommel) en de provinciale erfgoedsite (tot voor kort museum) Raversyde. De vijfde culturele erfgoedpartner is Histories, de landelijke culturele erfgoedinstantie voor heemkunde en genealogie, dat samen met Ten Duinen en KULeuven betrokken is bij een genetisch

////////////////////////////////////

onderzoek van een Merovingisch grafveld in Koksijde en ervaring heeft met (publieks)participatief verwantschapsonderzoek.²⁰⁴

Respondenten stellen vast dat syntheseprojecten geschreven zijn vanuit een onderzoeks- en rapporteringslogica. Op basis van de titels, omschrijvingen en indieners blijkt inderdaad dat de nadruk in alle projecten op de wetenschappelijke vraagstelling ligt.²⁰⁵ Uit de interviews blijkt dat de sector worstelt met de interpretatie en invulling van 'participatieve karakter en maatschappelijk draagvlak voor erfgoedzorg'. Hoewel het eveneens een criterium is in de evaluatie wordt dat luik in de praktijk zelden geïnterpreteerd of toegepast in functie van publieks- of erfgoedwerking. Dat is gedeeltelijk te verklaren omdat de indieners, en dan vooral de bedrijven, nog niet de praktijkervaring en netwerken hebben om aan publiekswerking te doen of om een (participatief) publieksproject op te zetten. Respondenten uit de culturele en onroerenderfgoedpraktijk voorspellen alleszins dat de inhoud van de syntheserapporten te specialistisch en wetenschappelijk zal zijn om door te sijpelen naar publiek, erfgoed- en middenveldorganisaties en een bijkomende vertaalslag zullen nodig hebben.

Respondenten geven aan dat in zijn schriftelijke en mondelinge communicatie het agentschap Onroerend Erfgoed de nadruk legde op kennisvermeerdering en dataverwerking en niet op publiekswerking. Het agentschap Onroerend Erfgoed geeft dan weer aan dat de partners niet meteen lijken in te spelen op de communicatiekanalen die het dan wél aanbiedt (een interne facebookgroep, blog en activiteitenagenda). Overheid enerzijds en archeologische deelactoren anderzijds lijken hier naar elkaar te kijken om publieksgerichte initiatieven op te starten dan wel te faciliteren. De cruciale rol van (erfgoed)consulenten in projectsensibilisering om tot innoverende erfgoed- en publieksprojecten te komen is wel bekend in de provinciale en culturele erfgoedwerking. Daar wordt ook op gewezen door een aantal respondenten-archeologen die ervaring hebben met en in de culturele erfgoedsector.

De vraag rijst of de ambities ten opzichte van het maatschappelijk draagvlak voor archeologie en publiekswerking in archeologie wel kunnen gekanaliseerd of aangewakkerd worden in de syntheseprojecten zoals die momenteel worden omschreven, toegelicht en beoordeeld. Het 'maatschappelijk draagvlak voor erfgoedzorg' is niet automatisch hetzelfde als 'maatschappelijk draagvlak voor archeologie'; 'één communicatieactie' vertrekt van een wetenschapscommunicatieve in plaats van publieksgerichte insteek; en de genoemde 'archeologische deelactoren' hebben naast de syntheseprojecten amper (mogelijkheden voor) publiekswerking waar het onderzoek op korte termijn op zou kunnen inhaken.

Uit deze casus van de syntheseprojecten blijkt dat een algemeen erkende behoefte aan zowel synthese als publiekswerking, een draagvlak in de diverse archeologische deelsectoren en toegankelijke financiële projectmogelijkheden, niet automatisch leiden tot inspirerende publieksprojecten op basis van inhoudelijke synthese. De huidige oproep is halfslachtig. De nadruk op de communicatie-actie is tekenend voor de manier waarop publiekswerking wordt benaderd, als een achterafje. Er is bovendien momenteel geen faciliterende basis of gelegenheid waar de ervaringen en praktijken van de projectpartners kunnen worden uitgewisseld waardoor het risico bestaat dat de ervaring die de sector toch opdoet, niet kan verduurzaamd worden.

---

²⁰⁴ Zie de projecten Y, MamaMito en GEN-iaal erfgoed van Histories via historiesvzw.be en voor het vernoemde onderzoek <https://historiesvzw.be/gen-iaal-erfgoed/>.

²⁰⁵ De projectdossiers waarin potentieel verdere toelichting zou staan over de communicatie- en participatie-actie zijn niet publiek toegankelijk en werden buiten dit onderzoek gehouden. Een overzicht van de syntheseprojecten staat op de website van het agentschap Onroerend Erfgoed (via: www.onroenderfgoed.be/projectsubsidies-voor-synthese-onderzoek). De volledige partnerlijst werd op aanvraag bekomen.

4.12.3 Uitwisselen van kennis via (boven)lokale kennisnetwerken

De archeoloog in het lokale kennisnetwerk

De positie van archeologie en archeologen in lokale kennisnetwerken varieert sterk. Het hangt af van de aanwezigheid van een archeoloog in een stadsdienst, IOED of erfgoedcel, diens takenpakket en persoonlijke engagementen in het lokale netwerk. Het kennisnetwerk van de onroerenderfgoedconsulent kan zich zowel op cultureel of bouwkundig erfgoed als landschap enten.

De kenniscirculatie voor archeologie is in principe groter in een OEG omdat de archeoloog daar systematisch op de hoogte is van al het archeologisch onderzoek op het grondgebied. Hij of zij is bovendien bij het volledige onderzoekstraject betrokken en heeft formele contactmomenten met de archeologische bedrijven. Archeologen van OEG zijn veel beter op de hoogte van waar de bedrijven mee bezig zijn, en vice versa, zodat de wederzijdse opportuniteiten voor publiekswerking gedetecteerd kunnen worden.

Respondenten uit de bedrijfssector geven aan dat er nauwelijks systematische contacten worden onderhouden met (culturele) erfgoedactoren of archeologische musea die potentieel geïnteresseerd zijn in hun onderzoek. Omdat bedrijfsarcheologen weinig publiceren in archeologische of historische tijdschriften, tenzij soms uit persoonlijk engagement, stroomt hun onderzoek evenmin via wetenschappelijke en geschreven kanalen door naar lokale, culturele of erfgoedspelers.

Meerwaarde van kennis- en expertisedeling

Respondenten benadrukken dat archeologisch en historisch onderzoek zuurstof geven aan het lokaal (roerend en onroerend) erfgoedwerk. Bronnen, methode en kennis zijn grondstoffen voor de publiekspromoties van erfgoedcellen en IOED's. Het archeologisch onderzoek dat gereguleerd en systematisch gebeurt, heeft de erfgoedsector inhoudelijk veel te bieden. De culturele erfgoedsector heeft dan weer de reflex om in te houden, erfgoedobjecten en verhalen af te stemmen op verschillende doelgroepen en om ruimte te laten voor creativiteit en interpretatie.

Respondenten uit de (boven)lokale overheidsinstanties benadrukken tegelijk dat er op het vlak van kennisdeling nog veel stappen kunnen gezet worden. Ze geven aan op zoek te zijn naar manieren om de archeologische kennis te verspreiden buiten de traditionele eenrichtingsactiviteiten zoals lezingen of tentoonstellingen. De hoop leeft dat ze erfgoedvrijwilligers en -professionals kunnen voeden met interessante onderzoeken zodat die daar zelf mee aan de slag kunnen. Sommige IOED's en onroerenderfgoeddepots doen dat via laagdrempelige lokale contactmomenten of regionale netwerkmomenten maar ook via de opleiding van gidsen (voor concrete voorbeelden zie de hoofdstukken Voor, op en na de opgraving en Erfgoedvrijwilligers- en verenigingen).

De meerwaarde van kennisdeling gaat in twee richtingen. Bij lokale erfgoedactoren en vrijwilligers is vaak een onevenaarbare lokale historische kennis aanwezig. Het potentieel van bijvoorbeeld heemkundige kringen om in het kader van lokaal archeologisch onderzoek de link met archiefbronnen te leggen en de wetenschappelijke vraagstelling te verbeteren, is duidelijk. VONA erkent dit en roept haar leden op om zelf contact te zoeken met lokale erfgoeddeskundigen en heemkundigen om hun kennis actief te betrekken

in de dossiers.²⁰⁶ Maar in praktijk gebeurt het volgens respondenten nauwelijks. Door een gebrek aan ruimte in de bedrijfsvoering maar ook omdat de meeste bedrijven een te ruim werkingsgebied hebben om duurzame contacten met lokale netwerken op te bouwen.

De inhoudelijke participatie van lokale historici kan maar verduurzamen als bedrijven hun onderzoek ook systematisch terugkoppelen naar hen. In realiteit wordt dat bij de indiening van het eindrapport wel eens vergeten. De onderzoekskansen die blijven liggen door een gebrekkige samenwerking vormen volgens sommige respondenten een bedreiging voor het archeologisch onderzoek en de geloofwaardigheid van de archeoloog. Opnieuw zien respondenten een cruciale rol voor stedelijke archeologische diensten of IOED's in de verbinding en bemiddeling tussen expertiseniveaus en netwerken.

---

²⁰⁶ VONA 2019b, 3.

5 BESCHOUWINGEN UIT DE BUURLANDEN: NEDERLANDSE LANDSCHAPSTEKENING

5.1 INTRODUCTIE

In navolging van het Verdrag van Malta, maar ook in lijn met de maatschappelijke trend van een terugtrekkende overheid en decentralisatie, heeft de Nederlandse archeologie een ingrijpende verandering doorgemaakt. Vergelijkbaar aan, maar vroeger dan in Vlaanderen, werd vanaf 2001 het archeologisch onderzoek in een commerciële context georganiseerd. Waar voordien vooral overheden en wetenschappelijke instellingen opgravingen uitvoerden, werd die taak nu toebedeeld aan bedrijven en overgelaten aan marktwerking.²⁰⁷

5.1.1 Methode

Deze landschapsreconstructie is gebaseerd op een screening van online beschikbare informatie aangevuld met video calls en telefonische gesprekken met Janneke Berkelbach van der Sprenkel (directeur Nationale Archeologiedagen), Nathalie de Visser (Provinciaal archeoloog Zeeland) en Toine Maas (Uitgeverij Matrijs - Tijdschrift Archeologie in Nederland).

5.1.2 Centrale overheid

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) ressorteert onder het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en is verantwoordelijk voor de wet- en regelgeving met betrekking tot (rijks)monumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed. Daarnaast ontwikkelt het RCE ook praktisch toepasbare kennis. Dit uit zich onder andere in digitaal toegankelijke data- en kennisplatforms zoals HISGIS, Paleo-geografische kaartlagen, of Archeologie op de kaart. Deze data zijn doorgaans ontwikkeld met wetenschappelijke partners of musea, publiekelijk toegankelijk en gericht op zowel professionals als vrijwilligers. Hoewel communicatie naar een breed publiek strictu sensu niet tot de taken van het RCE behoort, is 'archeologie verbinden met de samenleving' één van de vier doelstellingen in de 'Missie, Visie, Strategie 2020'. De brug slaan tussen professionals en vrijwilligers enerzijds, en het cultureel landschap en roerend erfgoed anderzijds, zijn daarin belangrijke componenten.²⁰⁸ Daarnaast stimuleert het Rijk cultuur- en erfgoeddeelname via het Fonds voor Cultuurparticipatie, een subsidie lijn waar enkele belangrijke projecten rond publieksarcheologie gebruik van maken.

5.1.3 Provincies

Sinds de decentralisatie van 1988 is er voor zowel gemeenten als provincies een belangrijke rol weggelegd met betrekking tot de instandhouding van monumenten en archeologische waarden binnen de ruimtelijke

---

²⁰⁷ erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/archeologisch-onderzoek;

www.bodemrichtlijn.nl/Bibliotheek/bodembescherming/archeologie/archeologie-algemeen.

²⁰⁸ www.cultureelerfgoed.nl/over-ons/publicaties/publicaties/2020/01/01/missie-visie-strategie-2020.

ondertussen archeologische collecties geïntegreerd zijn, terwijl op 37 locaties meer immersieve projecten (type archeopark) zijn uitgewerkt.

5.1.7 Depots

Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden dient als depot voor opgravingsvondsten van nationaal belang. De link met het museale potentieel van dergelijke vondsten is evident. Aan de andere kant van het spectrum zijn er de gemeentelijke archeologische depots, die op lokaal initiatief opgericht kunnen worden. Bij het ontbreken van een gemeentelijk depot wordt het materiaal uit regulier archeologisch onderzoek in provinciale depots bewaard. Bij sommige provinciale en gemeentelijke depots probeert men een publieksfunctie te koppelen aan de depotwerking en/of wordt het depot ingericht als regionaal archeologisch informatiecentrum.²¹⁴

5.2 ALGEMENE KENMERKEN

- Nationale overkoepeling
- Nichevorming - specialisering van afzonderlijke actoren
- Financiering: subsidies zowel van overheden als private fondsen
- Professionalisering en commercialisering
- Rol vrijetijdsarcheologen

De belangrijkste spelers en actoren binnen de publiekswerking in Nederland zijn bijna allemaal nationaal verenigd in een stichting, denktank of vereniging die als doel heeft heel Nederland te omvatten en bereiken. Individuele acties rond publiekswerking zijn per definitie dikwijls lokaal, gezien de plaatsgebonden eigenheid van archeologisch vooronderzoek of opgravingen. De sterke nationale overkoepelingen van die vele individuele activiteiten lijkt evenwel een opvallend kenmerk van publiekswerking in de Nederlandse Archeologie.

Voorbeelden van dergelijke gebiedsdekkende actoren zijn:

- Stichting Archeologiedagen
- Stichting ArcheoHotspots
- De Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN)
- Stichting Publiek & Archeologie

Binnen die verschillende stichtingen, denktanks en platformen lijkt er een soort nichevorming of specialisering van het activiteitspectrum gaande. Door het toenemend aantal actoren zoeken de spelers een eigen speerpunt waarop ze hun werking focussen. Elementen van landelijke publiekswerking in de archeologie, zoals een 'archeologiedag', een 'archeologienacht', een 'archeologieprijs', een 'archeologiemagazine', een 'archeologietelex', of een 'platform voor goede praktijkvoorbeelden', worden door aparte actoren aangedreven. De Stichting Archeologiedagen trekt de organisatie van de Nationale

---

²¹⁴ www.bodemrichtlijn.nl/Bibliotheek/bodembescherming/archeologie/archeologie-deponering-en-archivering:erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/archeologische-depots Zie bijvoorbeeld Huis van Hilde in Noord-Holland (www.huisvanhilde.nl).

5.3.2 De Nationale Archeologiedagen

De Nederlandse Archeologiedagen vinden sinds 2015 plaats in het eerste weekend van de herfstvakantie. Daarmee volgen ze de agendering van onder andere 'The International Archaeology Day' in de maand oktober.²¹⁵ Ook 'De Maand van de Geschiedenis', waarmee de Archeologiedagen een partnerschap hebben, valt jaarlijks in oktober.²¹⁶

Hoewel de naam een nationale dekking van de activiteiten ambieert, is dat niet het geval wat betreft concrete partnerschappen en samenwerking met de verschillende provincies. Bij de eerste editie in 2015 werd vertrokken vanuit drie organiserende provincies, in 2019 waren dat er al zeven. In de overige vijf provincies vinden evengoed activiteiten plaats, maar dan zonder (financiële) ondersteuning vanuit de provincie of organisatorische en marketing ondersteuning vanuit de Stichting. Naast de financiële bijdrage van provinciebesturen komt verdere financiering vooral van nationale subsidiekanalen (Fonds voor Cultuurparticipatie en Mondriaanfondsen) en privé-sponsors.²¹⁷

Sinds de eerste editie van 2015 gaan de bezoekersaantallen in stijgende lijn, met uitzondering van de laatste editie. In 2019 namen er meer dan 200 organisaties deel en organiseerden ze samen ongeveer 350 activiteiten.

Jaar	Aantal bezoekers	Subsidies
2015	21.000	€ 125.000
2016	35.000	€ 26.000
2017	45.000	€ 60.000
2018	56.000	€ 60.000
2019	40.000	€ 150.000

Aantal bezoekers en verkregen subsidies, per jaar, voor de Nederlandse Archeologiedagen (bron: De Nationale Archeologiedagen).

Archeologie Leeft!

Archeologie Leeft! Is een (online) platform dat is opgezet door de Stichting Archeologiedagen en zich tot doel stelt om naast de Archeologiedagen in oktober 'ook de andere 364 dagen van het jaar' archeologie tot bij het grote publiek te brengen.²¹⁸ Het platform en de website zijn gericht op het stimuleren en inspireren van het archeologische werkveld en niet op het brede publiek zelf. Het informeren van professionele archeologen wordt breed ingevuld en bestaat uit vier aspecten:

²¹⁵ Andere internationale initiatieven, zoals 'The European Archaeology Days' (juni) of 'Day of Archaeology' (juli), maar ook nationale en regionale initiatieven zoals Frankrijk of Vlaanderen kiezen eerder voor het eerste deel van de zomer. Overzicht op: www.archeologieleeft.nl/internationale-archeologiedagen-2/.

²¹⁶ Omwille van de recente COVID-19-pandemie is de editie van 2020 uitgesteld naar juni 2021. In de komende jaren hoopt de Stichting die datum te kunnen aanhouden.

²¹⁷ De Nationale Archeologiedagen kregen in 2016 €240.000 van het Fonds voor Cultuurparticipatie voor de periode 2017-2020. In 2015 was dit €125.000 voor de opstart. Van het Mondriaanfondsen kregen de Archeologiedagen in 2016 €26.000 en in 2019 €90.000.

www.mondriaanfondsen.nl/leestafel_categorie/jaarverslagen/;
cultuurparticipatie.nl/over-ons/beleidsplannen-verslagen.

²¹⁸ www.archeologieleeft.nl.

- Een selectie van succesvolle praktijkvoorbeelden uit binnen- en buitenland, de zogenaamde #archeosuccessen;
- Interviews met een gevarieerde selectie van actoren binnen publieksarcheologie, van kunstenaars, over programmamakers, tot amateurarcheologen en politici;
- Een oplistings van de belangrijkste overkoepelende initiatieven rond publieksarcheologie;
- Een ondersteunde 'toolbox' met handvaten voor publieksarcheologie, zoals:
  - Een extensief overzicht van subsidies en fondsen,
  - Een handleiding om vrijwilligers te werven,
  - Een stappenplan voor het organiseren van een activiteit,
  - Tips voor interactie met pers en media.

Het platform verzamelt eveneens verschillende enquêtes over archeologie, zoals:

- Het publieksonderzoek naar de bezoekers van de Archeologiedagen (2015 en 2016);
- Een jongerenonderzoek (8 tot 18 jaar) over archeologie in het algemeen;
- Het Europees NEARCH-onderzoek naar de relatie tussen burgers erfgoed/archeologie.

Young Underground Professionals (YUP)

Een derde initiatief van de Stichting Archeologiedagen richt zich specifiek op jonge professionals tussen 25 en 35 jaar in de archeologische- en erfgoedsector. YUP moet een soort denktank en platform vormen die de grenzen van de discipline verkent en specifiek de hand uitreikt naar jonge professionelen van domeinen als fotografie, mode, literatuur, of media. In samenwerking met het Rijksmuseum van Oudheden organiseert YUP de Archeonacht; het interdisciplinaire startevent van de Archeologiedagen.

Met deze drie initiatieven toont de Stichting Archeologiedagen zich één van de belangrijkste motoren van publieksarcheologie in Nederland met een sterk coördinerende rol. Zo organiseert de stichting zelf geen activiteiten meer tijdens de Archeologiedagen, maar neemt ze enkel de algemene organisatie in handen. Met het platform Archeologie Leeft! levert ze een permanente ondersteuning voor professionals die zelf aan de slag willen gaan met publiekswerking. De oprichting van YUP is dan weer gericht om het enthousiasme – dat vooral aanwezig is bij jonge professionals – efficiënt te capteren en optimaliseren, met een uitgesproken interdisciplinaire visie.²¹⁹

5.3.3 Stichting Archeologie & Publiek (SAP)

De Stichting Archeologie & Publiek (SAP) is sinds 2011 actief als platform voor dialoog en discussie over de rol van archeologie in de maatschappij. In de beginjaren van SAP stond vooral de discussie rond de maatschappelijke relevantie van archeologie centraal, waarrond onder andere paneldiscussies en een symposium georganiseerd werden. Vervolgens ging de stichting meer rond het belang van 'verhalen in de archeologie' werken. De volgende logische stap was de focus op publieksarcheologie.²²⁰

²¹⁹ www.archeologieleeft.nl/young-underground-professionals/.

²²⁰ www.publieksarcheologie.nl.

De SAP lijkt momenteel qua werking overvleugeld door de Stichting Archeologiedagen. Van de relatief brede werking en activiteiten (o.a. een jaarboek en symposium), is de SAP geëvolueerd naar een focus op de Grote Archeologieprijs. Dit toeleggen op één welbepaalde publieksactiviteit illustreert hoe de archeologische actoren zich specialiseren in een verruimende sector.

De Grote Archeologieprijs

De Grote Archeologieprijs is het initiatief én stokpaardje van de SAP. De prijs werd voor het eerst uitgereikt in 2013 – toen nog onder de naam ‘Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie’ – en wordt sindsdien tweejaarlijks georganiseerd. Net als de Archeologiedagen slaagt de Grote Archeologieprijs er in zijn bereik en impact jaar na jaar te vergroten.

Jaar	Aantal inzendingen	Laureaat	Type activiteit
2013	8	Naar de stad	Lespakket
2015	14	Tijdtrap	Expo in parkeergarage
2017	20	ArcheoHotspots	Pop-up participatief museum
2019	29	Helmond in 100 stukskes	Lokaal participatief

Laureaten van de Grote Archeologieprijs in Nederland.

De stijging in het aantal inzendingen toont niet enkel het gestegen aantal initiatieven rond publieksprojecten, maar ook het enthousiasme om deel te nemen aan de prijs zelf. Een belangrijke professionalisering van de prijs kwam er vanaf 2015 door het partnerschap met De Maand van de Geschiedenis. Zo werd niet enkel de prijsuitreiking verplaatst naar de Nacht van de Geschiedenis, er werden ook steun van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed en naderhand subsidies van het Fonds voor Cultuurparticipatie aan gekoppeld. In 2017 introduceerde de Grote Archeologieprijs een ‘ambassadeur’ die van de geselecteerde projecten introductievideo’s maakt.

In het type inzendingen en vooral laureaten valt ook een evolutie te bespeuren. Waar de eerste laureaten in 2013 en 2015 nog traditionele concepten als een lespakket en museale opstelling betrof – weliswaar in een creatieve verpakking – hebben de laureaten van 2017 en 2019 een uitgesproken participatief karakter. Dat de prijs gesubsidieerd wordt door het Fonds voor Cultuurparticipatie kan daar voor iets tussen zitten, al maken zij geen deel uit van de jury. ArcheoHotspots, de laureaat van 2017 rijdt bovendien een opmerkelijk, enigszins typerend parcours in de Nederlandse publieksarcheologie, waardoor ze als een afzonderlijke actor kunnen beschouwd worden.

5.3.4 ArcheoHotspots

Het doel van ArcheoHotspots is het verbreden en versterken van het draagvlak voor Archeologie in Nederland. Het initiatief komt in dit geval van het archeologisch museum Allard Pierson (Amsterdam). ArcheoHotspots zijn plekken, zogenaamde ‘knooppunten van kennis’, waar vrijwilligers, professionals, geïnteresseerden of scholieren elkaar op een laagdrempelige manier kunnen treffen. Het doel is dat archeologen en burgers interageren gedurende het hele archeologische opgravingsproces, inclusief

////////////////////////////////////

opgraving en verwerking. Vanaf het begin in 2014 ging het Allard Pierson een partnerschap aan met de AWN (zie onder). De Hotspots zijn dikwijls gevestigd in musea, maar vinden evengoed een plaats in erfgoedcentra, bibliotheken of de lokale archeologische werkgroep. Daarnaast zijn er ook 'pop-up hotspots' die tijdelijk worden opgezet naar aanleiding van tijdelijke tentoonstellingen of opgravingen, en de 'mobiele hotspot' die op evenementen of congressen kan ingezet worden.²²¹

Na het succesvolle pilootproject in Amsterdam werd het project nationaal uitgerold. Op het moment dat ArcheoHotspots de Grote Archeologieprijs won in 2017 waren er zeven hotspots, ondertussen zijn er in heel Nederland al achttien hotspots actief (geweest).²²² Sinds 2019 is het concept van de Hotspots tot een onafhankelijke stichting uitgegroeid. Het succes van de Archeohotspots is volgens initiatiefnemer Wim Hupperetz te verklaren door (1) een aanstekelijke communicatie met het publiek, (2) de professionele training van vrijwilligers die de Hotspots begeleiden, (3) het landelijke partnerschap, (4) het lokaal draagvlak, en (5) de investeringen van publieke fondsen.²²³

ArcheoHotspots: vindplaats van verhalen (@ <https://archeohotspots.nl/>).

---

²²¹ <https://archeohotspots.nl/>.

²²² Naar aanleiding van de tentoonstelling Crossroads introduceerde ook het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis in Brussel met de hulp van de Nederlandse stichting een eerste Belgische archeohotspot in de tentoonstellingszaal.

²²³ www.mondriaanfonds.nl/interview/archeologische-schatten-zichtbaar-en-tastbaar-maken-vraagt-om-krachtenbundeling-ze-zijn-per-definitie-nogal-onzichtbaar-in-depot-of-onder-de-grond/ ArcheoHotspots kreeg van het Mondriaanfonds achtereenvolgens €100.000 in 2013; €120.000 in 2016 en €100.000 in 2018. Van het Fonds voor Cultuurparticipatie ontvingen ze €100.000 in 2018.

5.3.5 De Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN)

Het gros van de vrijwilligers waarop een groot aantal activiteiten van belangrijke actoren als de Archeologiedagen of ArcheoHotspots steunt, is aangesloten bij de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN). De AWN verenigt en ondersteunt vrijwilligers in de archeologie. Deze landelijke beweging is ingedeeld per regio en dekt met haar 24 lokale afdelingen quasi volledig Nederland. In 2018 telde de vereniging 1989 leden, een aantal dat het laatste decennium constant is gebleven.²²⁴

Vanaf haar ontstaan in 1951 heeft de AWN een uitgesproken participatieve rol in de Nederlandse archeologie gespeeld. Sinds de toepassing van het Verdrag van Malta in 2007, dat een commercialisering en professionalisering van het archeologisch onderzoek met zich meebracht, is ook in Nederland de rol van amateurarcheologen sterk gewijzigd. De naamsverandering van 'Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland' naar 'Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie' in 2011 is daarbij veelzeggend. Bij deze heroriëntering werd een belangrijke nieuwe missie met betrekking tot publieksarcheologie vooropgezet. De AWN ziet zichzelf immers als dé ambassadeur voor archeologie en wil specifiek bijdragen aan het uitdragen van kennis en het bevorderen van de betrokkenheid bij de bevolking.²²⁵ Ondanks de inperking van hun activiteiten op het veld, blijft de vereniging zich waar mogelijk inzetten voor archeologisch onderzoek. Zowel als vrijwilliger binnen professionele projecten, als 'zelfstandig onderzoeker'. Meestal betreft het vondstverwerking, metaaldetectie of lokale waarnemingen, maar onder bepaalde voorwaarden kan de AWN ook booronderzoek of zelfs opgravingen uitvoeren.²²⁶ Op de jaarlijkse Veldeducatieweek probeert de AWN haar vrijwilligers zo goed mogelijk voor te bereiden op opgravingsprojecten waar ze aan kunnen deelnemen.

Met *Westerheem* had de AWN vanaf 1952 ook een populair tweemaandelijks tijdschrift waar zowel amateurs als professionele archeologen artikels schreven. Sinds 2017 is *Westerheem* vervangen door het *AWN-Magazine* dat vijf maal per jaar als bijlage bij het tijdschrift *Archeologie in Nederland* (zie onder) verschijnt.

5.3.6 Tijdschriften

Archeologie in Nederland

Archeologie in Nederland is een tijdschrift dat zich sinds 2017 richt op het informeren van zowel professionals als amateurs over Nederlandse Archeologie. De focus van het tijdschrift ligt heel specifiek op Nederlandse archeologie en is inhoudelijk technisch en diepgaand. De huidige vorm van het tijdschrift komt voort uit de fusie van *Archeobrief* (1996), dat zich specifiek op professionals richtte, en het bovenvermelde *Westerheem* (1952), het ledenblad van de AWN. Aangezien beide tijdschriften hun oplage zagen slinken, werd besloten om beide doelgroepen met één tijdschrift te bedienen. De leden van de AWN

---

²²⁴ www.awn-archeologie.nl/wp-content/uploads/2019/10/landelijk-jaarverslag-2018.pdf; Niet alle archeologische werkgroepen en vrijetijdsarcheologen zijn aangesloten bij de AWN. Bovendien telt de amateurvereniging van metaaldetectoristen ook nog eens 1844 leden.

²²⁵ www.awn-archeologie.nl/organisatie/geschiedenis-van-awn/

²²⁶ www.awn-archeologie.nl/zelfstandig-onderzoek/

krijgen telkens een extra katern bijgeleverd, het *AWN-Magazine*. Het tijdschrift wordt uitgegeven door Uitgeverij Matrijs, verschijnt vijf maal per jaar en heeft een oplage van ongeveer 2500 stuks.²²⁷
Archeologie Magazine

Archeologie Magazine is een tijdschrift dat sinds 2000 een algemene berichtgeving brengt over archeologie in binnen- én buitenland. Voordien werd het gedrukt onder de naam *Scarabee* (1992). De inhoud van het tijdschrift is minder technisch en meer verhalend. Het doelpubliek is niet zozeer de professionele- of vrijetijdsarcheoloog, maar een bredere basis van geïnteresseerden in erfgoed en geschiedenis. Het tijdschrift wordt uitgegeven door Virtumedia, verschijnt zes maal per jaar en heeft een oplage van 7500 stuks. Het tijdschrift heeft ook een website waar het een pagina met nieuwsfeiten (vooral opvallende, internationale vondsten) bijhoudt.

5.3.7 Online nieuwsplatform: Erfgoedstem

www.erfgoedstem.nl richt zich eerder op professionals en geïnteresseerden binnen de gehele erfgoedsector, meer bepaald gebouwd erfgoed, archeologie en historische landschappen. De focus ligt op Nederlands erfgoed. Naast dagelijkse nieuwsupdates zijn er ook een wekelijkse nieuwsbrief, een erfgoedagenda en een pagina met erfgoedvacatures. De webpagina bestaat sinds 2007 en heeft ondertussen 25.000 berichten in het nieuwsarchief. Jaarlijks zijn er 250.000 bezoekers van de website. De nieuwsbrief heeft 10.000 abonnees. De Erfgoedstem is non-profit en heeft steeds geopereerd onder Stichtingen die financieel worden gestut door subsidies en sponsors. Op dit moment huist Erfgoedstem onder de Stichting Nederland Monumentenland, dat tevens de jaarlijkse Open Monumentendagen en het Nationaal Monumentencongres organiseert.²²⁸

5.3.8 Archeologie op de Kaart

www.archeologieopdekaart.nl is een digitaal platform dat de belangrijkste archeologische vondsten van Nederland geografisch en chronologisch presenteert. Het platform is een initiatief van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Conform de indeling van de Nederlandse geschiedenis in tien tijdvakken²²⁹ zijn er een tiental topstukken per tijdvak geselecteerd. Deze vondsten worden per tijdvak op een gebiedsdekkende paleo-landschappelijke reconstructiekaart geprojecteerd. De vondsten zijn aanklikbaar en worden verduidelijkt met een korte pop-up van tekst en foto's. Naast de chronologische indelingen worden ook de (openlucht)musea met archeologische collecties en bezienswaardigheden geografisch weergegeven. Een glossarium moet verduidelijking bieden bij vakspecifieke terminologie. Het platform is tevens gekoppeld aan de 'Canon van Nederland', dat middels 50 tijdsvensers een kader vormt voor het geschiedenisonderwijs in Nederland.²³⁰ De website is specifiek gericht op leerdoelstellingen van kinderen tussen 10 en 14 jaar.

---

²²⁷ Er zijn geen officiële cijfers beschikbaar, maar de oplagecijfers werden mondeling meegedeeld door Uitgeverij Matrijs.

²²⁸ <https://erfgoedstem.nl/over-erfgoedstem/>.

²²⁹ De Rooy 2010.

²³⁰ www.entoen.nu/nl/primair-onderwijs/didactisch-concept/leerplan-slo/geschiedenis.

6 BESCHOUWINGEN UIT DE BUURLANDEN: FRANSE LANDSCHAPSTEKENING

6.1 INTRODUCTIE

Een aantal van de belangrijkste actoren van publiekswerking in Frankrijk situeren zich binnen de overheid. Dit komt omdat preventief archeologisch onderzoek, ondanks de introductie van de private markt in 2003²³¹, nog vaak door overheidsinstanties wordt uitgevoerd. Daarnaast zijn er ook private spelers en verenigingen. Er is sprake van een zekere synergie tussen professionele archeologen en vrijwilligers.

6.1.1 Centrale overheid

Vanuit het Ministère de la Culture, service du patrimoine, sous-direction de l'archéologie, wordt gesteld dat de archeoloog deontologisch verplicht is om de resultaten van zijn werk, "*diffuser et mettre en valeur*", te vertalen naar zowel collega's (via rapportage, deelname congressen, publicaties, etc.) als het brede publiek (via opensleufdagen, rondleiding op sites/monumenten, etc.). Dit is echter niet verankerd door middel van bindende wettelijke bepalingen. Verder neemt de overheid ook de nodige stappen om de verantwoording van archeologisch onderzoek te communiceren naar haar burgers via verschillende bestuursniveaus en kanalen.

Een belangrijke speler is het Institut National de Recherches Archéologiques Préventives (INRAP). Naast het uitvoeren van archeologisch onderzoek en wetenschappelijke opvolging van de resultaten, is publiekswerking de derde hoofd pijler van de werking. Zo is het de organisator van de Journée Nationale d' Archéologie (JNA), het Franse equivalent van de Archeologiedagen in Vlaanderen en Nederland.

Naast het ministerie van cultuur (service du patrimoine, sous-direction de l'archéologie) en het INRAP zetten ook de SRA (Services régionaux de l'archéologie) en de archeologische diensten van de *Collectivités territoriales* in op publiekswerking.

6.1.2 Regionale en lokale overheid

Op regionaal niveau zijn er de Services régionaux de l'archéologie (SRA). Deze diensten opereren binnen de grotere structuur van de Direction régionale des Affaires culturelles (DRAC) die onder de bevoegdheid van de minister van cultuur vallen. Naast hun taken van het uitschrijven, controleren en opvolgen van opgravingsdossiers, hebben ze ook een belangrijke rol in het (professioneel) ontsluiten en valoriseren van onderzoek²³² en (het faciliteren van) publiekswerking. Bovendien zijn ze verantwoordelijk voor het beheer van de regionale 'Centres de conservation d'étude' (CCE). Deze depots staan in voor het bewaren en ontsluiten van het opgravingsarchief en hebben in die hoedanigheid ook een rol in publiekswerking.

---

²³¹ www.inrap.fr/legislation-procedures-financement-9720, Ministère de la Culture, Sous-direction de l'archéologie 2018: *L'archéologie en France, missions et acteurs.*, www.culture.gouv.fr/Regions/Drac-Normandie/Ressources/Fiches-pratiques-et-ressources-pour-comprendre-l-archeologie/L-archeologie-en-France-missions-et-acteurs.

²³² Bijvoorbeeld in het *Bilan scientifique régional* en de *Carte archéologique*.

////////////////////////////////////

Als laatste schakel binnen de overheid, heb je de archeologische diensten, Services archéologiques des Collectivités territoriales. Deze diensten situeren zich op departementaal, gemeentelijk en intergemeentelijk niveau. Ook zij engageren zich ertoe om een deel van hun werking in te zetten op het ontsluiten van archeologisch onderzoek naar het brede publiek. Zo is in hun erkenningsaanvraag (L'habilitation pour la réalisation d'opérations d'archéologie préventive) een visie rond publiekswerking een aspect dat in rekening wordt gebracht. Hun rol in publiekswerking wordt geïllustreerd door het feit dat de ANACT, de federatie die deze diensten overkoepelt, in 2018 een tweedaags congres organiseerde rond archeologie en publiek.²³³

6.1.3 Private spelers

Private archeologische bedrijven nemen initiatieven rond publiekswerking, maar het wordt niet als een van hun kerntaken beschouwd. Enkele bedrijven hebben een tak die publiekswerking aanbiedt (bv. HADES, Archéopole, Arkéo Fabrik, Eveha).

6.1.4 Verenigingen

Binnen de brede waaier van verenigingen (Associations, statut associatif loi 1901), bestaan slechts enkele verenigingen die zich exclusief toeleggen op publiekswerking (bv. ArkéoMedia, Archeolithe en Archeopourtout). Naast deze gespecialiseerde verenigingen bestaat er een zeer breed gamma aan archeologisch-historisch en culturele verenigingen verspreid over Frankrijk met een zeer divers aanbod²³⁴, waarbij soms ook wordt ingezet op publiekswerking. Deze verenigingen werken vaak samen met verschillende overheidsinstanties (regio, departement, gemeente, musea, INRAP, etc.) en private partners (archeologisch bedrijf).

6.1.5 Musea en archeoparken

Opvallend is het grote aantal archeologische musea en musea met archeologische collecties, zowel in nationaal, regionaal en gemeentelijk beheer als in beheer van verenigingen. Deze musea doen op verschillende manieren aan publiekswerking: online content, workshops, lezingen, etc. Naast de musea zijn er verschillende erfgoedinterpretatiecentra, Centres d'interprétation du patrimoine, die zich onder andere onderscheiden van klassieke musea door te vertrekken vanuit het concept van een 'lieu de mémoire', een cultureel en/of landschappelijk belangrijke site, eerder dan vanuit een specifieke collectie.

De archeoparken zoals Samara, Asnapio en Guédelon vormen een aparte categorie en dompelen de bezoeker onder in één bepaalde of meerdere periodes aan de hand van huis- en nederzettingreconstructies, replica's, animaties, workshops en demonstraties van bijvoorbeeld artisanale activiteiten. Ze vormen een mix tussen toeristische attractie, educatie, valorisatie, wetenschappelijk experimenteel onderzoek en de ontsluiting ervan.

---

²³³ Colloque Charleville-Mézière (<http://anactarcheologie.com/images/Programme-Journees-ANACT-CD08.pdf>).

²³⁴ www.archeophile.com/rwcat_33-associations.htm.

6.1.6 Algemene kenmerken

- Prominente rol van overheidsinstanties (professionalisering)
- Focus op lokaal en regionaal niveau
- INRAP is de enige actor op nationaal niveau
- Financiering: structurele werking overheidsdiensten + subsidies
- Rol van verenigingen (lokaal + regionaal): professionele actoren + vrijwilligers
- Genetwerkte sector (rol van partnerships)

6.2 BELANGRIJKE ACTOREN

6.2.1 Le service du patrimoine, sous-direction de l'archéologie

Guide archéologique de la France

De overheid investeert in de uitgave van een reeks 'toeristische' publicaties vanuit archeologisch perspectief: *Guides archéologiques de la France*.²³⁵ De reeks bestaat momenteel uit 32 titels en wordt uitgegeven door *Editions du Patrimoine* dat een onderdeel vormt van het Centre des Monuments Nationaux. Een greep uit het aanbod: Corse antique, Glanum antique, Carnac et environs, Les gorges du Verdon, etc.

Carte archéologique nationale

Deze nationale archeologische kaart is in zekere zin het equivalent van de Vlaamse CAI. Ze is gericht op professioneel gebruik in functie van beleid en onderzoek. Daarnaast bestaat ook een publiek toegankelijke versie die via de Atlas des patrimoines geraadpleegd kan worden²³⁶. De website oogt verouderd en is niet erg gebruiksvriendelijk en is niet meteen een optimaal kanaal om het brede publiek met archeologie in contact te brengen.

6.2.2 Institut National de recherches archéologiques préventives (INRAP): "Nous fouillons, c'est votre histoire"

Publiekswerking is een vaste pijler van deze nationale speler die verspreid over verschillende (regionale) afdelingen op verschillende manieren naar het publiek communiceert. De INRAP zet in op publiekswerking voor verschillende doelgroepen: liefhebbers, het brede publiek en via educatieve cultuurhistorische projecten, ook jongeren. Het spitst zich daarbij toe op zowel de algemene duiding van archeologie als discipline en het toelichten van de methodiek en hulpwetenschappen, als het schetsen van de grote historische kaders, als de communicatie van resultaten van terreinonderzoek.

---

²³⁵ www.editions-du-patrimoine.fr/Librairie/Guides-archeologiques-de-la-France/.

²³⁶ <http://atlas.patrimoines.culture.fr/atlas/trunk/>.

In het kader van de herwaardering en valorisatie van archeologische sites en collecties kunnen ze bijvoorbeeld restauratiewerken, opgravingen en het publiek ontsluiten van archeologische sites (mee) financieren. Daarnaast geven ze informatiebrochures uit voor het brede publiek, zoals bijvoorbeeld *SRA Nord-Pas-de-Calais*.²⁴⁰ Deze brochures zijn digitaal beschikbaar maar worden ook verdeeld tijdens publieke evenementen en op openbare plaatsen.

De SRA hebben de bevoegdheid over de regionale depots. Deze depots zijn vaak partners in publieke evenementen zoals bijvoorbeeld de JNA. Een interessante casus vormt het depot in Metz Métropole: de archeologische dienst van Metz (Maison de l'archéologie et du patrimoine en le Pôle Archéologie Préventive) bevindt zich op dezelfde site als het regionaal depot (CCE Metz)²⁴¹ Deze twee aparte entiteiten vertegenwoordigen samen de volledige chaîne opératoire binnen archeologie. Op die manier worden lokale en regionale kennisuitwisseling en publiekswerking gefaciliteerd.

6.2.5 Archeologische diensten

Publiekswerking is een vaste waarde binnen de meeste stedelijke en gemeentelijke archeologische diensten in Frankrijk. De manier waarop ze dit invullen is een vrije keuze. Verschillende diensten hebben daarvoor professionele publieksmedewerkers in dienst, een 'médiateur en archéologie'. De archeologische dienst van Autun bijvoorbeeld²⁴² organiseert werfrondleidingen en een lezingenreeks, werkt samen met het plaatselijk museum, vormt gidsen en animatoren in samenwerking met de dienst Animation du Patrimoine, biedt educatieve stages en workshops aan en participeert in de JNA en het tweedaagse grootschalige publieksevenement "Les Journées Romaines". Een ander voorbeeld is de departementale archeologische dienst van Pas de Calais. Zij hebben een team in dienst dat zich specifiek toelegt op het valoriseren van archeologisch patrimonium en het sensibiliseren van publiek²⁴³. Ze organiseren bijvoorbeeld geleide bezoeken aan archeologische sites, workshops en (reizende) tentoonstellingen.

6.2.6 Verenigingen

Niet zelden focust de werking van archeologisch-historische en culturele verenigingen op een bepaalde periode of op één of meerdere archeologische sites in een bepaalde gemeente of departement. Publiekswerking is op een aantal uitzonderingen na, vaak slechts een onderdeel van de algemene werking. Deze verenigingen draaien meestal op één of meerdere bezoldigde professionelen en worden ondersteund door vrijwilligers. De financiering is niet precies in kaart te brengen. Hun financiële middelen komen o.a. van mecenaat, giften en lidgeld. Daarnaast kunnen ze beroep doen op overheidssubsidies (verschillende niveaus: nationaal, SRA, *collectivités territoriales*). Vaak zijn deze subsidies gekoppeld aan het behalen van een officiële goedkeuring/erkenning die thematisch of per domein toegekend wordt, bijvoorbeeld Centre d'Education au Patrimoine, Intervention dans les classes, en Jeunesses et Education Populaire. Sommige

---

²⁴⁰ <https://www.culture.gouv.fr/Regions/Drac-Hauts-de-France/Ressources-documentaires/Les-publications-des-Hauts-de-France-du-Service-regional-de-l-archeologie-SRA/Publications-Nord-Pas-de-Calais-du-Service-regional-de-l-archeologie-SRA>.

²⁴¹ www.culture.gouv.fr/Regions/Drac-Grand-Est/Patrimoine-Architecture-Urbanisme/Pole-patrimoines/Archeologie/Les-centres-de-conservation-et-d-etude/Le-centre-de-conservation-et-d-etude-de-Lorraine-Scy-Chazelles-Metz.

²⁴² www.autun.com/decouvrir-autun/autun-et-l-histoire/le-centre-d-archeologie.

²⁴³ <https://archeologie.pasdecalsais.fr/Archeologie/Direction-de-l-Archeologie>.

deel uit van een *Pôle régional d'éducation artistique et culturelle (PREAC) pour l'archéologie*²⁴⁸. Deze hebben als doel een educatief steunpunt te zijn voor o.a. onderwijzers en animatoren binnen de archeologie. Ze hebben een uitgebreid netwerk van partners zoals het INRAP, DRAC, stad & gemeente, universiteiten, etc.

6.2.7 Musea

Grands sites archéologiques

Het Musée d'Archéologie Nationale ontwikkelde voor het brede publiek een online multimedia portaal '*Grands sites archéologiques*'²⁴⁹. Via een interactieve kaart worden iconische archeologische sites en thematische onderwerpen ontsloten zoals Lascaux, Les Gaulois d'Acy Romance, Archéologie de la grande Guerre. Per onderwerp is er een aparte website die opgebouwd is uit korte teksten, beeldmateriaal en 3D-modellen. De website trekt 2 miljoen bezoekers per jaar.

Établissement Public de Coopération Culturelle (EPCC)

Een EPCC is een structuur waarbij lokale overheden (collectivités territoriales), eventueel samen met de centrale overheid en andere partners, een publiek toegankelijke culturele instelling beheren. Een aantal van deze EPCC's richten zich op het ontsluiten van archeologisch erfgoed in een bepaalde regio (bijvoorbeeld Pôle d'interprétation de la Préhistoire) of van een specifieke archeologische site (bijvoorbeeld Bibracte-Centre archéologique européen en Musée de Tautavel-Centre européen de préhistoire.²⁵⁰ Naast het ontsluiten van kennis zetten deze instellingen in op wetenschappelijk onderzoek. Ze voeren zelf archeologisch veldwerk uit, beheren een kenniscentrum en bouwen aan een (inter-)nationaal expertennetwerk. Op deze manier illustreren deze archeologische centra hoe onderzoek en publiekswerking perfect samen kunnen gaan en een interessante wisselwerking kunnen betekenen.

Archea

Archea claimt meer te zijn dan enkel een museum. Met dit project wil men inzetten op de studie, conservatie en valorisatie van het historisch, cultureel en archeologisch erfgoed in de regio van Roissy Pays de France (Île de France). Het is een voorbeeld van een klein museum in het beheer van een lokale vereniging dat is uitgegroeid tot een gezamenlijk intergemeentelijk project (*Communauté de Communes Roissy Porte de France*).²⁵¹ Men werkt o.a. samen met het INRAP, service départemental archéologique du Val d'Oise en de vereniging la Jeunesse préhistorique et Géologique de France. Iedere zomer kunnen vrijwilligers mee opgraven op de middeleeuwse kasteelsite van Château d'Orville in Louvres.

---

²⁴⁸ Een gezamenlijk initiatief van de ministeries van cultuur en onderwijs .

²⁴⁹ <https://archeologie.culture.fr/fr/focus/collection-grands-sites-archeologiques>.

²⁵⁰ Zie respectievelijk <https://www.pole-prehistoire.com/fr/>, <http://www.bibracte.fr/> en <https://450000ans.com/>.

²⁵¹ <https://archea.roissypaysdefrance.fr/quest-quarchea/le-projet-archea>.

Plan van het archeologisch park Samara (@ <http://www.samara.fr/>).

6.2.8 Archeoparken

Archeoparken Samara, Asnapio en Arkéos zijn qua opzet gelijkaardig. Ze ontstonden vanuit de dynamiek rond het archeologisch onderzoek in de regio. Het 100 ha grote archeopark Samara werd opgebouwd rond het oppidum van La Chaussée-Tirancourt (Somme-vallei), dat ook deel uitmaakt van het park. In oorsprong was de organisatie van het park in handen van een vereniging maar het beheer kwam uiteindelijk in handen van Le Conseil Départemental de la Somme. Naast archeologische thema's wordt ook ingezet op landschappelijke en ecologische aspecten. Het INRAP is één van hun partners voor het uitvoeren van experimenteel onderzoek (o.a. zoutproductie, pottenbakkers). Asnapio is een initiatief van de stad Villeneuve d'Ascq, die naar aanleiding van de archeologische bedrijvigheid in de regio in de periode 1970-1980, educatief en toeristisch potentieel zag in het ontwikkelen van een archeopark. Arkéos, een initiatief van de intergemeentelijke dienst van Douai, slaat verder letterlijk de brug tussen een museum en hieraan gekoppeld een archeologisch park. Het project ontstond vanuit de doelstelling om het archeologisch onderzoek van de voorbije 40 jaar in en rond Douai te ontsluiten en te valoriseren voor een breed publiek.

Een buitenbeentje is tenslotte Guédelon. Al sinds 1997 wordt er gebouwd aan een burcht volgens de technieken en met de gereedschappen uit de middeleeuwen. Het project omschrijft zichzelf als "een wetenschappelijke, geschiedkundige, pedagogische, toeristische en vooral humane bouwplaats". Per seizoen komen er maar liefst 300.000 bezoekers langs. Er werken 70 mensen, waarvan 40 effectief aan de burcht bouwen. Ze worden doorheen het jaar bijgestaan door 650 vrijwilligers. Het startte als individueel project onder leiding van Michel Guyot en kreeg gaandeweg ook financiële steun van de Franse overheid en de Europese Unie. Ondertussen is het zelfbedruipend door giften, toegangsgeld, en merchandising.

In gesprek met het verleden (© Peter Van der Plaetsen, Archeocentrum Velzeke).

7 CONCLUSIES

7.1 PUBLIEKSWERKING IN VLAANDEREN IS TE AFHANKELIJK VAN PERSOONLIJKE ENGAGEMENTEN EN AD HOC INITIATIEVEN

1. De Vlaamse landschapstekening leert dat de archeologische sector zich in al zijn subdomeinen (bedrijven, academia, lokale overheidsdiensten, depots en (vrijwilligers)verenigingen) en binnen de gegeven kaders inzet voor publiekswerking. De archeologische sector is overtuigd van het belang van publieksontsluiting van archeologische kennis. **Persoonlijk engagement van archeologen** om onderzoeksresultaten te delen, buiten hun officiële takenpakket, **blijkt de drijvende kracht achter veel publieksaanbod**: rondleidingen op sites, lezingen voor verenigingen, schrijven in heemkundige tijdschriften, advies aan vrijwilligers, cureren van tentoonstellingen. Dat wijst op grote intrinsieke motivatie en draagkracht binnen de sector, maar maakt de publiekswerking tegelijkertijd afhankelijk van individuele engagementen en dus kwetsbaar.
2. Met betrekking tot publiekswerking valt op hoe weinig geconnecteerd de deeldomeinen van het archeologische veld zijn, zowel de actoren onderling, als met het bredere erfgoedveld. Vooral de relatief nieuwe spelers die ontstaan zijn in de schoot van het Onroerenderfgoeddecreet van 2013, IOED's en bedrijven, zijn (nu nog) weinig genetwerkt in het erfgoedveld, hoewel er grote verschillen bestaan tussen regio's en provincies. Respondenten beschrijven de **archeologische publiekswerking als ad hoc en kleinschalig bij gebrek aan overkoepelende visie**. Wie niet persoonlijk genetwerkt is, heeft weinig instrumenten in handen om publiekswerking op poten te zetten: er zijn geen gemeenschappelijke communicatiekanalen of instrumenten, geen werkings- of projectmiddelen of gelegenheden voor praktijkuitwisseling. Het Forum Vlaamse Archeologie probeert te verbinden en publiekswerking te promoten via het tijdschrift *Ex situ* maar heeft het als vrijwilligersorganisatie moeilijk om archeologen in alle deeldomeinen of in heel Vlaanderen te bereiken.
3. Het Forum Vlaamse Archeologie stond samen met de provincie Vlaams-Brabant in 2018 aan de wieg van het enige landelijke publieksevenement, de **Vlaamse Archeologiedagen**. Dit breed geapprecieerde evenement heeft voor **vernieuwing** gezorgd in het traditionele publieksaanbod, stimuleert nieuwe **partnerschappen**, begint archeologie op de kaart te zetten van het brede publiek en van aanpalende beleidsdomeinen als onderwijs en cultureel erfgoed. De provinciale erfgoedconsulenten spelen een cruciale rol in de sensibilisering voor archeologie en de Archeologiedagen. De uiteenlopende invulling van publiekswerking en -ondersteuning in de provincies vormt een uitdaging voor de duurzame verankering van Archeologiedagen.
4. Een beperkt genetwerkte archeologische sector heeft als gevolg dat het **te weinig** tot een vruchtbare **symbiose** komt van archeologische kennis, expertise in publiekswerking en toegang tot het publiek.

7.2 DE VLAAMSE OVERHEID NEEMT ONVOLDOENDE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DRAAGVLAKCREATIE EN PUBLIEKSWERKING VOOR ARCHEOLOGIE EN ARCHEOLOGISCH ERFGOED

5. Het Onroerenderfgoeddecreet verplicht bouwheren die de bodem verstoren onder bepaalde voorwaarden tot archeologisch onderzoek. Tot 90% van het archeologisch onderzoek in Vlaanderen gebeurt volgens dit principe van 'preventieve archeologie' en wordt gefinancierd door private en publieke opdrachtgevers. **Vlaanderen plaatst te weinig tegenover deze grote maatschappelijke investering en slaagt er onvoldoende in om het algemeen belang van archeologie uit te dragen.** Nochtans is Vlaanderen daar via de ratificatie van het Verdrag van Malta wel toe gebonden. Artikel 9 van het Verdrag van Malta stipuleert namelijk dat het maatschappelijk draagvlak voor archeologisch erfgoed actief moet worden versterkt, en dat het publiek toegang moet krijgen tot het archeologisch erfgoed, de sites en de vondsten. Vlaanderen neemt deze verantwoordelijkheid momenteel niet op maar schuift ze door naar andere spelers, zonder dat daar middelen of ondersteunend instrumentarium tegenover staan.
6. Het landelijk expertisecentrum voor onroerend erfgoed, **Herita, heeft archeologie tot nu toe niet opgenomen in zijn werking** en heeft geen archeologische expertise in huis. Archeologen voelen zich omwille van de inhoudelijke en personele focus op monumenten niet ondersteund of geïnspireerd door Herita.
7. Dat de verstoorder het archeologisch onderzoek betaalt, is een breed gedragen principe in het archeologische werkveld. Er is eveneens unanimiteit bij de respondenten dat de bouwheer niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor het erfgoed dat zich in die bodem bevindt en dus ook niet voor de ontsluiting van die kennis of publiekswerking over de opgraving en de onderzoeksresultaten. De situatie is enigszins anders als de verstoorder een lokale of regionale overheidsdienst is: dan wordt enige communicatie over het archeologisch onderzoek door de publieke opdrachtgever aan de burger verwacht. Maar, uit dit onderzoek blijkt dat het **draagvlak voor publiekswerking bij de opdrachtgevers van archeologisch onderzoek, zowel private spelers als overheidsdiensten, zeer klein** is.
8. **Bedrijven** geven bij monde van de belangenvereniging Vlaamse Ondernemers in Archeologie aan tot op zeker hoogte hun verantwoordelijkheid te willen nemen in publiekswerking. Ze krijgen daar echter **geen enkel instrumentarium** toe aangereikt **dat de lokale, ad hoc context van de opgraving overstijgt.** De strakke bedrijfsvoering, die bedrijven evenwel voor zichzelf hebben gecreëerd, maakt het in praktijk onmogelijk om meer te doen dan basiswerk als een opensleufdag of lezing, of deelname aan de Archeologiedagen. Uitzondering vormen de uitvoerende archeologische diensten die wel opereren volgens een bedrijfsvoering maar regionaal of lokaal gebonden zijn aan een archeologische stadsdienst, IOED of intercommunale. Om de kost voor de publiekswerking door te schuiven naar de bedrijven en dus naar de opdrachtgevers, via bijvoorbeeld een vast percentage in de facturatie, bestaat geen draagvlak bij de deelsectoren: om principiële redenen maar ook omdat het niet valt te controleren, de kwaliteit niet te bewaken, voorbij gaat aan de uitdaging om de lokale context van de opgraving te overstijgen en bedrijven lokaal en regionaal niet genetwerkt genoeg zijn om samenwerkingen op poten te zetten.

9. **De archeologische expertise in de gemeenten is beperkt**, en de aanwezigheid van een IOED biedt op zich geen garantie. Respondenten uit alle deeldomeinen zien voor de **IOED's**, en bij uitbreiding stedelijke archeologische diensten, nochtans wel een **cruciale rol weggelegd om de kennis** die de archeologische rapporten vervat zit **door te geven en te vertalen** naar verschillende doelgroepen en publiekswerking op poten te zetten. De IOED's (en OEG's) kregen er ook de decretale ruimte voor: in de takenlijst van de IOED's, geformuleerd in het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 en gecommuniceerd door het agentschap Onroerend Erfgoed, staat onder andere dat ze een informatiefunctie opnemen, een lokaal consultatienetwerk opbouwen en sensibiliseringsacties organiseren omtrent onroerend erfgoed. Maar deze taken zijn vaag omschreven; **de Vlaamse toelage die IOED's krijgen is ontoereikend voor alle de taken die ze (kunnen) opnemen**; ze hebben geen werkingsmiddelen om zelf publieksinitiatieven te nemen of die van anderen te ondersteunen; ze kunnen geen beroep doen op projectsubsidies voor publiekswerking; ze zijn niet gebiedsdekkend; en last but not least, slechts een minderheid van de IOED's heeft een archeoloog in dienst.

7.3 DE SPAGAAT TUSSEN MALTA EN FARO

10. Het archeologiebeleid en cultureelerfgoedbeleid hebben een verschillende relatie met kennis en publiek. Het *Verdrag van Malta* (1992) legt in artikel 9 omtrent publiek draagvlak de nadruk op de ontsluiting van de resultaten van het archeologisch onderzoek in de vorm van sites en vondsten. Ook **archeologische publieksaanbod in Vlaanderen vertrekt voornamelijk vanuit de onderzoeksresultaten** en de verantwoordelijkheid die archeologen voelen om de burger daarover te informeren. Publiek is in de eerste plaats een anonieme 'afnemer' van die kennis. Het *Verdrag van Faro* (2005) over cultureel erfgoed daarentegen benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed en het belang van deelname door de samenleving hieraan. De notie van erfgoedgemeenschap - publiek - staat centraal. In het Cultureelerfgoeddecreet wordt deze notie sinds 2007 verankerd en sinds 2017 nog verder geoperationaliseerd via de vijfde functie van elke culturele erfgoedinstelling, 'participatie'. Onderzoek kan binnen de culturele erfgoedsector enkel in functie van de roerende of immateriële erfgoedcollectie of -werking, nooit naar het verleden op zich. Recent publieksonderzoek benadrukt hoe belangrijk museumbezoekers kennisverrijking vinden.
11. **De onroerende en culturele erfgoedsector hebben elkaar dus veel te bieden**. Respondenten benadrukken dat archeologisch en historisch onderzoek zuurstof geven aan het lokaal (cultureel en onroerend) erfgoedwerk. Bronnen, methode en kennis zijn grondstoffen voor de publieksprojecten van cultureelerfgoedcellen en IOED's. Het archeologisch onderzoek dat gereguleerd en systematisch gebeurt, heeft de erfgoedsector inhoudelijk veel te bieden. De culturele erfgoedsector heeft op zijn beurt de ervaring met publiek en participatie; de reflex om inhouden en verhalen enerzijds en doelgroepen anderzijds op elkaar af te stemmen; en de openheid om ruimte te laten voor creativiteit en interpretatie.
12. In praktijk is het door de doorgedreven bevoegdheidsdeling niet evident om samen te werken. Zeker **in de lokale erfgoedpraktijk is de opdeling cultureel versus onroerend erfgoed**, archeologisch versus bouwkundig erfgoed, erfgoed versus geschiedenis, **een hindernis die samenwerking tussen professionele erfgoedwerkers bemoeilijkt en waar publiek en vrijwilligers geen enkele boodschap aan hebben**. De analyse leert dat de spelers met de meeste bewegingsruimte om beide

benaderingen te verzoenen, IOED's zijn die binnen hun regio nauw (kunnen) samenwerken met een erfgoedcel. Dat resulteert in een geïntegreerde benadering van archeologie, meer dynamische - participatievere - publiekswerking en sterk inhoudelijk aanbod. Ze experimenteren met vrijwilligerswerk en geven aan op zoek te zijn naar manieren om de archeologische kennis te verspreiden buiten de traditionele eenrichtingsactiviteiten zoals lezingen of tentoonstellingen. De hoop leeft dat ze erfgoedvrijwilligers en -professionals kunnen voeden met interessante onderzoeken zodat die daar zelf mee aan de slag kunnen.

13. De **kracht van wisselwerking** manifesteert zich overigens niet alleen in de relatie tussen archeologie en cultureel erfgoed. De interactie tussen wetenschap en publiekswerking, archeologie en geschiedenis, collecties en sites, onderzoekers en musea, of professionele archeologen en liefhebbers, leidt tot boeiende en wederzijds verrijkende initiatieven maar wordt van overheidswege nauwelijks gestimuleerd en gefaciliteerd.
14. Afhankelijk van de context, de middelen, de actor en de doelgroep kunnen verschillende participatiegraden mogelijk en wenselijk zijn: van massaspektakel tot workshop met buurtkinderen, op zich is er geen waardeoordeel verbonden aan de mate van betrokkenheid door het publiek. Wel is het uitgangspunt dat naarmate men stijgt op de 'participatieladder', burgers zich meer betrokken voelen bij en zich engageren voor het (erfgoed)project. Vrijwilligers zijn de eerste en beste ambassadeurs voor archeologie. **Wil men een stevig geworteld draagvlak creëren voor archeologie, dan moet dus worden ingezet op variaties van publieksparticipatie en het faciliteren ervan**, of met andere woorden, in archeologie voor, met en door publiek. De allerbelangrijkste kanttekening bij participatie is wel dat een hoge(re) mate van betrokkenheid van publiek ook een grote personele investering vergt van de intermediaire archeologische en erfgoedactoren. Participatie kost meer tijd, expertise, sociale vaardigheden en netwerk dan wetenschapscommunicatie: een infrastructuur waar de culturele erfgoedsector al jaren aan bouwt.

7.4 EEN GROTE INTERESSE IN HET HYPERLOKALE VERLEDEN

15. Er bestaat een **grote belangstelling bij het publiek voor lokale archeologie en het hyperlokale verleden**. Er is volgens respondenten nog nooit een onsuccesvolle opensleufdag geweest, met steevast hoge bezoekersaantallen. Het meeste archeologisch publieksaanbod houdt verband met de lokale opgraving, de onderzoeksresultaten en vondsten. Respondenten geven aan dat dit belangrijk en waardevol basiswerk is: het proces van kennisverwerving tijdens de opgraving is relevant en boeiend en ook op siteniveau is er narratief potentieel. Een belangrijke drempel om rond de opgraving publiekswerking op te zetten is dat die afhangt van de beperkte welwillendheid van de opdrachtgever. Een tweede drempel is dat archeologen en erfgoedwerkers van lokale overheidsdiensten niet op de hoogte zijn van de start van archeologische werkzaamheden. Ze kunnen daardoor niet assisteren (of coördineren) bij de organisatie van publiekswerking of zelfs basale informatievragen van burgers beantwoorden.
16. De belangrijkste uitdaging voor archeologische publiekswerking is hoe de focus op het hyperlokale verleden kan overstegen worden en hoe archeologische kennis interessant kan worden gemaakt voor regionale en landelijke culturele erfgoedinstellingen. Niet alleen om wetenschappelijke redenen maar ook in functie van publiekswerking is er **grote nood aan onderzoeksbalans en**

////////////////////////////////////

Deze erfgoedwerkers bevinden zich in de intergemeentelijke onroerendergoeddiensten, de erkende onroerendergoeddepots en in de onroerendergoeddiensten van de provincies. Stimuleer praktijkontwikkeling en -uitwisseling bij deze erfgoedwerkers.

Organiseer een betere samenwerking tussen de consultants archeologie van het agentschap Onroerend Erfgoed en de provinciale consultants. Met het oog op een betere in situ- en publieksontsluiting en de doorstroming van Europese investeringsfondsen.

Intergemeentelijke onroerendergoeddiensten

IOED's zijn decretaal verankerde actoren voor wie de sensibiliserende taak voor archeologie momenteel nog vaag is omschreven. Het zijn knooppunten in een nieuwe sector die uitermate goed geplaatst zijn om de sensibiliserende taak verder op te nemen, archeologische kennis te laten circuleren en publiekswerking op poten te zetten.

- Maak de taakomschrijving omtrent publiekswerking en sensibilisering uitgebreider en concreter, op voorwaarde dat er voldoende centrale instrumenten zijn om hen daarin te ondersteunen en er navenante middelen worden voorbehouden.
- Onderzoek en overleg met de regionale overheden hoe het gebrek aan gebiedsdekking kan worden verholpen en/of opgevangen door de provinciale onroerendergoedconsultanten.
- Ondersteun deze regionale erfgoedwerkers met centrale instrumenten voor zowel publiekswerking als archeologische kennisdeling (infra en supra).

Erkende onroerendergoeddepots

De erkende onroerendergoeddepots zijn om verschillende redenen goed geplaatst om in een genetwerkte archeologische sector sterke en duurzame regionale centra te worden voor participatie en publiekswerking in archeologie. Ze zijn reeds stevig genetwerkt in het Vlaams Depotnetwerk en hebben zowel op depot- als op sectorniveau contact met alle actoren in het archeologisch onderzoekstraject, academische onderzoekers en vrijwilligers. Het zijn nooit zomaar onroerendergoeddepots maar zijn verbonden aan een regionale opgravingsdienst, IOED, erfgoedplaats, provinciale werking, museale werking of vereniging. Ze verenigen historische en actuele archeologische ensembles, en combineren roerend- en onroerendergoedbeheer. De diversiteit aan contexten levert diverse strategieën en voorbeeldfuncties voor publieksarcheologie.

- Onderzoek en overleg binnen het Vlaams Depotnetwerk hoe onroerendergoeddepots verder kunnen evolueren tot regiocentra die een meer proactieve rol spelen in de circulatie van archeologische kennis enerzijds (bijvoorbeeld via netwerkmomenten en contactdagen) en het regionaal afstemmen van archeologische publiekswerking anderzijds.
- Concretiseer de momenteel vage taakomschrijving omtrent sensibilisering en zorg voor een afgestemde taakverdeling en profilering, op voorwaarde dat er voldoende centrale instrumenten zijn om hen daarin te ondersteunen en er navenante middelen worden voorbehouden.

8.2.3 Includeer erfgoedvrijwilligers en Histories vzw

Vrijwilligersbeleid

Stimuleer een netwerk van vrijwilligers, liefhebbers en vrijetijdsarcheologen die een meerwaarde kunnen bieden in alle stappen van het archeologisch onderzoeksproces:

- het voeden van de wetenschappelijke vraagstelling met lokale kennis;
- het assisteren op de opgravingen onder begeleiding van een erkende archeoloog;
- hulp bij de vondstverwerking;
- logistieke assistentie bij de organisatie van opensleufdagen;
- participatie in burgerwetenschapsprojecten;
- vertalen van onderzoeksresultaten in tijdschriften, centrale digitale platformen en gidswerking;
- (her)gebruiken van archeologische kennis in de lokale erfgoedactiviteiten.

Ondersteun en stimuleer OEG's, IOED's, onroerenderfgoeddepots en cultureelerfgoedcellen in hun vrijwilligerswerking rond archeologie met praktische tips en inspiratie. Werk daarvoor samen met Herita en partners uit de culturele erfgoedsector die hier expertise in hebben. Voor lokale erfgoedvrijwilligers is het onderscheid tussen roerend, immaterieel, archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed irrelevant en dringt een integrale lokale erfgoedbenadering en -ondersteuning zich op. Gebruik archeologie als brug tussen cultureel en onroerend erfgoed.

Histories vzw

Histories is de culturele erfgoedinstelling voor 'iedereen met een passie voor genealogie, heemkunde en cultuur van alledag'. Het is erkend om de noden van de erfgoedvrijwilligers op te vangen. Verruim en versterk de werking van Histories opdat het de ondersteuning van archeologische vrijwilligerswerking kan opnemen en een holistische lokale erfgoedbenadering kan stimuleren met een wisselwerking tussen culturele en onroerende lokale erfgoedwerkers.

- Includeer bestaande erfgoedgemeenschappen voor archeologie zoals metaaldetectoristen, archeologische studieverenigingen en levende geschiedenisgroepen in het erfgoedvrijwilligersbeleid van Histories en de cultureelerfgoedcellen zodat ze worden verbonden met het lokale cultureelerfgoednetwerk.
- Werk een kader uit voor vrijwilligerswerking zodat vrijwilligers onder begeleiding van een erkende archeoloog gedurende een beperkt aantal dagen per jaar kunnen meehelpen op een site. Vermijd concurrentievervalsing door het aantal dagen te limiteren voor zowel de vrijwilliger als de bedrijven in kwestie.
- Schep klaarheid in de mogelijkheid om erkende metaaldetectoristen vrijwillig in te schakelen binnen opgravingen en voorzie in een standaardovereenkomst die bedrijven en erkende metaaldetectoristen kunnen afsluiten.
- Activeer de interesse voor archeologie bij lokale erfgoedverenigingen zodat de plaats van archeologie en archeologisch onderzoek in de lokale kennisnetwerken wordt versterkt, de resultaten van archeologisch onderzoek worden (her)gebruikt en omgekeerd, lokale kennis de wetenschappelijke vraagstelling van archeologisch onderzoek kan versterken. Doe dit door heemkundigen en andere erfgoedvrijwilligers vorming aan te bieden in het gebruik van

//

opgravingsverslagen, archeologische bronnen en naslagwerken en goede praktijken uit te wisselen voor het werken met en verwerken van archeologische collecties.

- Ontwikkel in samenwerking met het agentschap Onroerend Erfgoed een Code of Conduct voor erfgoedvrijwilligers over de omgang met archeologische sites, vondsten en data.
- Exploreer de mogelijkheden en stimuleer burgerwetenschapsprojecten rond archeologie bij archeologische en erfgoedpartners.
- Update Sprekerslijst.be met archeologische sprekers en lezingen.

8.2.4 Projectsubsidies als levensnoodzakelijke impuls voor praktijkontwikkeling en samenwerking

Gezien de archeologische actoren momenteel geen personele of werkingsmiddelen krijgen toebedeeld voor hun taken omtrent sensibilisering, is het cruciaal dat er minimaal en op korte termijn een volwaardige projectsubsidie komt voor archeologische publiekswerking. Dit moet samenwerking, praktijkuitwisseling en synergie tussen archeologische kennis en expertise in publiekswerking aanwezig bij verschillende actoren, bevorderen.

- Deze projectsubsidie stimuleert idealiter partnerschappen van actoren uit het onroerend en cultureelerfgoedveld: omdat archeologisch erfgoed(werk) schippert tussen beide sectoren maar ook om de wisselwerking tussen archeologische inhoud en participatief erfgoedwerk te bewerkstelligen. Dat kan via een gezamenlijke projectoproep van cultureel en onroerend erfgoed.
- Deze projectsubsidie moet archeologische en onroenderfgoedactoren in de mogelijkheid stellen om volwaardige partner te worden in publiekspijecinen in de domeinen van cultureel erfgoed, kunsten, landschappen, toerisme, etc., op regionaal en landelijk niveau.
- De projectsubsidie stimuleert idealiter de samenwerking tussen publieke en private archeologische actoren. Ze is een middel om de commerciële archeologie volwaardig deel te laten worden van een genetwerkte archeologische sector. Bedrijven moeten via de projectsubsidie de kans krijgen om ervaring en expertise op te doen in publiekswerking zodat die ingang kan vinden in de bedrijfsvoering en er ook businessmodellen voor publieksarcheologie kunnen ontstaan.
- Een landelijke partner om de praktijkontwikkeling en publiekspijecinen te ondersteunen, samenwerking te stimuleren en uitwisseling te bevorderen is noodzakelijk. Deze rol wordt idealiter opgenomen door de expertisecel publieksarcheologie.
- Deze projectsubsidie mag die van de syntheseprojecten niet vervangen (zie verder).

Ter professionalisering van de publiekswerking zijn ook subsidies voor internationale werkbezoeken en uitwisseling interessante instrumenten. Die worden nu al aangeboden aan de cultureelerfgoedsector. Overweeg om die volgens gelijkaardige principes ook aan archeologische actoren aan te bieden.

Vermijd dat projectsubsidies enkel naar grote professionele of erkende spelers gaan. Onderzoek op welke manier kleinere, ondersteunende en laagdrempelige werkingsubsidies voor projecten met scholen, vrijwilligers en gemeenten kunnen worden aangeboden. Stem daarvoor af met de provincies en het Netwerk IOED.

8.3 PUBLIEKSWERKING VOOR, TIJDENS EN NA DE OPGRAVING

Grijp elke opgraving aan als een kans om burgers te sensibiliseren voor archeologie. Er zijn verschillende antwoorden op de vraag waarom archeologen graven naar het verleden: het wetenschappelijke (we graven om te weten), het beleidsmatige (het moet omwille van het beheer en de regelgeving), het urgente (als we het nu niet doen, dan is het weg). Een antwoord op de maatschappelijke waarom-vraag, gekaderd in een algemene visie op publieksarcheologie, zal bedrijven en lokale overheidsdiensten ondersteunen in de communicatie met zowel burgers als opdrachtgevers en argumentatie leveren voor publiekswerking rond een opgraving.

- Stuur de verplichte melding van de start van het archeologisch onderzoek die bedrijven doen bij het agentschap Onroerend Erfgoed, automatisch door naar de lokale besturen. Zo zijn de betrokken (inter)gemeentelijke ambtenaren minstens op de hoogte van het archeologisch onderzoek op het grondgebied, zonder dat de bedrijven met een extra handeling worden belast.
- Voorzie aantrekkelijke communicatie over het maatschappelijk en wetenschappelijk belang van archeologie en archeologisch onderzoek in de vorm van een brochure en publieksvriendelijke website. Beperk de communicatie niet tot een toelichting van de regelgeving en verplichtingen. Duid wat de Vlaamse overheid en andere actoren tegenover de kosten van de opdrachtgever zetten en hoe wordt gestreefd naar kenniswinst en -valorisatie. De brochure is niet uitsluitend op opdrachtgevers gericht maar legt ook uit aan burgers en lokale besturen waarom de Vlaamse overheid archeologie belangrijk vindt.
- Voorzie visueel aantrekkelijke en herkenbare templates voor werfpanelen, bijvoorbeeld in de huisstijl van Archeologiedagen, met daarop ruimte om de onderzoeksvraag en verwachtingen toe te lichten maar ook meer algemeen het archeologisch onderzoek in Vlaanderen te situeren. Voorzie ruimte voor contactgegevens of verwijzing naar lokale en centrale communicatieplatformen. Maak van deze minimale werfcommunicatie een verplichting zodat opdrachtgevers die niet kunnen weigeren.
- Onderzoek de mogelijkheid van een tax shelter om private en publieke opdrachtgevers te stimuleren voor investeringen in (publiekswerking in) archeologie.
- Grijp de opgraving aan als opportuniteit om lokale erfgoedgemeenschappen mee te engageren. De fysieke werf is vaak het moment dat lokale deskundigen en verenigingen met een interesse voor geschiedenis en erfgoed contact zoeken. In de eerste plaats met hun gemeente, IOED of erfgoedcel, maar ook met de bedrijven zelf. In een ideaal scenario zijn deze spelers reeds gecontacteerd in het kader van het vooronderzoek.
- Vertaal de ervaring die sommige IOED's en bedrijven hebben met opensleufdagen in een handzaam draaiboek waar zowel bedrijven als gemeenten zonder archeoloog in dienst mee aan de slag kunnen. Biedt die aan via het platform voor publieksarcheologie (punt 2). Stimuleer uitleendiensten met materiaal voor opensleufdagen, bijvoorbeeld via de IOED's of onroerenderfgoeddepots.
- Geef toelichting over archeologische methodes in de vorm van werfpanelen, trajecten op de sites of workshops. Biedt visueel aantrekkelijke pakketten en praktijkvoorbeelden aan met een verschillende graad van diepgang en interactie die bedrijven en gemeentes gemakkelijk kunnen gebruiken. In een maximaal scenario is dit een mobiele info-werfkeet die kan geplaatst worden op de grotere opgravingen.
- Onderzoek op welke manier en onder welke voorwaarden gemeenschapsarcheologie kan gefaciliteerd worden en kader dit binnen een algemene visie op vrijwilligersarcheologie.

inhoudelijk en op het vlak van beherende instellingen bestaan tussen onroerende en roerende collecties en anticipeer op communicerende systemen.

Syntheseprojecten

Blijf investeren in syntheseprojecten maar maak een grondige evaluatie. Bepaal en verduidelijk de invulling en klemtonen navenant. Anticipeer op uitvoerige nazorg van de projecten. Die moet verder gaan dan een verzorgde online publicatie van een rapport. Faciliteer de valorisatie van de onderzoeksresultaten via het publieksplatform Archeologie op de kaart en de uitwisseling van praktijkervaring via het expertiseplatform publieksarcheologie.

- Zorg voor voldoende ondersteuning van archeologische, publieks- en/of erfgoedconsulenten voor de indieners, zowel voor, tijdens als na de projecten.
- Verruim en verduidelijk de invulling van het 'participatieve karakter' van de syntheseprojecten tot samenwerking met (onroerende en culturele) erfgoedspelers én met publiek.
- Verruim de invulling van 'één expliciete communicatie-actie' tot 'publiekswerking'.
- Overweeg altemnerende projectoproepen waarbij het ene jaar de nadruk ligt op publieksprojecten gebaseerd op inhoudelijke synthese en het andere jaar op wetenschappelijke synthese en wetenschapscommunicatie.

Duurzame oplossing voor archeologisch databeheer

Ook voor publiekswerking en -ontsluiting is een duurzaam centraal databeheersysteem van belang. Dat heeft als doel het duurzaam archiveren en beschikbaar stellen van archeologische onderzoeksdata, en de kennis hierover uitdragen. Vlaanderen heeft op dat vlak reeds een grote achterstand in vergelijking met andere Europese landen. Overleg met andere Vlaamse spelers die databeheersystemen ontwikkelen (zoals meemoo Vlaams instituut voor het archief, en Openbaar Kunstbezit Vlaanderen) en vermijd dat zowel bedrijven als onroerenderfgoeddepots elk hun eigen databeheersysteem op poten zetten en financieren. Neem DANS en ETNA als lichtend voorbeeld, zoek aansluiting bij het internationale consortium ARIADNE.

8.4.4 Versterk de relatie tussen de erkende musea voor archeologie en het archeologisch onderzoek

Bewaak de doorstroming van archeologisch onderzoek naar archeologische musea die veel expertise hebben in publiekswerking, participatie en erfgoededucatie.

- Versterk het Gallo-Romeins Museum als enige landelijk ingedeeld erkend museum vanuit het beleidsdomein onroerend erfgoed zodat het taken omtrent de integratie en valorisatie van actueel archeologisch onderzoek kan uitvoeren. Ondersteun de ambitie van het Gallo-Romeins Museum om Vlaamse archeologische sites systematisch te ontsluiten met personeelsmiddelen vanuit onroerend erfgoed.
- Verbind aan een of meerdere erkende musea een kenniscel die inhoudelijk en methodologisch dienstbaar is voor de hele sector en voor publiek. (cf. Centrum Historische en Archeologische Luchtfotografie)

//

- Onderzoek de mogelijkheid om onderzoeksbeurzen op te zetten voor pas afgestudeerden en senior onderzoekers om de archeologische museale collecties te ontsluiten en onderzoeken.
- Installeer een gastcuratorschap in de archeologische musea dat de samenwerking van de musea met archeologen erkent en stimuleert.
- Includeer het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis in toekomstige visie en beleid omtrent het archeologisch landschap van Vlaanderen en stem de onderzoeksspecialisaties, publieks- en collectieactiviteiten zoveel mogelijk op elkaar af.

8.4.5 Onderzoek en stimuleer in situ ontsluiting

Het Verdrag van Malta stipuleert dat niet enkel onderzoek en vondsten, maar ook de archeologische sites moeten worden ontsloten.

- Doe verder onderzoek naar de manieren waarop erfgoedsites, al dan niet met een archeologische component, worden beheerd en ontsloten en op welke manier er publiekswerking aan wordt verbonden. Doe dit met aandacht voor de toeristische, recreatieve en landschappelijke belangen.
- Hanteer voor de site-ontsluiting een integrale benadering voor onroerend erfgoed met aandacht voor zowel bouwkundig, archeologisch als landschappelijk erfgoed.
- Zorg voor een kader om de diversiteit aan archeologische sites, musea en bezoekerscentra te kunnen beschouwen en monitoren.
- Maak van projectontwikkelaars en architecten een prioritaire doelgroep om in situ archeologie te promoten.
- Stem dit takenpakket af met Monumentenwacht Vlaanderen en Herita.

8.5 STIMULEER EDUCATIEVE WERKING EN ZOEK TOENADERING MET ONDERWIJS

Uit het onderzoek blijkt dat kinderen en jongeren nu al een prioritaire doelgroep zijn voor publiekswerking, zowel op lokale opgravingen als voor de Archeologiedagen. Zowel de fysieke handelingen, de zoektocht naar artefacten, de verbeelding bij dat ondergrondse verleden, als de wetenschappelijke interdisciplinariteit en digitale onderzoekstechnieken vormen aantrekkelijke aanknopingspunten voor onderwijs en educatie. Via kinderen en jongeren worden ook ouders bereikt. Maak van kinderen, jongeren en scholen prioritaire doelgroepen in het publieksbeleid.

- Bewaak en stimuleer de aanwezigheid van archeologische sites en erfgoed in het projectformat Buurten met Erfgoed door de stuurgroep en consultants voldoende ondersteuning en expertise te bieden, bijvoorbeeld via het expertisecentrum publieksarcheologie.
- Bundel pedagogisch en didactisch materiaal dat door een aantal actoren is ontwikkeld en wissel uit via het platform publieksarcheologie.
- Ontwikkel nieuw educatief materiaal op maat van het basisonderwijs en de eerste graad middelbaar onderwijs.
- Zorg voor aanknopingspunten met de leerdoelen en -plannen van het onderwijs en de lespraktijk op het digitale platform Archeologie op de kaart.

- Onderzoek samen met de opleidingen en in het kader van de educatieve master archeologie hoe meer archeologen naar het onderwijs en educatieve diensten kunnen worden geleid.
- Onderzoek partnerschappen met steunpunten voor onderwijs en cultuureducatie.
- Onderzoek een samenwerking met universitaire opleidingen in het kader van de nieuwe educatieve masterprogramma's archeologie voor bijvoorbeeld projectwerk, stages en vorming.
- Onderzoek een samenwerking met de professionele bacheloropleidingen om archeologie en de onderwijsmogelijkheden te introduceren bij toekomstige leerkrachten geschiedenis van de eerste en tweede graad middelbaar onderwijs.

8.6 STREEF NAAR EEN HOLISTISCHE EN INTEGRALE BENADERING VAN ARCHEOLOGIE

Het maatschappelijk draagvlak voor archeologie heeft baat bij een inhoudelijk holistische benadering waarin archeologie, geschiedenis, bodem en natuur als één geheel worden beschouwd. Archeologische publiekswerking hoeft niet perse en enkel te starten vanuit archeologie, maar kan dat ook vanuit andere disciplines.

Benader archeologie in functie van publiekswerking daarom niet louter als een erfgoedmaterie. Dit onderzoek heeft gefocust op de relatie van archeologie en archeologisch erfgoed met het cultureelerfgoed domein. Onderzoek in de toekomst verder wat de relaties zijn met de beleidsdomeinen ruimtelijke ordening, landschapsontwikkeling, natuurbeheer, media, onderwijs en toerisme, en op welke manier afstemming en samenwerking op verschillende beleidsniveaus mogelijk is.

VAN DER VEKEN B., GYSELS J. & STRUBBE M. 2019b: *Het landschap leest als een biografie*, Natuurpunt Blog 8.10.2019.
(www.natuurpunt.be/nieuws/het-landschap-leest-als-een-biografie-20191008) (geraadpleegd 30 juni 2020)

VAN OOST O. 2019: *Beslissing over nieuwe ICOM-museumdefinitie: uitgesteld*, Faro Blog 10.09.2019.
(faro.be/blogs/olga-van-oost/beslissing-over-nieuwe-icom-museumdefinitie-uitgesteld) (geraadpleegd 30 juni 2020)

VEREENOGHE T. 2020: *Na 15 jaar houdt ArcheoNet ermee op*, Blog ArcheoNet 23.06.2020.
(www.archeonet.be/?p=54060) (geraadpleegd 30 juni 2020)

